

परिच्छेद एक

शोधपरिचय

१.१ विषयपरिचय

बुद्धि घिमिरे काव्य जगत्का सुपरिचित व्यक्तित्व हुन् । उनी सामान्य परिवारमा जन्मिएका भए तापनि लगनशील मेहनती व्यक्ति भएकाले काव्य जगत्का प्रतिभावान भएका कारणले नै नेपाली साहित्यको क्षेत्रमा प्रवेश गरेको पाइन्छ । उनले नेपाली साहित्यको क्षेत्रमा कविता र खण्डकाव्यमा कलम चलाएको पाइन्छ । उनका **म बाँचेको छु** (२०५४) कवितासङ्ग्रह, **किसान र मान्छे** (२०६१) खण्डकाव्यद्वय, **समयचक्र** (२०६२) खण्डकाव्य र **माटोको ममता** (२०७०) कवितासङ्ग्रह रहेका छन् । यिनै कृति र उनकै जिवनका सम्पूर्ण पाटाहरू त्यसका प्राप्ति, अप्राप्ति, जीवन भोगार्इ, अनुभव र उनले गरेको योगदानको खोजी गर्न शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

१.२ समस्याकथन

बुद्धि घिमिरेले कवितासङ्ग्रह, खण्डकाव्य विधामा कलम चलाउनुभएको छ । यसरी लेखनका विभिन्न फाँटमा बहुआयामिक व्यक्तित्वका रूपमा देखा परी राष्ट्रिय स्तरमै ख्याती कमाउन सफल घिमिरेका कृतिहरूको छिटफुट रूपमा अध्ययन भए तापनि समग्र जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन भएको पाइदैन । अतः घिमिरेका यिनै जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन नै प्रस्तुत शोधकार्यको प्रमुख समस्या रहेको छ । समग्रमा प्रस्तुत शोधपत्र वा अध्ययन निम्न मुलभूत समस्यामा केन्द्रित रहेको छः

- क) बुद्धि घिमिरेको जीवनी कस्तो छ ?
- ख) उनका व्यक्तित्वका पाटाहरू केकस्ता हुन् ?
- ग) उनको लेखनयात्रा कस्तो छ ?
- घ) उनका कृतिहरू केकस्ता छन् ?

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

प्राध्यापन जस्तो गरिमामय पेसामा आबद्ध भई उच्च दायित्व निर्माण गरेका बुद्धि घिमिरे सोही पेसासँग सम्बन्धित कृति रचना कार्यलाई अघि बढाई राष्ट्रिय स्तरकै लेखकका रूपमा परिचित व्यक्ति हुन् । कवितासङ्ग्रह र खण्डकाव्यहरू लेखेका घिमिरेको जीवनी तथा व्यक्तित्वका पाटाहरूको खोजीनीति गर्दै लेखक व्यक्तित्वको उद्घाटन तथा कृति रचनाहरूको अध्ययन तथा मूल्याङ्कन गर्नु प्रस्तुत शोधपत्रको प्रमुख उद्देश्य रहने छ । यसै सन्दर्भमा प्रस्तुत शोधपत्रका उद्देश्य निम्नानुसार रहेका छन् :

- (क) बुद्धि घिमिरेको जीवनको अध्ययन गर्नु,
- (ख) बुद्धि घिमिरेको व्यक्तित्वको अध्ययन गर्नु,
- (ग) बुद्धि घिमिरेको लेखनयात्राको अध्ययन गर्नु र
- (घ) बुद्धि घिमिरेका प्रकाशित कृतिहरूको अध्ययन गर्नु ।

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा

नेपाली साहित्यको क्षेत्रमा कलम चलाएका घिमिरेले कविता तथा खण्डकाव्यमा उनको योगदान रहेको पाइन्छ । आजसम्मको उनको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको बारेमा विस्तृत रूपमा अध्ययन भएको छैन तापनि फाटफुट चर्चामात्र पाइन्छ । उनका बारेमा जे जति अध्ययन भएका छन् ती पूर्वकार्यको समीक्षाका रूपमा तल प्रस्तुत गरिन्छ ।

चेतनाथ घिमिरे 'एक संस्मरण' शीर्षकमा "बनारसमा राजनीतिक चहलपहलका अतिरिक्त साहित्यिक र सांस्कृतिक कार्यक्रम भइरहन्थ्यो । त्यसैबेलादेखि वहाँले कविता लेख्ने र साहित्य गोष्ठीमा सुनाउने मात्र नभई विभिन्न अवसरमा आफैँ साहित्य गोष्ठीको आयोजना गर्ने गर्नुहुन्थ्यो ।" (स्मृतिग्रन्थ, २०७२) । कविले बनारसमा बस्दा साहित्यिक माहोल खडा गरेको र त्यहाँका नेपाली विद्यार्थीहरूलाई गोष्ठीमा बोलाइ (कविता वाचन गरेको कुरालाई यहाँ चर्चा गरिएको छ । बनारस आउँदा जाँदा समेत काका आफ्ना घरमा बस्ने भएकाले पढाइका बारेमा भएका कुराकानीले समेत काका सधैं यहीं बसिरहे हुन्थ्यो भन्ने लागेको समेत उल्लेख भएको पाइन्छ ।

गोपाल संग्रौलाले “कवि बुद्धिप्रसाद घिमिरे र माटोको ममता’ : छोटो विमर्श” शीर्षकमा “वहाँले आफ्ना कवितामा मातृभूमिको जयगान, मानवीय चेतना, राजनीतिक विसङ्गतिले जन्माएका विकृतिको भण्डाफोर वर्तमानका कुरूप यथार्थको उद्घाटन, कुशलता र निर्भिकता आदि कवित्व चेतनामा भावका छालहरू छुटाछुल्ल भएर कवितामा प्रकट भएको देखिन्छ ।” (स्मृतिग्रन्थ, २०७२) मा कबिले आफ्ना चिन्तनलाई साहित्यिक पाराले अभिव्यक्ति दिन सिपालु छन् भनी टिप्पणी गरेका छन् ।

जीवनाथ सुवेदी : “समयचक्र मिथक प्रयोगको विश्लेषण” (२०७२) शीर्षकको लेखमा “नेपाली साहित्यमा मूर्धन्य साहित्यकारहरूले मिथकको प्रयोग गरी महत्त्वपूर्ण कृतिहरूको रचना गरेका छन् । त्यसैगरी प्रयोगवादी तथा समसामयिक धाराका कविहरूले मिथकको प्रयोग गरेर सशक्त साहित्यको सृजना गरी नेपाली साहित्यको श्रीवृद्धि गरेका छन् । यसैगरी इलामेली साहित्यकार बुद्धि घिमिरे (वि.सं. २००३-२०७०) ले आफ्ना रचनामा मिथकको प्रयोग गरेको पाइन्छ ।” (स्मृतिग्रन्थ, २०७२) यहाँ उनले मिथकको प्रयोगले प्रभावकारी रूपमा अभौतिक पात्रहरूको संयोगले पनि साहित्यलाई सशक्त बनाउन सक्छ, भनी चर्चा गरेका छन् ।

डा. देवी क्षेत्री दुलाल : “किसान र मान्छे” खण्डकाव्यमा व्यक्त विचार र आजको नेपाली समाज (२०७२) शीर्षकमा “नेपालका आम शोषित पीडित किसानको पक्षमा उभिएका छन् स्रष्टा । काव्यको मूल विषय नै नेपाली कृषिक्रान्तिको खाका हो । नेपाली समाजमा सदियौँदखि किसान, मजदुर, हली, गोठाला, ज्यामी र खेतालाहरूले भोग्दै आएको अन्याय र अत्याचारको अन्त्य गर्दै समतामूलक समाजको निर्माण हुनुपर्छ भन्ने मुख्य ध्येयलाई नै काव्यले मूल विषय बनाएको प्रष्ट हुन्छ ।” (स्मृतिग्रन्थ, २०७२) नेपालका आम मानिसहरूले भोग्नुपरेका समस्याहरूलाई नै मुख्य विषयवस्तु बनाई समाजको यथार्थ चित्रण गरिएको खण्डकाव्य **किसान र मान्छे** साँच्चै नै आजको नेपाली नेपाली समाजको यथार्थ प्रस्तुती भएको टिप्पणी गरेका छन् ।

एकराज भट्टराई : “प्राध्यापकीय व्यक्तित्वमा घिमिरे” (२०७२) शीर्षकमा “सामाजिक, पारिवारिक र व्यक्तिगत जीनवमा पनि आदर्श मानिने व्यक्ति प्राध्यापकीय व्यक्तित्वमा कमजोर बन्न सक्दैन । व्यक्तित्व बनाउन होचो, अग्लो, मोटो हुनु पर्दैन । मान्छेको सीप, क्षमता, योग्यता, लगनशीलता र सामर्थ्यले उसको व्यक्तित्वलाई निर्णय गरेको हुन्छ ।

प्राध्यापन पेसामा लागेका घिमिरेमा त्यस्तो योग्यता र सामर्थ्यको कमी थिएन ।” (स्मृतिग्रन्थ, २०७२) मान्छे सानो, होचो, अग्लो भएर उसको व्यक्तित्वमा फरक नपर्ने हुनाले मान्छेमा अटल शाहस, उत्साह, जोस जागर तथा सहनशीलताका कारण साथै योग्यता तथा सामर्थ्यले बुद्धि घिमिरेलाई आज यहाँसम्म ल्याई पुऱ्याएको टिप्पणी गरिएको छ ।

कमला भण्डारी : “म बाँचेको छु’ कवितासङ्ग्रहमा सङ्कलित कविताको सङ्क्षिप्त चर्चा (२०७२) शीर्षकमा “देश र समाजको स्थितिलाई आफ्ना अन्तर्मनका भावनाहरूमा घोलेर छन्दोबद्ध कवितामा उतार्न सफल देखिनुहुन्छ । त्यसैले यो कृति पठनीय, मननीय, विचारणीय एवम् प्रेरणाका निम्ति ग्राह्य बनेर नेपाली साहित्यको एउटा महत्त्वपूर्ण उपलब्धि बन्न पुगेको छ ।” (स्मृतिग्रन्थ, २०७२) कवि बुद्धि घिमिरेका रनाहरूमा पाठकका लागि सरल, छन्दोबद्ध पठनीय भएकाले सबैले पढेर यसको मुख्य आशयलाई सजिलै ग्रहण गर्न सकिन्छ भनी टिप्पणी गरेको पाइन्छ ।

माथिका सामग्रिका आधारमा बुद्धि घिमिरेको सामान्य चर्चा भएपनि समग्रमा अध्ययन र मूल्याङ्कन हुन सकेको पाइँदैन । अतः यस शोधपत्र लेखनबाट उनको समग्र जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

१.५ शोधकार्यको औचित्य

लेखनका विभिन्न क्षेत्रमा कलम चलाएका लेखक, सम्पादक, समालोचक, प्राध्यापक तथा समाजसेवीका रूपमा परिचित बुद्धि घिमिरे र उनका कृतिको बारेमा टीकाटिप्पणी र समीक्षा भएका छन तापनि उनको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको समग्र अध्ययन भने भएका छैनन् । यस सन्दर्भमा उनको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतिको बारेमा प्रकाश पार्ने उद्देश्यले गरिएको प्रस्तुत शोधकार्य आफैँमा महत्त्वपूर्ण तथा औचित्यपूर्ण बनेको छ । यस शोधपत्रको अध्ययनबाट लेखक, सम्पादक र समालोचक बुद्धि घिमिरेलाई चिनाउने प्रयास गरिएको छ । यसै क्रममा लेखन, सम्पादन र समालोचनाका क्षेत्रमा उनले दिएको योगदानलाई व्यवस्थित रूपले प्रस्तुत गर्ने प्रयत्न गरिएको छ । यस शोधपत्रमा घिमिरेको जीवनी, व्यक्तित्वका विभिन्न पाटा र कृतित्व तथा लेखनयात्राको समष्टिगत अध्ययन गरिएको हुनाले उनका बारेमा यस्ता जुनसुकै पाटामा अध्ययन गर्न चाहनेहरूका लागि यसबाट वस्तुगत जानकारी प्राप्त हुनेछ । घिमिरेलाई पाटापाटामा चिनिरहेको अवस्थामा यस

अनुसन्धानमा एकीकृत रूपमा चिनाउन प्रयास गरिएको छ । यस्तो एकीकृत जानकारी प्राप्त गर्न चाहने जुनसुकै अध्येताहरूका लागि तथा संघसंस्था जो कोहीलाई पनि प्रस्तुत शोधपत्र उपयोगी, औचित्यपूर्ण र महत्त्वपूर्ण बन्ने छ भन्ने कुरामा दुईमत छैन ।

१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन

प्रस्तुत शोधपत्रमा बुद्धि घिमिरेको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन गरिने छ । यस अध्ययनका क्रममा उनको जीवनीका विभिन्न पक्षको अध्ययन तथा व्यक्तित्वका विभिन्न पाटाहरूको अध्ययन गरी उनलाई व्यक्ति घिमिरेका साथै लेखक, सम्पादक र समालोचकका रूपमा परिचित गराएका पुस्ताकाकार कृति, कोश, समालोचना तथा फुटकर समालोचनात्मक लेखरचनाहरूको कालक्रमिक अध्ययन र विश्लेषणमा प्रस्तुत शोधकार्य सीमित रहने छ । यसरी अध्ययन गर्दा उनीद्वारा लेखन तथा सम्पादन गरिएका २०७४ सालसम्मका पुस्ताकाकार कृति तथा फुटकर लेखरचनाहरूको अध्ययन विश्लेषणमा यो अध्ययन सीमित रहेको छ । यी कृतिरचनाहरूको अध्ययन विश्लेषण गर्दा एकल लेखन पुस्तकाकार कृतिमा केन्द्रित भई तिनको गहन अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ भने सहलेखन पुस्तकाकार कृति तथा फुटकर समालोचनात्मक लेखहरूको सतही अध्ययन मात्र गरिएको छ ।

१.७ अध्ययन विधि

प्रस्तुत बुद्धि घिमिरेको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको शोधकार्य अध्ययनका क्रममा जीवनीपरक समालोचना तथा कृतिपरक समालोचनालाई प्रमुख आधार बनाइएको छ । यसका साथै उनको व्यक्तित्व तथा कृतित्वको अध्ययन विश्लेषण गर्दा व्याख्यात्मक विश्लेषणात्मकका साथै पुस्तकालय विधिको उपयोग गरी तथ्यपरक र वस्तुनिष्ठ तरिकाले अध्ययन गरिएको छ । अध्ययनका क्रममा सामग्रीको सङ्कलन निम्न तरिका र स्रोतबाट गरिएको छ :

क) प्राथमिक स्रोत

प्राथमिक स्रोतका रूपमा स्वयम् शोधनायक बुद्धि घिमिरेको परिवारसँगको प्रत्यक्ष भेटघाट, कुराकानी, अन्तर्वार्ता र उनीद्वारा लेखन तथा सम्पादन गरिएका कृति रचनाहरूबाटै नै प्राथमिक स्रोतको सामग्री सङ्कलन गरिएको छ ।

ख) द्वितीय स्रोत

द्वितीय स्रोतको रूपमा घिमिरेका घर परिवारसँगको भेटघाट कुराकानी तथा उनीसँग सम्बन्धित भएर गरिएका समीक्षात्मक टिप्पणी, जर्नल, पत्रपत्रिका, फुटकर रचना आदिलाई मुख्य आधार बनाई सामग्री सङ्कलन गरी तुलनात्मक रूपमा विश्लेषण गरिएको छ ।

१.८ शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधपत्रको संरचनालाई सुगठित तथा व्यस्थित बनाउन निम्नलिखित पाँच परिच्छेदमा विभाजन गरिएको छ :

परिच्छेद एक :	शोध परिचय
परिच्छेद दुई :	बुद्धि घिमिरेको जीवनी
परिच्छेद तिन :	बुद्धि घिमिरेको व्यक्तित्व
परिच्छेद चार :	बुद्धि घिमिरेको कृतित्व
परिच्छेद पाँच :	सारांश तथा निष्कर्ष

उपर्युक्त ५ वटा परिच्छेदलाई आवश्यकतानुसार विभिन्न शीर्षक उपशीर्षकमा विभाजन गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

परिच्छेद दुई

बुद्धि घिमिरेको जीवनी

२.१ पुख्यौली

बुद्धिघिमिरेको पुख्यौली थलो इलाम जिल्लाको सुम्बेक गा.वि.स वडा. नं. ४ हाल इलाम नगरपालिका वाड नं. ४ तल्लो टोल (चित्रे) भन्ने ठाउँमा रहेको छ । आफ्ना बुबा, हजुर बुबा बसेको पुरानो थाकथलोमै बस्दै आउनु भयो । आफ्ना अजुर बुबा, बुबाको आर्थिक स्तर सामान्य नै थियो । उहाँहरूको शिक्षादीक्षा सामान्य स्तरकै थियो । उनको हजुरबुबाले सामान्य लेखपढ गर्न जानेता पनि व्यवहारिक ज्ञान राम्रो थियो । आफ्ना सन्तानलाई पढाउनु पर्छ भन्ने भावना थियो । सामान्य गाउँघरमा खेतीपाती परेर घिमिरे परिवारको जीवन चलेको थियो । आफ्ना हजुर बुबा सुवानन्द घिमिरेका तीन भाई छोरा भीम लाल घिमिरे, गंगा प्रसाद घिमिरे र श्रीनारायण घिमिरे कान्छा भाई श्रीनारायणका छोराहरू भीमप्रसाद घिमिरे, सोमप्रसाद घिमिरे र कान्छा भाई बुद्धिप्रसाद घिमिरे हुन । आफ्ना जेठा दाजु भीमप्रसाद धरमै स्व अध्ययनशील भएकाले घरमा शैक्षिक वातावरण राम्रो थियो । आफ्ना माहिला दाजु स्वअध्ययन शील भएकाले घरमा महाभारत, रुदी, वेद, कौमुदी, रामायण राम्रो ज्ञान हासिल गरेका थिए । घरमा आफ्ना दाजुहरू पढ्न लगनशिल मिहिनेती भएकाले आफ्नो कान्छो भाई बुद्धि घिमिरेलाई पनि घरमै अक्षराम्भ गर्ने सौभाग्य मिलेको थियो । अर्थात घिमिरे परिवारको सुम्बेक गा.वि.स. वडा नं. ४ चित्रेमै खेतापाती गरी आफ्नो पुख्यौली थलोमा आनन्द साथ बसेका थिए (दाजु सोमनाथ घिमिरेसँगको कुराकानीबाट) ।

२.२ जन्म र जन्मस्थान

बुद्धि घिमिरेको जन्म वि.सं. २००३ साल पौष ३ गते पिता श्रीनारायण घिमिरे र माता मधुमायाका कोखबाट कान्छा छोरोको स्थानमा आफ्नो पुख्यौली थलो सुम्बेक गा.वि. ४ चित्रे हाल इलाम नगरपालिका वाड नं.४ मा जन्मनुभएको थियो (स्मृतिग्रन्थ, २०७२) ।

२.३ बाल्यकाल

बुद्धि घिमिरेको बाल्यकाल इलाम जिल्लाको सुम्बेक गा.वि.सं. ४ अन्तर्गत चित्रे भन्ने ठाउँमा गाउँले परिवेशमा भएको थियो । घिमिरेको बाल्यकाल मातापिताको संरक्षकत्व, छत्रछायाँ तथा माया ममताको न्यानो लालन पालनका साथ भएको थियो । घरमा आफ्ना

दाजुहरूका साथमा खेल्दै रमाउँदै चल्यै, रिसाउदै हाँस्यै घरमै हुने गर्दथ्यौ । सानै देखी जिज्ञासु उत्सुक, तीक्ष्ण बुद्धि र गम्भीर स्वभाव भएका कारण उनमा सानै देखि निर्भिक तथा विलक्षण प्रतिभाका धनी रहेका थिए । उनी घरमा दाजुहरूबाट संस्कृत पढेको सुनेर आफू पनि बोल्न राम्रोसँग सिक्न कोशिस गर्थे । आफ्ना दाजुहरूले संस्कृत घरमा पढेको सुनेर उनी पनि पछि पछि भन्ने गर्थे । त्यसैले संस्कृत राम्रो सँग बोल्न जानेका हुनाले आफ्ना दाजुहरूले भविष्यमा विद्यालय घरपरिवार तथा समाजको गौरव हो भनी भन्थे । सानै उमेर देखि नै के गरुँ र र कसरी राम्रा राम्रा कुरा जानूँ भन्ने भावना बृद्धि घिमिरेमा रहेको थियो । हरेक कुरामा गम्भीर जिज्ञासा राख्ने बालसुलभ प्रवृत्तिले गर्दा उनी सबैको प्रिय पात्र बनेका थिए । शिक्षा प्रति सचेत र ज्ञानी परिवारका बुद्धि घिमिरेको बाल्यकाल गाउँमै बितेको थियो । घरमा बसेका बेला बुबा तथा दाजुहरूको कडा अनुसासन पालन गरी बसेका थिए । गल्ली गर्दा सजायको भागिदार भइन्छ भन्ने बालसुलभ विचार रहेको थियो । मातापिता, विद्यालय, आफन्त तथा साथीभाई नातागोता इष्टमित्र सँगको बँसाइले उनमा धुलमिलभई आफ्ना मनका विचारहरू विनासंकोच राख्ने क्षमता उनमा थियो । आदर सम्मान, सत्कार तथा माया गर्ने अभ्यस्तता देखिन्थ्यो । सुखद बाल्यकाल विताएका उनका बाल्य जीवनमा जेजस्ता राम्रा तथा नराम्रा घटनाहरू घटे र उनलाई अनुभवहरू प्राप्त भए ती सबै परिवेश तथा घटना क्रमले उनको भावी जीवनलाई परोक्षरूपमा मार्ग निर्देश गरेको पाइन्छ (दाजु सोमनाथ घिमिरेसँगको कुराकानीबाट) ।

२.४ शिक्षादीक्षा

बुद्धि घिमिरेको प्रारम्भिक शिक्षा पाँचवर्षको उमेरमा श्री सुम्बेक प्रयमिक विद्यालयबाट आरम्भ भयो । उनले श्री आदर्श नमुना माध्यमिक विद्यालयका नि.मा.वि तय उर्तीण गरेका थिए । स्कूलमा मेधावी विद्यार्थीका रूपमा तथा घरमै आफ्ना दाजुहरूसँग पढ्दा अत्यन्तै तीक्ष्ण बुद्धिभएकाले आठ वर्षको उमेरमा ब्रतन्वध गरी गुरु टीका प्रसाद भण्डारीको सल्लाह अनुसार औपचारिक पढाई शुरु गरी अमरकोष रघुवंश, लघु सिद्धान्त, कौमुदी, हितोपदेश, मित्र लाभ आदिको अध्ययन गहिरो गरी गरेका थिए । पढाईमा तीक्ष्ण भएका कारण आफ्ना गुरुको सल्लाहमा वि.सं. २०१९ सालमा आषाढमा कृन्दावन प्रस्थान गरेका थिए । दावानकुण्ड भन्ने आश्रममा पहिलो बसाई भएको थियो साथै रङ्गलक्ष्मी संस्कृत विद्यालयमा प्रथमको परिक्षको तयार गरी उच्च हासिलमा सफल भएकाले 'रुश' छात्रबृद्धि प्राप्त गरेका थिए । वि.सं. २०२० साल माघ महिनामा नेपालको धैलाडुब्बा गा.वि.सं. मा रहेको गायत्री

मन्दिर छेउको संस्कृत पाठशालामा संस्कृतको अध्ययन शुरु भयो । त्यसपछि वि.सं. २०२० सालमा परीक्षा प्रणाली भएको विद्यालयको खोजीमा खर्साङ्ग गई त्यहाँ दुई वर्षको अध्ययन पछि प्रथममा र माध्यम उत्कृष्ट स्थानमा हासिल गर्न सफल हुनुभयो । वि.सं. २०२२ सालमा अनत्यतिर वनारस प्रस्थान गरी वि.सं. २०२४ मा वनारसबाट पूर्व मध्यमा प्रथम श्रेणीमा हुनुभयो । वि.सं. २०२६ सालमा शास्त्री तह वनारसबाटै उत्तीर्ण हुनुभयो । आफ्नो पढाईलाई निरन्तरता दिदै वि.सं. २०२९ सालमा वनारसबाट प्रथम श्रेणीमा आचार्य तह उत्तीर्ण हुनुभएको थियो । आफ्नो पढाईको मोहलाई पुरा गर्दै लैजाने क्रममा वि.सं. २०३१ सालमा त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर तह द्वितीय श्रेणीमा उत्तीर्ण गर्नुभयो । साथै प्रयोग विश्वविद्यालयबाट हिन्दी साहित्य रत्न द्वितीय श्रेणी र वर्गीय संस्कृत शिक्षा परिषद कलकत्ताबाट काव्यतीर्थ द्वितीय श्रेणीमा उत्तीर्ण गरी आफ्नो पढाइलाई निरन्तरता दिनुभयो (दाजु सोमनाथ घिमिरेसँगको कुराकानीबाट) ।

२.५ विवाह

सामाजिक परम्परा मूल्य मान्यता रितिरिवाज तथा कानुनी र परिवारको मन्जुरीमा स्विकृति लिएर वि.सं. २०१६ सालमा बुद्धि घिमिरेले चुरेघाटी इलामकी पवित्रा वराल सँग वैवाहिक बन्धमा बाधिनुभयो । यो उहाँको पहिलो विवाह थियो । जेठी श्रीमतीबाट कुनै सन्तान नभएकाले वि.सं. २०३३ सालमा भ्नापा बुधबारेकी टीका पोखेल सँग दोस्रो विवाह गर्नुभयो । वि.सं. २०३५ सालदेखि इलाम बसाई २०३९ साल देखि इ न.पा ८ मा आफ्नो निजी घर निर्माण गरी परिवारका साथमा वस्तुभएको थियो । उहाँका दुई छोरी विपुला घिमिरे, विनु घिमिरे र छोराहरू विपिन र विनय गरी जम्मा छ जनाको परिवार रहेको थियो ।

विवाह मानव जीवनको महत्त्वपूर्ण अवसर र सामाजिक संस्कार हुनाका साथै एक कर्म पनि हो । मानिस वैवाहिक जीवनमा बाँधिपछि मात्र आफ्नो जीवनमा दायित्व बाधेको अनुभूति गर्दछ । विवाहबाटै मानिसले सुःखदुःखमा एक अर्कालाई सहयोग गर्ने अभिन्न अंगका रूपमा सहयोग सहयात्री पनि प्राप्त भएको ठान्दछन् (श्रीमती टीका घिमिरे) ।

२.६ पारिवारिक अवस्था

बुद्धि घिमिरेको पारिवारिक अवस्था मध्यम वर्गीय रहेको पाइन्छ । जुनसुकै व्यक्तिले जीवनमा अनगन्ती अरोह अवरोहहरू पार गर्दै जादा विभिन्न अनुभूतिहरूको ताल संगालिदै जान्छ । उसको परिवारले समाज राष्ट्रले व्यक्तिको जीवनसँग प्रत्यक्ष अन्तरसम्बन्ध कायम

गरेको हुन्छ । समाज र राष्ट्रले विश्वका विविध गतिविधिले व्यक्तिको मस्तिष्कमा पारेका प्रभावलाई साहित्यका माध्यमले व्यक्त गर्न पारिवारिक सहयोग र हौसला निक्कै महत्त्वपूर्ण हुने गर्दछ । यसरी हेर्दा साहित्यकार घिमिरेको सङ्घर्षमय अध्ययन यात्रा भोग्नु पर्दा सानै देखि परिवारसँग वियोग हुनुपयो । सानै उमेरमा बाबुको निधन भएपछि आमाबाबुको मायाममता, स्नेह, प्यार सँग अध्ययन गर्ने मौका उनले पाएनन् । यसरी उनको जीवनमा दोस्रो विवाह पश्चात निरन्तर रूपमा पारिवारिक जीवनको अनुभव व्यक्तित्त गरेको पाइन्छ । दोस्रो विवाह पश्चात टीका घिमिरे सामाजिक शैक्षिक, पारिवारिक दायित्व बोध गर्न सक्ने भएकाले उनको जीवनमा अध्यायाका दिनहरू पातलिदै उज्याला दिनहरू आउन थाले । हर हमेश आफ्ना पतिको काममा सहयोग गर्ने र मनोभावना बुझी मानसिक रूपमा परिपक्व श्रीमती पाएपछि उनका आउने दिनहरू सुनौला बनेका थिए । उनका चार सन्तान मध्ये छोरीहरू वैवाहिक जीवनमा बाँधिन पुगे भने जेठा छोरा पनि दाम्पत्य जीवनमा प्रवेश गरेको साथै कान्छा छोरा अध्ययनको शिलशिलामा घर बाहिर रहेकाले उनीहरूको 'घिमिरे' दम्पती मात्र घरमा रहन्थे । वास्तवमा टीका घिमिरेको जीवन साहित्य, समाज राष्ट्र तथा बन्धुत्वको निकै ठूलो प्रेरणा प्राप्त र हौसला प्राप्त भएको थियो । उनका हालसम्म जति पनि साहित्यिक कृतिहरू प्रकाशित भएका छन् ती सबैको प्रकाशन गर्ने कार्यमा टीका घिमिरेको ठूलो योगदान रहेको पाइन्छ । त्यति मात्र नभएर साहित्यकार बुद्धि घिमिरेलाई हर समय साहित्य लेखनका लागि प्रेरणा तथा उत्प्रेरणा जगाउन तन मन वचन र कर्मले हृदयदेखिनै सहयोग तथा हौसला प्रदान गरिएको छिन् (दाजु सोमनाथ घिमिरेसँगको कुराकानी) ।

२.७ जागिरे जीवन

मध्यम परिवारमा जन्मिएका घिमिरेले आफ्नो कडा मेहनत तथा लगनशीलताबाट उच्च शिक्षा हासिल गर्न सफल भएकाले वि.सं. २०३१ सालबाट दुई वर्षसम्म चिदानन्द संस्कृत महाविद्यालय वाराणसी सहायक साहित्याध्यापक सेवा गर्नुभयो । यसैगरी हरिद्वार संस्कृत महाविद्यालयमा मंगलागौरी वाराणसी दुई वर्ष सम्म सेवा गर्नुभयो । वि.सं. २०३५ फाल्गुनबाट आफ्नो जन्मभएको जिल्लामा रहेको महेन्द्र रत्न बहुमुखी क्याम्पस इलाममा प्राध्यापन गराउन शुरु गर्नु भएको थियो । वि.सं. २०४८/०४९ सालमा मेची बहुमुखी क्याम्पस भदपुरमा केही महिना प्राध्यापन गरी पुन महेन्द्र रत्न बहुमुखी क्याम्पस इलाममा आई वि.सं. २०६९ पौष २२ गतेबाट सेवा निवृत्ति लिनुभएको थियो (स्मृतिग्रन्थ, २०७२) ।

२.८ स्वाध्ययन

उच्च शिक्षा हासिल गरेता पनि औपचारिक अध्ययन पछि बहुभाषाका ज्ञाता बुद्धि घिमिरे हिन्दी, अङ्ग्रेजी, नेपाली जस्ता भाषाका विभिन्न विषयका पुस्तकहरू घण्टौसम्म गहिरिएर स्वध्ययन गरिरहन्थे । पढ्न बसेपछि लामो समयसम्म एउटै ठाउँमा बसी अध्ययन गर्ने उहाँको बानी थियो । बुद्धि घिमिरे पढ्न मन लागेपछि जति बेला पनि जुनसुकै बेलामा रात दिन नभनी पढ्ने र लेख्ने गरेको पाइन्छ । अङ्ग्रेजी, नेपाली, हिन्दी जस्ता भाषाका साहित्यिक तथा साहित्य इतरका विषयवस्तुको गहन रूपमा अध्ययन भएको पाइन्छ (श्रीमती टीका घिमिरे) ।

२.९ व्यक्तिगत रुचि र स्वभाव

सानै उमेर देखि नै प्रकृतिक सौन्दर्यमा रमाउन मन पराउने बुद्धि घिमिरेको स्वभाव रहेको थियो । नदी, नाला, खोला पर्वत, गाउँघर आदि प्रकृतिक सौन्दर्य नै उनका मनका कुना काप्चामा अभिन्न मित्र नै गुन्जिरहन्थे । बाल्यकालमा खेलभन्दा दौतरी साथीहरूलाई छोडेर बुढापाका तथा आफूभन्दा ठूलाको कुराकानी सुन्न, गीत गुनगुनाउन, कविता लेख्न, पुजापाठ गर्न उनको रुचि थियो । साथी भाई घनिष्ट मित्रवत् व्यवहार गर्ने, ऋगडा मन नपराउने, एकान्त मन पराउने, अरूलाई दुःख दिन नचाहने घोचपेच गर्न मन नपराउने, मिलनसार, शिष्ट, नरम मिजासिलो बोली, लगनशील, विनयी, मृदुभाषी, आत्मा विश्वासी, दृढ इच्छा शक्ति तथा सहयोगी परोपकारी व्यक्तित्वका धनी व्यक्ति उनी आफ्नै आस्था, विश्वास सिद्धान्त, विचार एवम जस्तोसुकै परिस्थितिमा धैर्यधारणा गर्ने शक्तिका गुण भएका व्यक्तिको रूपमा पाइन्छ । अरूको मनमा चोट पुग्लाकी भनेर बढी आत्मकेन्द्रित बन्ने उनको अन्तमुखी स्वभाव थियो । साहित्य, लेखन दर्शनिक चिन्तन र धार्मिक तथा आध्यात्मिक आर्दशमा बढी रमाउने उनको विशेष गुण थियो । उनमा राष्ट्रियताको भावना भरिएको छ ।

पूर्वीय संस्कृत परम्परा, मूल्य, मान्यता, रीतिरिवाज, संस्कार, खानपान भेषभूषा, लवाईखवाईमा हुर्केका हुनाले पूर्वीय जीवनशैली, जीवनदर्शन नै उनलाई प्यारो लागेको बुझिन्छ । उनी पूर्वीय जीवनका दर्शनमा शान्तिको अनुभूति गर्न सकिने कुरालाई औल्याउने गर्दथे । सादा जीवन उच्च विचारको उद्गम स्थलका रूपमा पूर्वीय जीवन शैलीलाई लिन सकिन्छ भन्ने विचार उनको थियो । भौतिकवादी जीवनशैली र भोगविलासको जिन्दगानीभन्दा अध्यात्मवादी शान्तिप्रिय पूर्वीय परम्परामा उनको विशेष अभिरुची रहेको

पाइन्थ्यो । श्रीमद्भागवत् गीताका गहन अध्ययता घिमिरे आफ्नो जविनमा मान्छेले केही न केही गर्नुपर्छ भन्ने विचार उनमा थियो । कर्म अनुसारको फल प्राप्त गर्न कर्मवादी जीवन दृष्टि नै उनको प्रमुख बुझाई रहेको थियो । मानिस भाग्यमा भन्दा कर्ममा कर्मवादी बन्नुपर्छ भन्ने चिन्तनमा अटल विश्वास राख्ने उनी कर्म र अध्यत्मवादी चिन्तनलाई नै जीवनको प्रमुख जीउने आधार मानेका छन् (श्रीमती टीका घिमिरे) ।

२.१० संस्थागत संलग्नता

सादै देखि समाजमा सत्कर्म गरी पृथक रूपमा परिचित गराउनु भन्ने भावना बोकेर अगाडि वदेका घिमिरे विभिन्न सङ्घ संस्थामा संलग्न भई निकै लोकप्रिय जीवन विताएको पाइन्छ । उनी आबद्ध सङ्घ संस्थालाई यसरी सुचिबद्ध गरिन्छ ।

१. कोषाध्यक्ष- नेपाल परिवार नियोजन सङ्घ
२. कोषाध्यक्ष - नेपाल रेडक्रस सोसाइटी
३. सदस्य - नेपाल परिवार नियोजन सङ्घ
४. सन् १७७८ नेपाली छात्र परिषद, वाराणसीको अध्यक्ष
५. विद्याधर्म प्रचारिणी नेपाली समिति वाराणसीको सदस्य
६. नेपाली पुस्तकालयको उपाध्यक्ष
७. नेपाली संस्कृत महाविद्यालय वाराणसी नेपाली विषयको प्राध्यापक (स्वयंम सेवा)
८. श्री सत्यनारायण प्र. वि स्थापना योगदान साथै व्यवस्थापन समिति सदस्य
९. गुरुकुल मा.वि. बरबोटे तोरीवारी उपाध्यक्ष
१०. भाईपोखरी युवा क्लवको सल्लाहकार
११. इलामेली साहित्य प्रतिष्ठानका सदस्य
१२. भानु साहित्य प्रतिष्ठानका सदस्य सचिव (स्मृतिग्रन्थ, २०७२)

२.११ भ्रमण

बुद्धि घिमिरेलाई वाल्यकाल देखि नै घुमफिर गर्न बढी मन पर्दथ्यो । आफूभित्रको यही जागृत मनोउसुकतालाई विभिन्न साहित्यिक कार्यक्रम, प्रवचन सेमिनार, गोष्ठी आदिमा स्वदेश तथा विदेशमा घुमेका छन् । स्वदेशका ४० जिल्ला र विदेशमा भारत र यसका केही प्रदेश तथा जिल्लाहरू घुमफिर गरेको पाइन्छ (श्रीमती टीका घिमिरे) ।

२.१२ सम्मान र पुरस्कार

जुनसुकै ठाउँमा पनि राम्रो काम गर्ने व्यक्तिलाई राम्रो कामको कदर र खराब कामको बदर गर्ने परम्परा समाजमा आज पनि विद्यमान रहेको छ । पुरस्कृत गर्ने परम्पराले मानिस भित्र अन्तर कुन्तर मनका गुम्सेका भावहरूलाई छुटाछुल्ल पार्ने परम्पराले त्यस्ता प्रतिभाहरूलाई पुरस्कार र सम्मानले प्रोत्साहित गर्नुका अतिरिक्त स्थापित गर्दै हौसला प्रदान गर्ने प्रचलन रहि आएको पाइन्छ । यसै क्रममा बुद्धि घिमिरेको विभिन्न भाषा, साहित्य तथा सामाजिक कार्यमा पुऱ्याउनु भएको कदरस्वरूप विभिन्न संघ संस्थाहरूबाट उपाधि, सम्मान तथा कदरपत्र प्राप्त गर्नुभएको छ । ती निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

- इलाम महोत्सव २०६० सम्मान पत्र
- माईपोखरी २०६२ सम्मान पत्र
- २०६३/०९/२६ गतेका दिन कविशिरोमणी लोकनाथ पौड्याल १२२ औं जन्म जयन्ती समारोहमा सार्वजनिक अभिनन्द (लेखनाथ पुस्तकालय चन्द्रगडी)
- २०६४ लेखनाथ पुस्तकालय चन्द्रगडी सम्मान पत्र
- २०६८/०९/३० नवरङ्ग साहित्य प्रतिष्ठान घरमपुरले कदर पत्र प्रदान
- महेन्द्र विद्याभूषण पदक २०३७/११/१२ (सन् १९७२ वाराणसेय संस्कृत विश्वविद्यालयबाट साहित्यचार्यमा प्रथम श्रेणी योग्यता प्राप्त गरे बापत)
- दीर्घ सेवा पदक (त्रिभुवन विश्वविद्यालय सेवमा २५ वर्ष अटुट सेवा गरेबापत २०६१/०३/११ मा

- गुरुकुल (तोरीवारी) स्थापना देखि अटुट रूपमा सहयोग गरेवापत सम्मान पत्र ।
- श्री सत्यनारायण प्र.वि. स्थापनामा योगदान गरे वापत सम्मानपत्र (स्मृतिग्रन्थ, २०७२)

२.१३ प्रेरणा र प्रभाव

मानवमा केही गरुँ भन्ने भाव जगाउन एउटा साधनको आवश्यकता पर्छ । त्यो साधनले मानवको अन्तरनिहित स्रोतमा पुऱ्याए पछि प्रतिमा प्रवाहित हुने गर्छ । त्यसै गरी बुद्धि घिमिरेको पनि आफूमा भएको अन्तरनिहित प्रतिभालाई प्रस्फुटन गराउन कसैबाट प्रेरित र प्रभावित भएको हुनुपर्छ ।

घिमिरेको परिवार तथा नातेदारहरू शैक्षिक क्षेत्रमा लागेकाले सृजना गर्न अभिप्रेरणा आफ्ना दाजुहरूबाट सुरु भएको पाइन्छ । उनमा विलक्षण प्रतिभाका धनी भएर सिर्जनाको लहरले उनलाई प्रेरित गर्‍यो । पहिलो पटक विद्यालयमा कविता वाचन गर्दा गुरुवर्गको स्यावासीले अत्यन्त गदगद भई अभै गति लिएको पाइन्छ । साथै वनारसमा बस्दा हिन्दीमा प्रेमचन्द्र, मेहन्दी हसनबाट प्रभावित र उनले नेपाली भाषामा लक्ष्मी प्रसाद देवकोट, माधव प्रसाद घिमिरे, गोपाल प्रसाद रिमाल तथा सिद्धिचरण श्रेष्ठबाट अभै उर्जा ग्रहण गरी अगाडि बढेको पाइन्छ (श्रीमती टीका घिमिरे) ।

२.१४ जीवनदर्शन र कला मान्यता

साहित्य कला हो र साहित्यकार त्यसको श्रष्टा हो । ऊ आफ्नो रचनाद्वारा आफ्नो जीवनदर्शन स्पष्ट पार्न खोजिरहेको हुन्छ । समाजको हितको लागि सिर्जना गरिने कला नै साहित्य हो । नैतिकता, मानवता तथा आर्थिक आचारणमा चल्ने प्रेरणा पूर्वीय दर्शनबाट पाएका बुद्धि घिमिरेको दुःख सुःखलाई नजिकबाट अनुकूल रूपले समय सापेक्ष तरिकाले सञ्चालन गर्नुपर्छ भन्ने उनको जीवनको सोचाई थियो यसैलाई उनले भावना मानेका थिए । आध्यात्मिकता र भौतिकताको समन्वय र सन्तुलनबाट जीवन चल्नुपर्छ, भन्ने उनको मान्यता थियो । मानव जीवन उत्कृष्टताले सजिसजाऊ बनाउन कर्मको आवश्यकता भएको मान्यता उनमा थियो । जीवन यथार्थ हो भन्ने बुद्धि घिमिरे पृथ्वी र मानवको कुशल संयोजनलाई नै कला र साहित्यको प्रमुख उद्देश्य मान्दछन् । पृथ्वी जगत् र मानवजाति कला र साहित्यको रचना गर्न कलाकारमा रचनात्मक क्षमता, यथार्थ जीवन भोगाइका अनुभवहरू

तथा देखेका सुनेका, मानवीय मनमा छताछुल्स भएका भावका तरङ्गहरूलाई पोख्ने माध्यमनै कला र साहित्य हो भन्ने उनको मान्यता थियो । जीवनको सही विश्लेषण गर्न सक्ने अनुभव लामो साधनाबाट प्राप्त उपलब्धीहरूलाई मनमा संगठित गर्दै निरन्तरताको अभ्यास जीवन दर्शन तथा मानवीय मूल्य मान्यताको संयोजन हुनु राम्रो हुन्छ भन्ने मान्यता आत्मसाथ उनी राख्दाछन् । साहित्यकार त समाजको निर्माण पथप्रदर्शक निर्माता मानिन्छ । रंग, वर्ग, लिङ्ग आयु, धर्म, जाति र राष्ट्रियताको परिधिबाट बाहिर उम्केर सम्पूर्ण जगतका मानवको लागि समयसमय सम्म सर्वजनीन साहित्यको रचना गर्दछ । साहित्यकार व्यक्ति परिवार समाज राष्ट्र भन्दा धेरै माथि उठेर साहित्य रचना गर्छन् र गरेको हुन्छ । साहित्यकारहरू विश्वस्तरको सम्पत्तिका रूपमा व्यक्तित्व स्याईत्व हुन्छ ।

जीवन यथार्थ हो । जीवनका हरेक मोडहरूमा वास्तविकतासँग गासिएका विविध घटना र परिवेशका अनुभूतिहरूको शब्दगत प्रस्तुती साहित्य नै हो । साहित्यले समाजका विविध पक्षलाई समेट्दै त्यसलाई उजागर गरी उठान गर्न सक्नुपर्छ । साहित्य जीवनलाई सजाउने प्रेरणाको प्रतिफल हो (श्रीमती टीका घिमिरे) ।

२.१५ लेखन कार्य

जब प्रकृतिको रमणीय दृश्यावली र समाजका विभिन्न घटेका घटनाहरूले सर्जकमा मनमा प्रभावपार्न थाल्छ तब ती अनुभूतिलाई व्यक्त गर्न लेखनी र पुस्तिकालाई माध्यम बनाएर लेखकले नयाँ सिर्जना निर्माणको सुरुवात गर्दछ । यस्ता मानसिक वेगहरूको अभिव्यञ्जनालाई प्रथम पटक मूर्तरूप दिएको लेख वा रचना लेखकको लेखन कार्यको आरम्भ अवस्था हो । बुद्धि घिमिरेको लेखन कार्यको आरम्भ अवस्था हो । बुद्धि घिमिरेको लेखन कार्यको शुभारम्भ वि.सं. २०२५ सालमा भएको र पहिलो कविता 'जाग' रहेको पाइन्छ । (श्रीमती टीका घिमिरे)

१. म बाँचेको छु (कवितासङ्ग्रह २०५४)
२. किसान (खण्डकाव्य २०६१)
३. समयचक्र (खण्डकाव्य २०६२)
४. माटोको ममता (कवितासङ्ग्रह २०७०)

२.१६ देहवसान

नेपाली भाषा सहित्य तथा अन्य भाषाका साथसाथै समाजसेवा अध्यात्म, व्यापार, सम्पादक संलग्न बृद्धि घिमिरेको निधन २०७० कार्तिक १९ गते भाईटीकाको दिन बेलुका भएको थियो । मधुमेह, उच्च रक्तचाप, दमले ग्रसित बुद्धि घिमिरेको चेक जाँचका क्रममा वि.सं. २०७०/०७/१९ गते विर्तासिटी अस्तापलमा उपचारको क्रममा मृत्यु वरण गर्नुभयो । मृत्यु सत्य छ । त्यसैले उनले यस संसारबाट अलप हुन पुगे ।

उनको निधले राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय जगतका साहित्यानुरागी, व्यवसायी, पत्रकार, विद्यार्थी, सन्तमहन्त समाज सेवी, परिवार तथा बन्धुबान्धव अफन्तहरू मर्महत भएका छन् (स्मृतिग्रन्थ, २०७२) ।

२.१७ निष्कर्ष

नेपाली समाजका एक सिर्जनशील व्यक्तित्व बृद्धि घिमिरे हुन् । बृद्धि घिमिरे वि.सं. २००३ साल पौष ३ गते इलाम जिल्लाको सुम्बेक गा.वि.स. वडा नं. ४ (हाल इ.न.प.वडा. नं. ४) मा जन्मेका थिए । आफ्नो बुबा श्रीनारायण घिमिरे कृषि व्यवसायमा संलग्न थिए । पारिवारिक परिवेश कृषि भए तापनि बुद्धि घिमिरेको विशेष गरी आफ्नो जीवनमा महत्त्वपूर्ण समय प्राध्यापन, कृषि, व्यापार तथा साहित्य रचनामा दिएका थिए । वैवाहिक जीवनमा बाधिएपछि छोरा छोरीको पढाई लेखाई गरी आफ्नो अभिभावकत्व निवाहका साथै सामाजिक उत्तरदायित्व समेत बहन गरेका थिए । त्यसैगरी बुद्धि घिमिरेले घर, परिवार, व्यापार, अध्ययन, अध्यापन कृषि, अध्ययन र साहित्य सिर्जनामा आफ्नो समय मिलाएर बिताएका छन् । बुद्धि घिमिरे बहुभाषी बहुमुखी प्रतिभाका व्यक्तित्व छन् । उनले नेपाली साहित्यका कविता तथा खण्डकाव्य विधामा कलम चलाएका छन् । समग्रमा उनको जीवनी तथा मानवका लागि अनुकरणीय रहेको छ ।

परिच्छेद तीन

बुद्धि घिमिरेको व्यक्तित्व

३.१ विषयप्रवेश

व्यक्ति विशेषको निजीपन वा अरूलाई प्रभाव पार्ने गुण वा विशेषता भएको शब्द नै व्यक्तित्व हो । जसले अरू मानिसलाई प्रत्येक क्षणमा आफ्नो दृष्टिकोण देखाउन सक्षम हुन्छ । समय सापेक्ष अनुकूल वातावरणको सृजना गरी चलन सक्ने र प्रत्येक क्षणमा नयाँ आयामहरूको दृष्टिकोण प्रस्तुत गर्न सक्ने व्यक्ति भित्र निहित प्रतिभा नै व्यक्तित्व हो । व्यक्तिको जन्मकाल देखि वर्तमान समयसम्मको व्यतीत गरेको समय त्यसभित्र उसले भोगेका जीवन, उसले बालककाल देखि नै बनाएका (जन्मेदेखि नमरुन्जेल) पृष्ठभूमि वा आधार र त्यसका क्रिया प्रतिक्रिया आदिका आधारमा नै उसको व्यक्तित्व निर्माण तथा निर्धारित हुन्छ । मानिसको यही जन्मसिद्ध गुण र प्रतिभालाई निरन्तरको साधना अभ्यासले व्यक्तित्व विकासमा उच्च उत्कृष्टता थपेको हुन्छ । व्यक्तिको यही नैसर्गिक प्रतिभा नै उसको व्यक्तित्वको प्रमुख कडी हो । व्यक्तिगत जीवनमा विभिन्न अरोह, अवरोह, घात, प्रतिघात र सफल-असफल, सुख-दुःख, सन्तुष्टि असन्तुष्टि र विभिन्न भोगाईहरूले उसका व्यक्तित्वका अनेक पाटाहरूको निर्माणमा जोड दिएको पाइन्छ । व्यक्तिको व्यक्तित्व निर्माणमा पारिवारिक सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक शैक्षिक धार्मिक, राजनैतिक आध्यात्मिक तथा व्यवसायिक क्रियाकलापका साथै देश विदेश भ्रमण, साधना, चिन्तन, मनन आदि तत्वहरूले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछन् । व्यक्तिको व्यक्तित्वलाई अध्ययन गर्दा बाध्य पक्ष तथा आन्तरिक पक्षबाट गर्दा न्यायोचित हुने हुँदा बुद्धि घिमिरेको व्यक्तित्वलाई पनि बाध्य एवम् आन्तरिक रूपमा अध्ययन गरिन्छ (रोका, २०७१) ।

३.२ बाह्य व्यक्तित्व

शारीरिक आकार प्रकार नै बाध्य व्यक्तित्वसँग सम्बन्ध रहेको हुन्छ । यसै अनुसार बहूंगोरो वर्ण, लाम्बिलो अनुसार, फाराकिलो निधार, चम्किला आँखा सुलुक्क परेको लामो नाक, ठूलाठूला कान, चट्ट पारेर काटेको दाही भट्ट हेर्दा निकै गम्भीरताको आभाश आउने मुस्कान, खाईलाग्दो शरीर सफा सुग्घरमा ध्यान दिने बुद्धि घिमिरे आकर्षक मनमोहक हँसिला व्यक्तित्व भएका व्यक्ति थिए (श्रीमती टीका घिमिरे) ।

३.३ आन्तरिक व्यक्तित्व

व्यक्तिमा अन्तर्निहित गुण स्वभाव र समग्रमा जीवन भोगाई र गराइको पाटो नै आन्तरिक व्यक्तित्व सँग सम्बन्ध हुन्छ । बुद्धि घिमिरेको बोलीमा सरलता, माधुर्यता तार्किकता तथा विचारमा महानता पाइन्छ । ध्वनि, संकेत, व्यङ्ग्य विनोद गर्नु उनको विशेषता थियो । सादा जीवन र उच्च विचारको तेजस्वी व्यक्तित्वका रूपमा बुद्धि घिमिरेलाई लिन सकिन्छ । कुनै पनि काम गर्दा सोच विचारका साथ गर्ने उनको बानी थियो । कसैसँग झगडा गर्न मन नपराउने, अरूको चित्त नदुखाउने, दुःख र सुःखमा सन्तुलित हुन सक्ने, आफ्नो काम दृढनिश्चयका साथ गर्ने, परिस्थिति अनुसार आफूलाई समायोजन गर्न सक्ने विनोद प्रिय खुबी उनको विशेषता हो । एकान्तप्रिय र शान्तिप्रिय बुद्धि घिमिरे सुसंस्कृत र शालिन व्यक्तित्व भएकै हुन्छ । साहित्य सुलभ भावुकता, कोमलता प्रखरता उनका रहेको थियो । परिवार सँग मायालु वातावरणमा रहनु साथीभाईसँग भिन्नवत् व्यवहार गर्नु, आफ्नो कार्य क्षेत्रमा सधैं साधनारत रहनु, जस्तो सुकै आपत्तिमा पनि नआत्तिनु बुद्धि घिमिरेको निजी विशेषता थियो । विभिन्न साहित्यिक कार्यक्रममा सरिक हुनु, पत्रपत्रिकाको अध्ययन गर्ने फुर्सदको समयमा गहन अध्ययन र प्रोढ चिन्तनमा समाहित भई सिर्जनामा विलिन हुनु नै उनको दैनिकी बनेको थियो । उनी समाज, राष्ट्र, एवम् विश्वको उन्नति चाहने व्यक्ति हुन् । देशमा विद्यमान राजनैतिक जटिलता एवम् विकृति विसंगतिमा विम्वत्मात्मक र प्रतिक्रियात्मक ढंगले उनले आफ्ना भावहरू व्यक्त गरेका छन् । विशेष गरी गरिबी, समानता, स्वतन्त्रता र प्रजातन्त्रका बारेमा खुलेर लेखेका छन् । समानता, स्वतन्त्रता विश्वबन्धुत्व जस्ता मानवतावादी दर्शन र धर्म संस्कृति परम्परा नैतिकता आदर्शवाट आन्तरिक व्यक्तित्व झल्किएको पाइन्छ (श्रीमती टीका घिमिरे) ।

३.३.१ साहित्यिक व्यक्तित्व

कुनै पनि व्यक्तिले साहित्यिक व्यक्तित्व त्यस व्यक्तिको कृतिका आधारमा निर्मित भएको हुन्छ । बुद्धि घिमिरेको साहित्यिक व्यक्तित्वलाई जान्न उनका प्रकाशित पुस्तक एवम् लेख रचनाको विधागत सापेक्षताका आधारमा छुट्याउन सकिन्छ । उनले कविता, खण्डकाव्यमा मात्र कलम चलाएको पाइन्छ । तुलनात्मक रूपमा उनी खण्डकाव्य भन्दा कवितामा बढी सफलता प्राप्त गरी शिखरको सिडी उक्लेको पाइन्छ । दुई विधाका सङ्ग्रहहरू (म बाँचेको छु (२०५४) कवितासङ्ग्रह, माटोको ममता (२०७०) कवितासङ्ग्रह र

समयचक्र (२०६२) खण्डमाव्य, किसान (२०६१) खण्डकाव्य आफ्ना कृतिहरू विभिन्न समयमा विमोचन गरेपछि बुद्धि घिमिरे बहुआयामिक साहित्यिक व्यक्तित्व छन् भन्न सकिन्छ । रचनाकारले रचनाकारिता वरखाको उर्लदो भेल भै सलक्लाएर त्रिवेणीसँग मेल भईदिदा नेपाली साहित्यले विना साधन सगरमाथा चढ्न सकिने उपलब्धि प्राप्त गर्न सकेको आभास हुन्छ (स्मृतिग्रन्थ, २०७२) ।

३.३.१.१ कवि व्यक्तित्व

भावुक स्वभावका घिमिरेको सानै उमेर देखि कविता गुनगुनाउन थालेका भए तापनि वि.सं. २०१५ वाट विद्यालयमा कविता वाचन गरी कविता यात्राको गोरेटो तय गरेका भए तापनि त्यति सफल भएको पाइन्न तर उनको मनका वेगहरू सेलाउन नपाउँदै उनले वि.सं. २०५४ मा 'म वाचेको छु' (कवितासङ्ग्रह) र वि.सं. २०७० मा माटोको ममता कवितासङ्ग्रह दुई कवितासङ्ग्रहहरू विमोचन भए । कवि बुद्धि घिमिरेका कृतिहरूमा सर्वसाधारण निमुखा गरिब, दिनहुँ भन्फट भमेला र भ्याउँलाहरूलाई कवितात्मक अभिव्यक्तिका स्वरहरू दिँदै जन जीवन सहज रूपमा अगाल्नुपर्छ र शोषक, उत्पीडन र अत्यचारको सामन्ती सोचका फलामे साङ्गलाहरूलाई जेरै देखि चुँडालेर मुक्तिको लागि समाजवादी चेतनातिर लाग्नुपर्छ भन्ने झिल्को पाइन्छ । सामाजिक दुराचार, भ्रष्टाचार, अत्याचार, अन्याय, कुरीति, कुसंस्कार शोषण, दमन विरुद्ध रचनाहरू मुखरित बनाई राष्ट्र र राष्ट्रियताको संवर्धन, विश्वबन्धुत्व तथा कर्म नै मानव जीवनको मूल मर्म भनी कर्तव्यपरायण हुन कवि घिमिरेले आग्रह गरेका छन् । यिनका कविताहरूमा गरिब तथा निमुखाको आवाज रहेको पाइन्छ (स्मृतिग्रन्थ, २०७२) ।

३.३.१.२ खण्डकाव्यकार व्यक्तित्व

म बाँचेको छु (२०५४) कवितासङ्ग्रह प्रकाशित गरेपछि पाठकको निकै माया र सदभाव पाएर बुद्धि घिमिरेको लेखनी फुटकर कविताबाट फड्को मारी खण्डकाव्यतर्फ दौडन्छन् । यो दौडाइले निरन्तरता पाउँदै जाँदा वि.सं. (२०६१) सालमा किसान र मान्छे खण्डकाव्य प्रकाशन भयो । समयचक्र (२०६२) उनको दोस्रो खण्डकाव्य हो । समसामहिक विषयवस्तुलाई टपक्क टिपेर विविध समयमा प्रकाशन गरेका खण्डकाव्यहरूले घिमिरेको कुशल खण्डकाव्यकार व्यक्तित्वको उचाई अझ बढाएको पाइन्छ (स्मृतिग्रन्थ, २०७२) ।

३.३.१.३ सम्पादक व्यक्तित्व

विद्यार्थी काल देखिनै विभिन्न साहित्यिक पत्रपत्रिकाको सम्पादन गरेर निकै अनुभव बटुली सकेका घिमिरेले बाचुनजेल सम्म पनि सम्पादनको कार्यलाई जारी राखेको पाइन्छ । नेपाल प्राध्यापक संघ इलामको वार्षिक मुखपत्रको रूपमा प्रकाशित भइरहेको 'अन्वेषण' नामक पत्रिकाको घिमिरेले त्यहाँ भईन्जेल वि.सं. २०४६ देखि सम्पादनको काम गरेको पाइन्छ । त्यस्तै महेन्द्र रत्न बहुमुखी क्याम्पस 'समस्यापूर्ति' कवितासङ्ग्रह वि.सं. २०६२ को पनि उनले सम्पादन गरेको पाइन्छ । आफ्नो अध्ययनको क्रममा घिमिरेको 'छात्र प्रवर' (वि.सं. २०२८/२९) को पनि सम्पादन गरेका थिए । या साहित्यिक पत्रिका नेपाली छात्रा वाराणसीको वार्षिक मुखपत्रको रूपमा प्रकाशित भएको थियो । इलाममा नै निस्केको साहित्यिक पत्रिका 'समता लहर' (२०५३/०५४) का दुई अङ्कको पनि घिमिरेले नै सम्पादन गरेका थिए ।

यसैगरी मेची अञ्चलका छात्र समुदायद्वारा शीर्षक मुखपत्रकै रूपमा प्रकाशित 'समर्पण' (२०२८/०२९) का दुई अङ्कको पनि घिमिरेले सम्पादन गरेका थिए । यो उनले सम्पादन गरेको दोस्रो पत्रिका थियो । नेपाली प्रगतिशील अध्ययन मण्डल वाराणसीद्वारा वार्षिक मुखपत्रको रूपमा प्रकाशित 'मिरमिरे' नामक साहित्यिक पत्रिकाको २०३३/०३४ का अङ्कहरू पनि घिमिरेको सम्पादनमा निकालिएको थियो । अध्ययनका शिलशिलामा बनारसमा बस्दाको समयमा नै बृद्धि घिमिरेले विभिन्न साहित्यिक पत्रिकाको सम्पादन गरेर सम्पादक व्यक्तित्वलाई विकसित गरेको पाइन्छ । बृद्धि घिमिरेले सबैभन्दा पहिले सम्पादन गरेको साहित्यिक पत्रिका 'मञ्जरी' हो । सम्पूर्णानन्द विश्वविद्यालयबाट पत्रिका मुखपत्रका रूपमा प्रकाशित उक्त पत्रिकाको वि.सं. २०२५/०२६ का लगातार दुई अङ्कको उनले सम्पादन गरेका थिए । यसरी उनी विभिन्न समयमा विभिन्न पत्रपत्रिकाको सम्पादन गरी सम्पादक व्यक्तित्वको रूपमा स्थापित भएका थिए (स्मृतिग्रन्थ, २०७२) ।

३.३.२ व्यवसायी व्यक्तित्व

सुम्बेक ४ चित्रे बाट ३ न.पा. ४ मा आफ्नो घर बनाएपछि श्रीमती टीका घिमिरेले आफ्नै घरमा किराना पसल थापेकी थिइन । विहान बेलुका श्रीमतीको काममा सघाउन कवि घिमिरे हर तावरले लाग्नु हुन्थ्यो । ग्राहक सँगको मिजासिलो बोली बनाई आकर्षण गर्ने उनको बानी थियो । बजारमा गएर पसलमा सकिएका सामानहरू ल्याउन समेत उहाँले

सघाउनु हुन्थ्यो यसरी यहाँ एक सफल व्यवसायीक व्यक्तित्वका धनी छन् (श्रीमती टीका घिमिरे) ।

३.३.३ प्राध्यापक व्यक्तित्व

वनारस बसाईकै क्रमा “चिदानन्द संस्कृत महाविद्यालय” र “हरिहर संस्कृत विद्यालय” मा दुई दुई वर्ष प्राध्यापन गरेर यस पेशाको घिमिरेले सुरुवात गरेको पाइन्छ । यसपछि महेन्द्र रत्न बहुमुखी क्याम्पस इलामका उनले प्राध्यापन गर्न थालेका छन् । वि.सं. २०३५ देखि २०६९ माघ महिना सम्म घिमिरे यस क्याम्पसमा अध्यापनरत थिए । अध्यापककै शिलशिलामा वि.सं. २०४८/०४९ मा मेची बहुमुखी क्याम्पस भद्रपुरमा पन्ध्र महिना सम्म उनले प्राध्यापन गरेका थिए । घिमिरेको जीवन निर्वाहको बाटो वा हातमुख जोड्ने बाटो पनि मुख्य यही थियो । महेन्द्र रत्न बहुमुखी क्याम्पस इलामको नेपाली विभागको विभागीय प्रमुखका रूपमा समेत रहेका घिमिरे नेपाली विषयका कुशल प्राध्यापक मानिन्छन् । संस्कृत र नेपाली विषयको बुद्ध ज्ञान भएका घिमिरेको अध्ययन कलाबाट तल्लो तहका विद्यार्थीहरू भन्दा माथिल्लो तहका विद्यार्थीहरू बढी नै लाभान्वित हुन्थे । त्यसैले बुद्धि घिमिरेका विभिन्न व्यक्तित्व मध्य प्राध्यापक व्यक्तित्व पनि एक हो (स्मृतिग्रन्थ, २०७२) ।

३.३.४ समाजसेवी व्यक्तित्व

सानै उमेर देखि समाजसेवा प्रति रुचि देखाउने घिमिरे साच्चै नै हुने विरुवाको चिल्लो पात थिए । उनी युवावस्थामा पुग्दा देखि सामाजिक संघ संस्थाहरू नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, नेपाल क्षयरोग निवारण सँग, नेपाल परिवार नियोजन साथै उद्योग तथा वाणिज्य संघमा आवद्ध भई समाजसेवामा सक्रिय सहभागिता देखाएको पाइन्छ । उनी पछिल्लो समय आध्यात्मिक समाजको पक्षबाट समाजको समुन्नत उत्थान गर्ने कार्यमा विशेष सक्रिय रहेको देखिन्छ । समाजलाई सत्मार्गमा लैजानुपर्छ भन्ने आदर्श बोकेका घिमिरे सामाजिक तथा अध्यात्मिक क्षेत्रमा जगद्गुरु शङ्कराचार्य तथा जैन धर्मका आचार्य विद्यामन्दजीको प्रेरणाबाट अझ सक्रिय रूपमा लागेको देखिन्छ । यिनै कार्यगत संलग्नताले घिमिरे समाजसेवी व्यक्तित्वका अग्रसर रहेका छन् (स्मृतिग्रन्थ, २०७२) ।

३.३.५ आदर्शवादी व्यक्तित्व

सधै एकनासले केही खोजिरहेको जस्तो केही हराएजस्तो भावुक व्यक्तित्वको रूपमा परिचित बुद्धि घिमिरे नेपाली समाजका एक प्रेरणाका स्रोत छन् । समाजमा बसेर समाजलाई

परिवर्तनका दिशातिर डोच्याउन प्रयासरत आदर्श व्यक्तित्वको रूपमा परिचित घिमिरे साहित्यिक लेखनमा अग्रसर रहेर समाज सुधार नगरी समग्र विकास सम्भव नहुने कुरामा विश्वस्त हुनुहुन्थ्यो । यसरी नै हामी सबैले सामाजिकीकरण गर्दै अस्तित्व बोध गराउने परम्पराका लागि रह्यौं भने समाजले धेरै प्राप्त गर्न सक्छ । हामी समाजमा जन्म लिन्छौं त्यसैले हामी यहीं बिसर्जित पनि हुन्छौं । त्यसैले व्यक्तिको प्रतिभालाई समाजमा यसरी नै चिनाउने प्रयास हामी सबैले गर्नु भने भोलिको समाजले खालिपनको महसुस गर्नुपर्ने छैन । प्रतिभावान् व्यक्तित्वलाई सम्मान गर्दै स्मरण गरी वहाँको माध्यमद्वारा अन्यलाई प्रेरित गराउने वातावरण इलामको माटोमा कमै मात्र पाइन्छ । राजनीतिको पछाडी लागेर सफलता प्राप्त गरेपछि परिणाम सुन्यनै हात लाग्ने तथ्यलाई जान्दाजान्दै मानिसहरू त्यसको पछाडीमात्र आकर्षित हुने परिपाटी यहाँ पाइन्छ । यहाँ एउटा दर्शनको पछाडि लागेर मात्र संगठित स्वरूपको दर्शन पाइदैन । स्वतन्त्र स्वरूपबाट प्रतिभाको भान सम्मानको लागि त्यस्तो संस्था सङ्गठन विरलै देखिने गर्दछ । हाम्रो संस्कार नै यस्तै बनेर गएको छ । आफूले आफैलाई सामाजिकीकरण गरेर स्वतन्त्र रूपमा लाने यहाँ संस्थाको खाँचो देखिने गर्दछ ।

चतुर्थाई, धुँत्याई, छलकपट, वाकपटुता नभएको व्यक्तिले राजनीतिक प्रवेश गर्ने गलत बाटो जस्तो भएको छ । राजनीतिको परिवेश नै यसरी निर्माण भएको हुन्छ, जहाँ कुटिलता आफूमा रहेको होस । बुद्धि घिमिरेको सरल, स्वभाव, व्यवहार, गर्ने शान्त प्रवृत्तिको व्यक्ति भएकाले उहाँको जीवन सफल भएको छ (स्मृतिग्रन्थ, २०७२) ।

३.४ निष्कर्ष

गहुँगारो वर्ण, होचो होचो हेर्दा देखिने कद चटक्क लुगा लगाएका ढाकाटोपीमा सजिएर महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस इलाम, पीपल बोटे, इलाम र सुम्बेक लगायतका जिल्लाका विभिन्न भागतिर व्यक्तिगत, सामाजिक एवम् साहित्यिक कार्यक्रमहरूमा आवतजावत गर्ने प्राय साना ठूला सबैसँग हासेर बोल्ने, चिनजान भएजति सबैसँग राम्ररी सोधखोज गरी जिग्यासा राख्ने, ठट्ट्यौलो कुरा चोटिला र व्याङ्ग्यात्मक तर मैत्रीपूर्ण शब्दले मृदुल भाषामा बोल्ने, आफ्नो कुरालाई कहिल्यै नछोड्ने बुद्धि घिमिरे अहिले हाम्रो सामु नरहेपनि उहाँले छोडेर गएका स्मृति घटनाक्रम र उल्लेख्य शक्षिक तथा साहित्यिक योगदानहरूले पनि भौतिक अनुपस्थितिमा पनि उत्तिकै जीवन्तता पाइरहेको छ । हाम्रो समाजले वहाँलाई यति चाँडै यमराजको ढोका घच्च्याउन पठाउन चाहेको थिएन ।

इलामको माटोमा उहाँको जीवनको निरन्तरताको आवश्यकता अझै बढेको थियो । भरखर सेवा निवृत्त स्वतन्त्र बुद्धि घिमिरेबाट एउटा अनुभवी सचेत र खारिएको व्यक्तिले हैसियतले अरू धेरै माटोको ममता **समयचक्र**को व्याख्या किसान र मान्छेको उद्धार साहित्य विश्लेषण र टिप्पणी अन्य धेरै इलामे स्रष्टाका भूमिका लेखन र विमोचनको भूमिका चाहेको थियो ।

परिच्छेद चार

बुद्धि घिमिरेको कृतित्व

४.१ 'म बाँचेको छु' कवितासङ्ग्रहको विश्लेषण

४.१.१ विषयपरिचय

कवि बुद्धि घिमिरेद्वारा रचित **म बाँचेको छु** कवितासङ्ग्रह वि.सं. २०५४ सालमा प्रकाशित शान्तिको चाहना गर्ने विश्वको प्रत्येक मानिसहरूको साझा अभिव्यक्तिलाई समेटिएको कृति हो। शान्ति, विश्वबन्धुत्व र सद्भावलाई अठाइसवटा लामा छोटो कवितामा समेटिएको छ। प्रस्तुत कवितासङ्ग्रहमा कवि कुनै समाज, राष्ट्र, जातिको नभई ऊ सम्पूर्ण विश्वको सम्पत्तिको रूपमा रहेको हुन्छ। कविले विश्वबन्धुत्वको भावनालाई भित्रैबाट नियालेर भावमा डुबी आफ्ना भावनाहरू समेटि अभिव्यक्त गरिएको हुन्छ। चौवालीस पृष्ठमा समेटिएको उक्त **म बाँचेको छु** नामक कवितासङ्ग्रहमा समाविष्ट भएका कविताहरू - 'जाग', 'नेपालीको नाउँमा', 'प्रतिज्ञा', 'साहस', 'बाकी छ', 'मुटु जल्ल लागेको छ', 'आस्थाको पर्खाल नतोड', **म बाँचेको छु**, 'युवालाई आह्वान', 'रावण कथामृत', 'नेपाली भाषामहा', 'शहीद प्रति', 'सन्देश', 'देउराली', 'दीपावली', 'किसान', 'महाभारत', 'अवश्यम्भावी छ', 'फर्क', 'बाँचन सिक्नु छ', 'व्याया', 'नयाँ पिढीसँग', 'सम्बोधन', 'युग सन्देश', 'मेरो कलम', 'सकल्प', 'आफ्नै अनुभूतिको आभास', 'विदेशिएका बन्धुसित', 'दसैं', 'नयाँ वर्ष', रहेका छन्।

कवि बुद्धि घिमिरेको **म बाँचेको छु** कवितासङ्ग्रहमा समाजका विकृति विसङ्गती सुःख, सुःख, हाँसो, रोदन आक्रोस, चिठचिडापन, छटपटी, होडबाजी जस्ता मानवीय मनमा आक्रोसहरूलाई कवितले कलम चलाएको पाइन्छ। कविले माया, प्रेम, बर्ष, भर्री, प्रणय, भोगबिलास जस्ता भावनात्मक अनुभूतिहरूलाई पनि कवितामा सशक्त रूपमा प्रस्तुत गरेका छन्।

४.१.२ 'म बाँचेको छु' कवितासङ्ग्रहमा सङ्कलित कविताहरूको विश्लेषण

मानिसका मनमा भएका भावनात्मक विचारहरूलाई अभिव्यक्त गर्न नसक्दा मनोबेग उकुसमुकुस हुन जान्छ। आफ्ना भावना तथा मनमा भएका विचारहरूलाई स्वतन्त्र रूपमा अभिव्यक्त गर्न नपाउँदा मानिसको मुटु जल्ल केही बेर पनि नलाग्ने र त्यसले आगोको रूपमा निश्चिन्त गई विकशलरूप लिन्छ। अरूले आफ्ना अधिकारलाई खोसेर लिदा वा आफ्ना

अधिकार अर्काको हातमा पर्दा मानिसहरूको मुटु जलेको, कमजोर भएको, धड्कन कम भएको अधिकार स्थापना गर्न नसकेको सशक्त रूपमा सबै मिलेर लाग्नु पर्ने कुरा यस कवितामा व्यक्त भएको छ । बिलास, भोक, अन्यय, अत्यचार तथा दुराचारको भयाभहले मानिसहरूले मन शान्त पार्न नसकी त्यसै हेपिएर बस्न बाध्य भएको नेपाली समाजको चित्रण गरिएको छ । संसारका मानिसहरूमा विभेदको अन्यायले गर्दा चोट र शोकको दुरावस्था भोग्न बाध्य ती मानिसहरूलाई असमानतको चपेटामा व्याप्त भई केही गरिब, पिछडा वर्ग आदिलाई सामाजिकरण गरी राज्यका हरेक सुविधाबाट ठाढा राख्नु हुन्न र ती मानिसहरूलाई सु-अवसर प्रदान गरी उनीहरूको भविष्य सुनिश्चित गर्नु पर्छ । आजभोली कतै 'लु' कतै शीतलहर, हत्या, हिंसा वलत्कार आदिले मानिसको मुटु जलिरहेको छ । यस्ता समाजका विकृति विसंगतिहरूलाई हटाएको एउटा सभ्य समाजको स्थापना लाग्न सके मानवको मानवीयता, बचाउन सकिने कुरा कविले व्यक्त गरेका छन् ।

'मुटु जल्ल लागेको छ' कविताको शीर्षक वाक्यात्मक भए तापनि यसले कविताको शीर्षक समय सापेक्ष रहेको छ । आजको मानिस मानसिक विकार, मनोरोगी, तनाव व्यय, चित्कारका आक्रोशका झिल्काहरूलाई निभाउन नसक्दा मानिसको मुटु जल्ल लागेकोले शीर्षक सार्थक देखिन्छ ।

मानविय क्रियाकलापले प्राकृतिक वस्तुहरूले दुर्गती भोग्नु परेको र यसले गर्दा प्रकृतिक सुन्दरता गुम्न गई मानवीय मनमा चिन्ता पर्नाले जीवनयापन गर्न असजिलो महसुस हुन गएको छ । यहाँ व्यक्तिवादी प्रकृति हावी हुनगई समाजका हरेक काम बुढो गोरुको हड्डी कुकुरहरूको लुछ्राचुडी जस्तो भएकोले मानिसलाई सामाजिकीकरण तर्फ फर्की मानव मानवका बिचमा भाईचारा गर्न सक्नु पर्छ, यसैमा मानवको कल्याण हुने कुरा व्यक्त भएको छ ।

भविष्यका केही पाउँने आशाले मानिसले वर्तमान समयमा कामको जग बसाएको हुन्छ । जीवन चलाउन भुत्रो, मैलो, भुम्रो कपडाले बेरिएका ती गरिब, निमुखा असक्त, अपाङ्गहरू विवश जीवन विताउन बाध्य पारिएकाले उनीहरूले यस्तो बाध्यतामा आफू बाँच्न सकेकोले अब हामीले आउने पुस्ताको भविष्य सुन्दर बनाउन धर्तीलाई सिंगारी संघर्ष गर्दै बाँच्न सिक्नुपर्छ भनिएको छ । मानिसको मनोबल बढाउन आत्मदाह नगरी आत्मा सम्मानमा पुऱ्याउन दुनियाँले संघर्ष गर्नुपर्ने कुरा कवितामा व्यक्त भएको छ । आफ्ना

छोराछोरीलाई आमाको महिमा कति र कस्तो हुन्छ भन्ने कुरा थाहा हुन्छ, आज तिनै आमाले धर्तीका बीर सपुतहरूलाई हिटलर र मुसोलिनीको निरडकुश राष्ट्रघाती शक्तिका विरुद्धमा लड्न एक जुट हुन सके तमाम मानिसको भविष्य उज्यालो बनाउन सकिन्छ । विश्वमानचित्रमा म बाँचेको छु, बाँच्न सिक्नु पर्छ भनिएको छ । पिल्पिलाएका तमाम मानिसका हेराईमा सुन्दर विहानी ल्याउन सके निराशाबाट आशाको ज्योति बाल्न सकिने र शहीदहरूको सपनालाई पुरा गर्न सकिने छ ।

मानिस मानिसको लागि केही गर्न जन्मेकाले व्यक्तिगत स्वार्थलाई त्यागेर राष्ट्रको उन्नति, प्रगतिमा तथा समवृद्धि गर्न दरिलो अडान चाहिने भएकाले सघर्ष गर्न म बाँचेको छु । अन्याय र अत्याचारको भन्डाफोर गर्न अनगन्ती सार्थीहरूको आज समर्थन चाहिएको छ । त्यो समर्थन जुटाउन म बचेको छु भनी शीर्षकलाई सार्थकता प्रदान गरिएको छ । केही गरुँ भन्ने आशा भएका तर बाटो नपाएकाहरूलाई प्रतिक्षाको घडी केही दिन, वर्ष, घण्टा आदिमा आउने र त्यसले आफ्ना दुःख, कष्ट रोदन, अन्याय, अत्याचार, दुराचार, भ्रष्टाचारी आदिलाई निमूल पार्न सक्ने भएकाले प्रतिकात्मक अर्थका रूपमा शीर्षक उपयुक्त छ ।

हाम्रा संस्कृति र सम्यताले विकृत रूप लिदैगरेको अवस्थामा यसलाई जोगाउन मानवहरू सचेतता पूर्वक आफ्नो संस्कृति, कला सभ्यता रितिरिवाज र हाम्रा परम्पराहरू दिनदिनै हरण हुने भयाभहले कोलाहलको स्थिति सामना गर्न मानिस विवश छन् । यस्ता मानिसका चितकारहरूलाई चिर्न नसके यहाँ महाभारत अवश्यम्भावी छ । आजको महाभारतमा राजा, महाराजाको स्वार्थ नबोकी जनहितको आवाजलाई समर्थन गर्न सके महाभारत अब आउने पिडीहरूले भोग्नु नपर्ने कुरामा कवि टुक्क छन् । मर्यादाको डोरीलाई लत्याएपछि महाभारत जन्मिने सड्का उत्पन्न हुने हुँदा अर्जुनका वाणले त्यसलाई छियाछिया पारी जनताको आवाज बुलन्द हुने छ र शान्ति, भाईचारा मेलमिलाम तथा सुःखका दिनआई मानिसहरूले सन्तोषको सास फेर्ने छन् । साथै जनताको आवाज बुलन्द हुने छ र शान्ति, भाईचारा मेलमिलाम तथा सुःखका दिनआई मानिसहरूले सन्तोषको सास फेर्नेछन् । देशमा विद्यमान अराजकता, धोका, छलकपट स्वर्ण, अन्यायका विरुद्धमा सचेतताका साथ जागरुक जुभारुहरू होसपूर्वक उठी मेलमिलापका साथ न्यायको ढोका उघार्न सकिन्छ यसमा मानिसको सोच, विचार तथा धारणामा आमूल परिवर्तनको खाँचो रहेको छ । कवि द्वारा कवितामा देशमा विद्यमान परिस्थितिमा देखापरेका समस्या मात्र चित्रण नगर्न र समस्याहरूको समाधानका उपायहरूको खोजी गर्ने उपाय पनि उल्लेख गर्न भनिएको छ ।

यहाँ नेपाली आमाका दिदी बहिनीहरूको विवशतालाई गलत उपयोग गर्दै केही दुर्योधनहरूले हाम्रो अस्तिमता माथि खेलवाड गरी चिरहरणको कुशलता देखाउनाले त्यस्ता दोषी पापीहरूका लागि महाभारत अवश्यम्भावी हुने कुरा स्पष्ट पाउन सकिन्छ । त्यस्ता दुर्योधनहरूलाई न्यायको कठघरमा उम्याउन सकेको खण्डमा शोषित पीडित नेपाली दिदीबहिनीहरूले मुक्तिको सास फेर्ने र ढुक र आनन्दले जीवन जिउने कुरा यस कवितामा व्यक्त भएको छ ।

मानिसका जीवनका हरेक पाटाहरूलाई खोतलेर पल्टाएर आफैले मनन गर्न सके मानसपटलमा लुकेका मिथ्या भुटा कुराहरूलाई अन्वेषण गरी समयको पाङ्ग्रा सँगै गुडाउन सके जीवन सार्थक बन्न सक्छ । हरेक मानिसमा सोच, विचार, चिन्तनले मात्र आजको मानिस बाँच्न सक्छ, नत्र मानिसले तिरस्कार, अपमान हेला अन्यायमा पिरोलिनु पर्ने र पिल्पिलाउँदो भएर हेर्नु भन्दा अर्को विकल्प नभएको कुरा व्यक्त भएको छ । आजको मानिसलाई बाँच्न कुनै अर्कोको सहाराले मात्र सम्भव छ । आफ्नो जीवन जीउन ऊ एकलैले मात्र असम्भव छ । मानिस-मानिस, राष्ट्र-राष्ट्रका बिचमा दरिलो सम्बन्ध स्थापित गर्न जरुरी छ । आजको मान्छेलाई केही कुरा बोल्न पनि अर्कोको सहाराको आवश्यकता पर्दछ । सत्य कुरालाई किटान गर्न, अन्यायको विरुद्ध लड्न पनि सहाराको आवश्यकताको खाँचो पर्न सक्ने भएकाले यसका लागि सबैमा भावनात्मक सम्बन्ध नै बलियो हुने कुरा कविले 'बाँच्न सिक्नु छ' कवितामा व्यक्त भएको छ । मानिसहरूले मानिसलाई भुटको खेतीमा जोतेर आफू जसरी भए पनि बाँच्न सिकेको र धनीले गरीवहरूलाई लत्याएर उनीहरूको आहार खोसेर मानिसहरू बाँचेको हुनाले जसरी भएपनि मानिसहरू 'बाँच्न सिक्नु छ' कवितामा भनिएको छ ।

मत्स्यन्याय मात्र सर्वसाधारणले पाउन सके केही न्याय पाएको आभाष उनीहरूमा हुने थियो यही आशा, भरोसा, सहयोग, मेलमिलाप, भाईचारा तथा बन्धुत्वको आश्वासनले ती बाँच्न सक्ने थिए र प्रलोभन, इष्या, डाह, क्रोधमा नजोती संसारमा बाँच्न पाउनु पर्छ साथै त्यस्ता श्रमजीवि मानिसहरूलाई बाँच्न सिकाउनु छ । स्वार्थी, लोभी, पापीहरूको प्रलोभनमा परी ती मानिसहरू शोषित पीडित भएका हुनाले तिनीहरूलाई बचाउनु मामुली कुरा होइन । यो नै संसारको नियम हो । आफू पर्ने खाडलमा आफै खन्नेसँग दयायाचना गर्न सक्ने मानिसमात्र मानिस बन्न सकेको कुरा अभिव्यक्त भएको छ ।

अरूले गरेको कामको गुणगान गाँउने तर आफ्नो कामको आस्थाको पर्खाल तोड्न अधि सनें जो कोही पनि पराश्रित हुनुपर्ने र अधुरा सपनामा रमाएर तालीबचाउने तमाम मानिसहरूको बानी नै परेको विभागित मनस्थितिलाई मलम लगाऊ सक्यो भने हाम्रो आस्थाको पर्खाल रहने छ । मानिसका मनमा अन्तरकुनामा भएका विचारहरूलाई गुनगुनाउन सकेमा तेञ्जिड जस्तो शिर ठाडो पारी हिड्न सकिन्छ तर यहाँ तेञ्जिडको गुणगान नगाएर हिलारीको गुणगान गाउन आजको मान्छे पुग्छ त्यसैले सगरमाथाको उचाई तोड्न खोजिएको छ ।

संसारको एक सुन्दर ठाउँ छ भने त्यो नेपाल मात्र हो । यो जस्तो सुन्दर ठाउँ अरू हिमखण्ड शोभित ठूला पहाडहरू भएको ठाउँ पाउन कठिन छ । त्यस्तो ठाउँमा जन्म पाएकाले धन्य भएको कुरा कविले व्यक्त गरेका छन् । हिमशिखरहरूका छत्रछायाँ मुनि जन्मेका हरेक नेपालीहरू वीर, सुरा भएकाले यहाँ शान्ति सँग बस्न गुणी हुनु पर्ने कुरा कविले राखेका छन् । यहाँका बस्तीहरूका हरेक चोक चोकमा शान्तिका प्रतिकहरू मात्र पाइने गरेको हुनाले कविले संसारका हरेक मानिसहरूलाई शान्ति सँग बस्न नेपालीहरू सँग सिक्नुपर्ने कुरा विश्वभरमा फैल्याउनु सक्नु पर्छ र यसले घर, परिवार, राष्ट्र तथा विश्वको शान्ति हुने कुरा नेपालीको नाउँमा फैल्याउन र सिक्न अग्रह गरेका छन् ।

वीर सपुतहरूबाट शान्ति सँग बस्न सिक्नुपर्ने कुरामा जोड दिदै कविले त्यस्ता बाधाहरूलाई हटाई दिव्य बस्तीको उज्यालोको हाँसो हेर्ने सकिने कुरा नेपालीको नाउँमा कवितामा प्रतिकात्मक अर्थका रूपमा व्यक्त भएको छ । हरेक नेपालीको पाखुरामा बल र तागद भएको र जन्मदानै उनीहरूले बहादुरीको प्रमाणपत्र लिएका हुनाले कुना कुनामा पुग्याई नेपालीको परिचय छर्न सकिन्छ भन्ने सन्देश व्यक्त हुन गएको छ । यस कविताले प्रतिकात्मक अर्थमा सन्देश नेपालीहरूलाई दिने कुरा कति विश्वस्त भएकाले कविताको शीर्षक सार्थक छ ।

अन्यायमा परेका, शोषण, दमन अन्य गरेका, बेचिएका तथा न्याय पाउनबाट बञ्चित भएका सारा मानिसहरूलाई बिजुलीको बेग सरी म योद्धाको रूपमा चम्किने छ र अन्यायमा परेकालाई न्यायको घेरामा ल्याई खुःख र आनन्दको जनमञ्च खडा गरी रक्षक बन्ने कुरा कवितामा व्यक्त गरिएको छ । युवा शक्ति एक जुट भएर देशको गम्भीरको अवस्थाबाट मुक्त गराई शान्तिको सन्देश छर्न, युवाहरूशक्तिलाई आह्वान गर्नुका साथै अव देश

विकाशको आरम्भ गर्नुपर्ने र त्यो आजका युवाहरूको नै हो भनिएको छ । युवाहरूले निस्वार्थ सेवाले देशविकाशमा लाग्न सके देश तथा यस देशका नागरिकहरूको हित हुने कुरा कविले व्यक्त गर्नुभएको छ । आफू अन्याय गर्न पनि नजाने तथा अन्याय गर्न आउनेलाई आफूले नछोड्ने प्रतिज्ञा कवितामा प्रतिज्ञा गरिएको छ । देशलाई मन, मुटु तथा हृदय देखिनै आफूले माया गरेको र आफू गुणी बनी देशको रक्षा गर्ने भाव व्यक्त भएकाले कविताको शीर्षक उपयुक्त रहेको छ ।

देश र समाजमा सबै काम भई सकेको र खास गर्नु पर्ने काम चाहिँ अझै बाँकी रहेकोले देशका तमाम युवा वर्गलाई लक्षित गरी व्याङ्ग्यात्मक पारामा लेखिएको यो कविता 'बाँकी छ' उत्कृष्ट रहेको छ । जनताहरूले खालीपेट दिन रात खटेर काम गरीरहेका तर फलको आशा गर्न भने जोड घटाउको चौगुनामा हाता लागि नहुँदा त्यस्तो आशा निराशामा परिणत हुन गई भोक निर्मूल पार्न बाँकी रहेको कुरा कवि बताउँछन् । आज नेपालीका छोराछोरीहरू देश विदेश गएर एकपेट खाएर मात्र काम गर्दा पनि आफ्नो राष्ट्र, परिवार समाजलाई केही दिन बाँकी रहेको महसुस ती युवायुवतीको मनमा रहेकोले राष्ट्रले तिनीहरूका लागि केही गर्न बाँकी राखेको छ जस्तो कवितलाई लागेको छ । आफ्नो देशमा बसि पसिना र रगत बगाउन सकियो भने संसारको सबभन्दा नमुना योग्य देश निर्माण गर्न सकिने कुरामा कविको जोड पाइन्छ । टाठाबाठाले आफ्नो सुर सोभ्याएर यहाँका गरिब निमुखा सिघा रोगी, तपस्वी, सन्यासीहरूलाई ठगी लुटको खेती गरेको हुनाले यसमा केही गर्न बाँकी रहेको आभास भएको र गर्नुपर्ने कुरामा जोड रहेको पाइन्छ । भविष्यमा पनि केही गर्न सकिन्छ कि भनी अहिले देखी नै सुक्ष्म रूपबाट घण्टे, घुपौर आशेहरू चापलुसमा अघि पछि हिंडिरहेकाले त्यस्ता आशेपासेहरूलाई हटाउन नसक्दा कवि तथा नेपाली समाज दुःखी हुन पुगेको कुरामा जोड दिएको पाइन्छ । संसारमा सबै रोगका औषधीरुको आविष्कार भए तापनि मनोरोगको औषधी अझै बैज्ञानिकहरूले बनाउन नसक्ता वेइमानहरूले भुट र लुटको खेती मौलाएकोमा सिर्जनाका हातहरूले केही पाउँन बाँकी बसेको छ यसमा तपाईं, हामीको ध्यान केन्द्रित गर्न बाँकी भएको खाँका खिचन नसकेकोमा हामी दुःखी हुन पुगेका छौ । देश देशका विचमा सन्धि सम्झौता घेरै पटक भए तापनि त्यसको कार्यान्वयन पक्ष फितलो हुन पुगेकाले राष्ट्र र राष्ट्रका विचमा भएका द्वन्द्वहरूलाई संगठित गर्न नसकेका कारण वैमनस्यता पैदा भएका कारणले हामी दुःखी भएका छौ । तमाम नेपालीहरू ऋणको चपेटामा परेका र पारिएकाहरूलाई ऋण चुक्ता गरी क्रान्तिकारी भूमी सुधार गर्दै श्रम गरी खाने

मानिसलाई आनन्द अनुभूतिको आभास दिलाउन सकेमा सुनौलो इतिहास कोर्न सकिने कुरामा कविको विशेष जोड घटाऊ रहेको छ ।

देशको हरकुना काप्चामा रहेका विद्यमान स्रोत र साधन त्यसै खेरगईरहेको समयमा यहाँका युवा शक्तिलाई हातमा हात, काँधमा काँध मिलाई देश र जनताको हित गर्न नौलो भाव र विचार लिन उद्दुपने कुरा युवालाई आह्वान कवितामा व्यक्त गरिएको छ । देशमा प्रकृतिक स्रोत र साधन त्यतिकै खेर गई रहेकोमा युवाको मनमा उत्साह नहुँदा युवालाई त्यसतर्फ जुटेर ती स्रोत र साधनको सदुपयोग गरी लाभ लिन कविले आह्वान गरेका छन् । आफ्नो देशमा भएका प्रकृति स्रोत साधन तथा मानव संसाधनका बिचमा तालमेल नहुँदा प्रकृति स्रोतको उचित प्रयोग हुन नसकेकाले युवा वर्गलाई प्रेम मित्रतना सहचार्यको भावनामा डुबी देश विकाशमा एक जुट गराउन सकिने कुरा कवितामा व्यक्त भएको छ । देशमा विद्यमान स्रोत र साधन खेर गएको हुनाले युवा वर्गलाई सार्थक बनाउन साधन र स्रोतको उचित प्रयोग गर्न र हाम्रो जीवन जीउनलाई देशमा भएका प्राकृतिक स्रोत र साधन मात्र एक विकल्पका रूपमा भएकोले युवाहरूले त्यो महत्त्वपूर्ण कुरा बुझ्न जरुरी छ नत्र जीवन जीउने आधारहरू सकिदै जाने कुरामा कवि विश्वस्त छन् ।

दीर्घायु जीवन पाएर पनि आफैमा घमण्ड रहेकोले त्यसले केही काम गर्नमा बाँधा परेको हुनाले रावण दुःखी भएकोले संसारका जीवित प्राणीहरूले घमण्डलाई त्यागी सतमार्गमा जुट्न युवालाई कुनैकाम भोलिलाई नराखी आजै सम्पन्न गर्न सन्देश प्रवाह गरिएको छ । भाईभाईमा कुनै पनि कटुता नराखी बन्धुत्वको भावनामा डुबी अगाडि बढ्नसके मात्र हाम्रो भविष्य दीर्घायु हुने कुरामा जोड दिएको पाइन्छ । वर्ग, जाति, बन्धुत्व, भाई-भाई आदिमा मित्रताको सन्देश फैलाउन नसकेकोमा रावण दीर्घायु भएर पनि आटे र सोचे जति काम गर्न नसक्दा जीवनबाट नै दुखी भएर बाँच्न ऊ बिवस भएको सन्देश दिएको हुनाले उक्त कविताको शीर्षक सार्थक छ । आफूले आटेको कुरा घरमा भाई-भाईमा भएको कटुताले गर्दा शत्रुलाई हुन गएको फाइदाले आफ्नो घर भत्केको हुनाले रावण यसमा मर्महत भएको र यसको पाठ हामी तमाम मानवले बुझ्न जरुरी भएको कुरामा कविले जोड दिएको पाइन्छ । आफ्नो कार्य सिद्ध गर्नका लागि भाई, बन्धु, इन्टमित्र, नातागोता आदिको सरसहयोगको आवश्यकता पर्छ भन्ने कुराको भावनात्मक अभिव्यक्ति यस कवितामा पाइन्छ । आफन्तहरूसँगको कटुताले आफूलाई कमजोर बनाउने हुनाले आफ्ना कमजोरीको

फाइदा अरूलाई जाने हुनाले कामगर्ने कालु मकै खाने भालु भने जस्तै हुने कुरामा कवि विखस्त छन् ।

आदि कवि भानुभक्तलाई सम्झना स्वरूप सम्मान जाहेर गर्न कविले नेपाली भाषामा कविता सृजना गरेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा अदिकवि भानुभक्तले दिएको योगदानले सारा नेपालीको आँखा खोलिएको धन्य तिम्ने उन्नति र प्रगतिले सरल भाषामा सृजना गरेका कविताहरूले नविन पुस्तालाई पुऱ्याएको सहयोगको वर्णन गरिएको छ । शिक्षाको उज्यालो बाट बञ्चित रहेका सारालाई उनले दिएको बाटोले सजिलो बनाएको हुनाले रम्धामा एउटा ताराको उदयले अरू सयौँ ताराहरूलाई उज्यालो बाड्न सजिलो पारेकोमा कवि धन्य मान्दछन् । कविले नेपाली भाषामा दिएको योगदानको चर्चा परिचर्चा गरिएको यस कविताको शीर्षक सार्थक देखिन्छ । नेपाली जनमार्गलाई अदिकवि भानुभक्तले दिएको सरल भाषाको प्रयोगले अशिक्षित, अनपढहरूका लागि पनि सुनेर बुझ्न सक्ने भएकाले उनका अनपढहरूका लागि पनि सुनेर बुझ्न सक्ने भएकाले उनका काव्यकृतिहरू लोकप्रिय भएका कारण नेपाली भाषाका प्रेरणादायी व्यक्तित्वका रूपमा उनलाई लिइन्छ । भानुभक्तलाई सम्झना, सम्मान जाहेर गर्न लेखिएको 'नेपाली भाषामा' कविता निकै उत्कृष्ट रहेको छ । भानुभक्तले दिएको दिव्य प्रकारा आज पनि उत्तिकै न्यानो रापिलो भएकाले नेपाली भाषामा आजको यो प्रगती उन्नतिको जग उनी नै भएको हुनाले उनलाई कोसेली मानिन्छ ।

शहीदहरूले देशका लागि गरेको बलिदान, सघर्ष तथा प्राणत्याग गरेको हुनाले उनीहरूप्रति श्रद्धा सुमन व्यक्त गरी अन्यय र अत्याचारको विरुद्धमा सधैं लडीरहन तमाम नेपाली आमाका सपुतहरूलाई आग्रह गरिएको छ । देशका लागि आ-आफ्नो ठाउँमा सहयोग गर्न सके देशले कोल्टे फर्ने र सारा नेपालीहरूको शान्तिको स्वास फेर्ने कुरामा कवि आशावादी रहेका छन् । भोका नाङ्गा तथा श्रम गरीखाने तमाम गरिवहरूको मुक्तिका लागि शहीदहरूले गरेको योगदानको भविष्यमा उच्च मूल्याङ्कन गरिने भाव कवितामा राखिएको छ । म जस्तोसुकै समय र परिस्थितिमा पनि जनताको मुक्तीका लागि लड्न तयार भएको र लड्दा लड्दै आफूले जीवन तीनै गरिब क्षमजीवि जनताहरूका मुक्तिका खातिर जीवनदान गर्न पुगेको हुनाले मलाई कुनै पनि संकोच नभएको कुरा व्यक्त गरिएको छ । आज, भोली, हरहमेसा यिनै जनताको सेवा गर्न तत्पर शहीदहरूलाई सम्झनाका पानामा कोरेरमात्र नहुने र त्यसका लागि जीवन समर्पणको आवश्यकता सम्झी हरघडी तत्पर भएर मात्र लक्ष्यमा

पुगिन्छ । आपत, विपतमा धैर्य गरी सहनशील जीवन जिउने र समय सापेक्ष भएपछि अन्याय, अत्याचार, शोषण, दमन आदिका विरुद्धमा लड्न शहिद कवितामा कविले मार्फत आह्वान गरेका छन् । मत्स्य न्याय उतार्न सबैले सतन्यायमा लागि साथी संगिहरूसँग हातेमालो गर्नुपर्ने र अन्यायमा परेकालाई प्रेममय चित्रउतारी प्रतिफल लिन कठिनतम घडिमा साहसकासाथ लाग्न शहिदहरूले सिकाएको पाठ सिकी अगाडि बढेमा शहीदहरूको सपना पुरा गर्न सकिने थियो । कठिन घडीमा गरिएको परिश्रम नै मिठो हुने र त्यो चिर स्याई हुनेहुँदा जीवनको अन्तिम घडीसम्म अन्यायको विरुद्धमा न्यायको खोजीमा भौतारिएका शहीदहरूलाई सम्झना, सम्मान जाहेर गर्न श्रृजना गरिएको उक्त कविताको शीर्षक समयसापेक्ष उपयुक्त रहेको छ ।

भुत्रा, मैला, थोत्रा हलो जुवा बोकेर खेत बारीमा काम गर्ने किसानहरूको कारुणिक कथा व्यथा बोकेको कविता सन्देश रहेको छ । यसकवितामा दिनरात खेतवारीमा काम गर्न किसानले श्रम गरेको मूल्य नपाएर उनीहरू उद्यमीका काँटमा पुग्न विचौलियाहरूका कारणले नसकेको कुरामा कवि विश्वस्त छन् । खेतभरि बालीनाली लगाएर आनन्दमय उचित श्रम तथा बालीको मूल्य नपाएका कारण आफूहरू पछाडि परेको कुरा अभिव्यक्त भएको छ । उद्यमीहरूले उद्योगबाट उत्पादन गरेको वस्तु तथा सेवाहरूको मूल्य भएका कारण किसानहरू भन्दा उद्यमीहरू गुणस्तरीय जीवन जिउन सफल भएकोमा खेद थोरै प्रकट भएको छ । मजुदरहरूले आफूले गरेको कामको मुल्यप्राप्त गर्न सन्देश दिएको पाइन्छ । किसानहरू एकजुटभई संगठनिक रूपमा अगाडि बढेमा श्रमको उचित मूल्य प्राप्त गर्न सकिने कुरामा कवि विश्वस्त छन् । यसले पृथ्वीको पर्यायवरण तथा वातावरण समेत सुन्दर बनाउन किसानहरू समक्ष हुने र तमाम मानिसमा रहेको भोकमरी, गरिबी बेरोजगारी हटाई सभ्य, समुन्नत समाजको निर्माणमा किसानको ठूलो हाल रहेको कुरा व्यक्त भएकाले कविताको शीर्षक सार्थक देखिन्छ । हर हमेसा खेत बारमा काम गर्ने कामदारले एकसरो लुगा लगाउन र खान समेत गाह्रो भएकाले आजैबाट उन्नत बिऊ विजनको खोजीगरी सुधार गर्न समेत सन्देश दिएको पाइन्छ । आधुनिक वैज्ञानिक प्रविधि तथा औजारको प्रयोगले उत्पादकत्वमा वृद्धि गरी आय आर्जनमा समेत वृद्धि हुने र किसानको गुणस्तरीय जीवन बिताउन सक्ने कुरामा कवि ढुक्क छन् तर समयको गतिले मौसममा आएको परिवर्तन सँग जुद्धन किसान तथा श्रमजीविहरूलाई संघर्ष गर्नु बाध्य भएको कुरामा कवि खेद प्रकट गर्दछन् । बालीनालीमा लाग्ने गरेका रोग व्याधिले बाली नाली नष्ट पारी किसानहरूलाई

नैरास्य पारेर खेती व्यवसाय नै चौपट हुने अवस्था सृजना भएकाले त्यसमा होसियार साथ अगाडि बढ्न कविले सन्देश दिएकाले शीर्षक उपयुक्त उचित रहेको छ ।

देउराली कवितामा कविले देउरालीलाई देवीको रूपमा उभ्याई हाम्रो आस्था र विश्वासको थलो रहेकाले आस्थाकी देवीको प्रतिकका रूपमा वर्णन गरिएको छ । नालाखोला, पहाड हिमाल हाम्रा सबै आस्थाका भरोसाका प्रतिक रूपमा भएकाले यसलाई हेला नगरी सद्भाव मय बनाई देवी देउताहरूलाई मान गर्नाले हाम्रो भलो तथा शान्ति हुने कुरामा विश्वास राखिएको छ । देउरालीमा आउँदा दाँदा फूल चढाउदा मनमा भएका दुःख तथा मनका चिन्ताहरूलाई दुर गर्न सकिने भएकाले मनको शान्तिका लागि देउराली देवीको पुकार र आरधाना गर्न भनिएको छ । प्रकृतिक वस्तुहरूले मानिसको मनलाई लोभ्याई आनन्दमय हुने कुरामा हाम्रा पुर्खाले पनि देउरालीको पुजापाठ गर्ने गरेको पाइन्छ । उकालो ओरालो चढ्दा वा ओर्लदा देउरालीमा बसेर चिसो हावा लिदा संसारको स्वर्ग नै यही भएको अनुभूति हुने मनमय हुने तथा आनन्दमय हुने भएकाले देउरालीलाई आस्थाकी देवीको रूपमा पुजापाठ गर्ने गरेको पाइन्छ । मानिसको मनमा भएका छलकपट भेदभावलाई देउरालीको देवीले धोई पखाली मनमा राम्रा राम्रा सोच विचार उत्पन्न गरी आनन्द भरिदिनाले उमङ्ग, हासो, तथा विचाहरूमा परिवर्तन आई मानिसको जीवन नै बदलिने भएकाले उक्त शीर्षक उत्कृष्ट रहेको छ । भोका नाङ्गा, तथा गरिवहरूलाई आत्मिक बल भरिदिनाले जाली, ठगी, स्वाठ क्रुरतटाको स्वभावमा परिवर्तनको लहरले भेदभाव हट्ने कुरामा दुईमत नरहेको कुरालाई स्पष्ट पारिएको छ । भक्तजनको मनोभावना बुझी सच्चा प्रभाव पार्ने देउराली देवीलाई भक्तजनले सधै मान मर्यादा गर्ने गरेको पाइन्छ ।

मानिसको जीवनमा कहिले दुःख, सुःख हासो, रोदनका दिनहरू आउँछन् यस्ता दिनहरूलाई विर्षन कुनै खास एकदिन पर्छ त्यसमा रमाउन सकेमा हाम्रा दुःख र वेदनाहरू सबै दीपावलीमा दीप प्रज्वलन गरी सुधार ल्याउन सकिन्छ । मानिस मानिसका विचमा समानता, मातृत्व, प्रफुल्ल ल्याउन दीपावलीका क्षणहरू आवश्यकता रहेको छ । शान्तिको सन्देशका रूपमा रहेको दीपावली कविता जुनसुकै क्षणमा पनि यसले भावनाहरूलाई वहकाई उमङ्ग छर्ने भएकाले दीपको सिखा जस्तो अटल विश्वासका साथ शान्तिको सन्देश फैल्याउन सक्नु पर्छ भन्ने आशयका कारण दीपावली कविताको शीर्षक सार्थक र शान्तिको प्रतिकका रूपमा राखिनाले उपयुक्त मानिएको छ । शान्ति, बधुत्व, भाई, दिदी र आफन्तमा शान्तिको सन्देश भर्न दीपावली गरी आनन्दमय जीवन जीउन सकिने कुरामा आज पनि

दुईमत छैन । कुभावको विचारहरूलाई उखेल र जरै देखि फाल्न राम्रो कामको थालनी गर्न समेत दीपावली गर्नुपर्ने भएकाले यसलाई सुभ संकेत मानिएको छ । दीपावली कुनै कामको थालनी तथा आरम्भ विन्दुका रूपमा रहेकाले यसले सुभसंकेत हो र मानिसका मनका कुविचारलाई पखाल्ने र फ्याक्ने यो एउटा सशक्त माध्यमका रूपमा उभ्याइएको हुनाले दीपावली शीर्षक सार्थक छ ।

परिश्रमी किसानहरू जहिले पनि खेतबारीमा गई परिश्रम गर्नुपर्ने र परिश्रमको फल चाहि साहुलाई दिनुपर्ने बाह्यात्मक परिस्थितिको बाध्यतालाई कविताले व्यक्त गर्न सकेको छ । भुत्रा, मैला, नाङ्गा, डोको, हलो, घाँस हुरी बतास, खडेरी असिना, भर्री, बादल आदि सहेर अन्न उब्जाउँदा पनि साहुको कुत .तिर्न नसकेको किसानको कारुणिक कथा व्यथालाई यहाँ उतारिएको छ । साहुको घरमा हली बस्त जानुपर्ने र एक सरो लाउन र खान पनि किसानलाई गाह्रो भएको बाध्यात्मक परिस्थितिप्रति सचेत हुन आग्रह गरिएको छ । किसानको जर्जर परिस्थितिलाई कसैले पनि बुझ्न नसक्दा यसको मुक्तिका लागि लड्न आह्वान गरिएको छ । किसानहरूले दुःख कष्टले उब्जाएको अन्न कति महत्त्वपूर्ण र मूल्यावान तथा शक्तिवान हुन्छ भन्नेकुरा खानेकुराको अभाव भोगेका लाई मात्र थाहा हुने भएकाले जहिले पनि श्रम र सिपमा विश्वास गर्ने किसानलाई सबैले मान्नुपर्ने, सम्मान गर्नुपर्ने, कुरा व्यक्त गरिएको छ । चरा, मुसा देखि साहुसम्मलाई किसानले पाल्नुपर्ने अवस्थामा निरास नभई आफ्नो कर्तव्य निष्ठ भएर खेतबारीमा काम गरी अरूको भोकविलास मेटाई आनन्दमय हुन किसानलाई आह्वान गरिएकाले यसको शीर्षक सार्थक रहेको छ । भाग्यमा विश्वास गर्ने किसानहरूलाई देवीदेवतादेखि चरा मुसासम्म पालेको समेत कुरालाई कवितामा ससक्त रूपमा उभ्याइएको छ । किसानले वातावरणीय सन्तुलनको समन्वय गरी आफ्नो महान कार्यलाई अगाडि बढाउन सकेमा किसानहरू सफलताको शिखरमा पुग्न सक्ने कुरामा विश्वास गरिएको छ ।

मिठो खाने र राम्रो लगाउने मोहमा परेर विदेशिएका साथीलाई आफ्नै देशमा बसेर आफ्नो मनका तिक्तताहरूलाई मेटाउन सकिने कुरामा कवि विश्वास राख्नुहुन्छ । सानो छाप्रो, घर भुपडी सजाएर मित्रताको अनेकौ सहमतिहरू समेटी बन्धुत्वको भाव फैलाउन स्वदेशमा फर्कन आह्वान गरिएको छ । आफ्नै देशमा बसी निःस्वार्थ सेवाले समाज र राष्ट्रको उन्नतितर्फ लाग्नाले दुवैको भलो हुने भएकाले विदेशिएका मित्रजनलाई फर्कन भनिएको छ । आफ्नो पुख्यौली धन सम्पत्ति भन्दा ठूलो केही छैन अरू केही नभएकाले त्यसलाई समेटी

परिवार जनसँग बस्नाले मनमा आनन्द आउने, सुशान्ति मिल्ने तथा सन्तोषको आभास मिल्नाले परिवारको कल्याण हुने कुरा व्यक्त गरिएको छ । यही माटोमा हाम्रा बाबु, बाजेहरू पनि बितेको ठाउँलाई एउटा नौलो आयाममा परिणत गरी आनन्दमय जीवन बिताउन फर्कने सन्देश प्रवाह गरिएको यो उत्कृष्ट कविताको शीर्षक पनि सार्थक रहेको छ ।

प्राकृतिक वस्तुको विनाशले आज वनजङ्गलमा बस्ने वन्यजन्तुहरू गाँसवाँसको अभावमा विदेशिनु परेको र देवीदेवताहरू पनि साथमा नभएका मनिसको भाग्य विस्तारै हराउँदै गरेको युगलाई उन्नत भनी आफैले आफैलाई ढाटेर अगाडि पढ्नु परेको बाध्यात्मक परिस्थितिलाई यस कवितामा प्रस्तुत गरिएको छ । आफैले आफ्ना आत्माकथा व्ययालाई दवाएर बस्दा आफ्ना आस्थाहरू उजागर गर्न नसकेका कारण जीवन नै मर्महत भएको 'व्याया' यहा प्रस्तुत गरिएको छ । आफ्नो खोटो जीवनलाई संरक्षण गर्न नसक्दा जीवन नै खतराको भुमरीमा रूमलिएकोले यसलाई बचाउन अरूलाई ढाक्नु परेको बाध्यात्मक परिस्थिति यहाँ रहेको छ । यहाका, जीवनजन्तुहरू पनि खान नपाएर विदेशिनुले हाम्रो अमूल्य सम्पत्ति विदेशिएको र त्यसलाई संरक्षण गर्न नसकेमा त्यस वस्तुहरूले समेत क्षति पुऱ्याउने हुँदा यसलाई रोक्न जरुरी भएको कुरालाई कविले 'व्याया' कवितामा व्याप्त छ ।

आउने नयाँ पिढीसँग भोलिका सुनौला स्रष्टाका रूपमा उभ्याई नौला नौला सिर्जनाका स्रोतका रूपमा यहाँ उपस्थिति गरिएको छ । नयाँ पिढीलाई देश विकासमा उभङ्ग तथा उत्साहका साथ लगाउन सकेमा मात्र देशको भविष्य उज्ज्वल बनाउन सकिने र त्यसले देश तथा जनताको हित हुने विचार व्यक्त भएको छ । काम, दाम भोक तथा शोकले युवाहरू विदेशिएकाले आफ्नो देशको हितार्थमात्र पसिना बगाउन कविले उद्यमी बनी लाग्न सचेत गराएको पाइन्छ । विना युवा वर्ग देश विकास गर्न असम्भव भएकाले देशमै प्रलोभनमा परी राख्न सके विकास सम्भव हुन्छ नत्र विकास हुन नसक्ने कुरालाई यहाँ ससक्त रूपमा राखिएको छ । सबै मानिस तथा वन्यजन्तुलाई समान व्यवहार गरी शान्तिका लागि एकजुट हुन र इमानदार वर्गको हितार्थ लाग्न सकेमा देश विकास तथा प्रणि जगतको भलो हुने कुरा कविले पोखेको पाइन्छ । बिग्रदो परिस्थितिलाई नयाँ जागृतिको लहर ल्याई उत्साह, उमङ्ग, ल्याउन सकेमा ज्ञानको दिव्य ज्योति बाल्न सकिने कुरा नयाँ पिढीसँगको कवितामा प्रस्तुत गरिएको छ । जीवनलाई सार्थक बनाउन जीवननै सघर्षमय बनाई मानिसका आँसु, रोद, दुःख, पिडाहरूलाई सम्बोधन गर्न सकेमा देश विकास गर्न सकिने कुराले उक्त कविताको शीर्षक उपयुक्त तथा समय सापेक्ष रहेको पाइन्छ । परोपकारी अरू

प्राणीको हितार्थ लाग्न सबै मानिसलाई मेलमिलाप र सहकार्यले मात्र पुर्खाको आसयलाई पुरा गर्न सकिन्छ । पूर्खाको अपेक्षा लाई नयाँ पिँढीले बुझेर अगाडि बढेमा सफलताका सिँढीहरू देशको माटोले चिन्ने भएकाले अगाडि बढ्न नयाँ पिँडी लाई आह्वान गरिएको छ ।

यहाँ भएका पहाड, पर्वत, बस्ती, मैदान, भुपडी, खोला नाला, पृथ्वी, आकाश, सूर्य तारा आदिले यहाँ हेपिएका गरिब, निमुखा, सिघा, निर्धन, गरिबहरूलाई सुसंगठित भई आफ्नो आवाजलाई बुलन्ध बनाई अगाडि बढ्न सम्बोधन कवितामा आह्वान गरिएको छ । नयाँ जागृतिको बस्ती बसाउन सबै कुराले साथ दिएता पनि निमुखाहरू उठ्न नसकेका कुराले सम्बोधन हुन नसकेको कुरा यहाँ व्यक्त गरिएको छ । यहाँका सोभ्रा मानिसको इमानदारितालाई खोक्रो आश्वासनले भर्न नसकिने र त्यस्तो आश्वासन नबाड्न पनि सचेत गरिएको छ । समयको मागले यहाँ सबैलाई सम्बोधन गर्न खोजेता पनि केही मान्छेका गतिविधिले त्यसलाई सम्बोधन गर्न नसकेको कुरा यस कवितामा व्यक्त गरिएको छ । नौला कार्य तथा भावनाले मानिसको मनलाई आकषित गर्ने भएकाले समय र बेलाले सबैलाई जागरणको सुनौलो विहान आएपछि सम्बोधन हुने कुरामा दुईमन छैन । नराम्रा कामको गुनगान गर्नेहरू सित सचेत भएर बस्न र राम्रा काम गर्ने मानिसको खोज गरी अनुकरणीय व्यक्ति बन्न सहास र आत्मबलको आवश्यकता भएको मानिसको खोजी भईरहेको बेलामा आफूलाई होम्न सकेमा पछिका पिँढीले राम्रा कामको प्रशंसा गरी सम्बोधन हुन सक्छ र हुन्छ पनि । विशिष्ट जनको सत्कार्यले भवाट् माथि उठी बस्ती बसाउन सकेमा निर्धाहरूलाई न्यायको घेरामा ल्याउन सकिने कुरा कवितामा व्यक्त भएको छ । समय र मौका आएको बेलामा कानमा तेल हालेर चुपचाप बसीरहदा हाम्रो हातमा आएका हकहितहरू पनि गुम्न जान्छ । यसले हामी आफै चनाखो बसी मौकामा चौका हान्न समयले सिकाउँछ । यस्तो मौकामा चुकियो भने हाम्रो हकहितको सम्बोधन हुन नसक्ने अर्थमा कविताको शीर्षक उपयुक्त रहेको छ ।

युग सन्देश कवितामा भुटको खेती गरेर नेताहरूले एउटा निर्वाचनलाई सफल पारेता पनि अर्को निर्वाचनलाई लात नमारेको र आफूले आउने पुस्तालाई समेत पुग्ने सम्पति आय आर्जन गर्न सफल भएकोमा नेताहरू ढुक्क छन् । भोका नाङ्गा, गरिब तथा शिक्षाको उज्यालोबाट बञ्चित भएकाहरूलाई विदेशी ऋणले पुरिने वास्तविकतालाई उदाङ्गो पार्दै देश र जनताले भोग्नुपरेका कठिनाई र नेताका धुत्याईको एक दिन व्यङ्ग्य गरिएको छ । नेताहरूले गरेको, अन्याय, अत्यचार, शोषण, दमनले उनीहरूलाई नै भविष्यको मार्ग

कोर्न र हिड्न गाञ्छौ परेको कुराको यस कवितामा चित्रण गरिएको छ । सत्य काम गर्ने मानिसले जीविको पार्जन गर्न यहाँ नसकि रहेको अवस्थामा चतुल्याईले र धुल्याईले मात्र जीवन चलाउन सफल भएको नेताहरू मख्व परेको कुरालाई कविले देखाउन खोजेको पाइन्छ । यहाँको वास्तविकतालाई जस्ताको तस्तै राखेर समाज र राष्ट्र अगाडी बढाउन नसकिने र समाजका विकृति बिसंगति, कुरीतिहरूलाई चिरफार गर्दै समाजका अगुवा नेताहरूले लागनुपर्ने कुरालाई कविले औल्याउन खोजेको पाइन्छ । यहाँ देशमा विद्यमान परिस्थितिको बोधगरी दिनकै हुने बन्द, हडताल, हत्या हिंसालाई रोकी सम्य समाजको सिर्जना गर्न सकेमा नेताको पनि भविष्य राम्रो हुने कुराको चित्रण कविले गरेको पाइन्छ । जनता तथा नेतालाई अब आउने दिनहरूमा आफ्ना कमी कमजोरीलाई सच्चाएर राष्ट्र र समाजको हित हुने कार्यमा लाग्न न भविष्यमा पनि राम्रा काममा काँधमा काँध मिलाई सहकार्यको हातेमालोको साङ्गालो बनाउन आह्वान गरिएकाले कविताको शीर्षक सार्थक रहेको छ ।

मानिसको मनभित्र रहेका आवाजहरूलाई सशक्त बनाउने माध्यम नै कलम रहेकाले कर्मवीर नेपालीहरूलाई अन्यायको विरोध गर्न भनिएको छ । अन्यायमा पिल्सिएर त्यसै बस्नुभन्दा अन्यायका पाटाहरूलाई समेटी आवाज धन्काउन सकेमा देश र समाजको हित हुने कुरा कविले कविता मार्फत व्यक्त गरेका छन् । मानिसहरूका अनेक दुःखदर्दमा आएर मलम लगाउन सकेको खण्डमा काम गर्ने न्याय प्रेमी मानिसहरू जहिले पनि अगाडि हुन्छन् भनिएको छ । जहिले पनि जनहितको मुहान तथा समानताका शत्रुका लागि विकराल रूपले भनेर कलमको शक्ति तथा सामर्थ्यको गुणगान कलमको गाइएको पाइन्छ । निष्प्राणमा प्राण गर्ने एउटा शक्तिका रूपमा यहाँ कलमलाई उम्भार्इएको छ । हरेक मानिसका असमान व्यवहारलाई समानताको दायरामा ल्याउने काम कलमबाट मात्र सम्भव भएकाले कलम नै ठूलो शक्ति भएको कुरामा जोड दिएको पाइन्छ । समाजका हरेक पक्षमा शोषण र दमनमा परेकाहरूलागि एउटा शक्ति भनेकै कलम भएको र यसले मात्र मानिसका दुःख, वेदनालाई समेटी न्यायको आभास दिलाउन सक्ने क्षमता कलम नै हो भनिएको छ । दिन दुःखी गरिब, निमुखा, शोषण र दमनको मारमा परेका तमाम नेपालीहरूको मुक्तिको एक मात्र बाटो कलम भएकाले कविताको शीर्षक सार्थक छ । परतन्त्रको घेराभित्र रहेका आम नेपाली जनतालाई न्यायको घेरामा ल्याउन सक्ने आधार आज कलम भएकाले कलमलाई बलियो शक्तिको रूपमा हेरिएको छ । भै-भगडा द्वन्द्व, आपसी बेमेल आदिले मानिसलाई उन्नति र

प्रगतिको बाटोमा माथि उठाउन नसक्ने भएकाले आपसी मेलमिलाप तथा विश्वविन्धुत्वको भावनाको कदर गर्न सिकाउने शक्तिको रूपमा कलमलाई लिएको पाइन्छ ।

हामी नेपालीहरू कुनै पनि काम गर्नुभन्दा पहिले देवी देवताको पुजा आरधना गर्ने र कामको आरम्भ गर्ने गर्छौं । यहाँ जनताको आवाज राजमार्गमा उराली देश र जनताको हित हुने काममा यहाँका युवालाई होम्नु पर्ने कुरा यस कवितामा भनिएको छ । सबैलाई न्यायले मात्र मानिसहरूको स्वार्थ पुरा हुने भएकाले सबैले कामको समपन्नताको संकल्प गरियो भने सबै प्राणीको हित हुन्छ । नत्र कोही पनि विना संकल्प अगाडि बढेमा सफलता प्राप्त गर्न नसकिने कुराको पनि यहाँ संकेत गरिएको छ । कही कोही छलकपट गरी अगाडि बढेमा उसले आफै दशाको सामना गर्नुपर्ने र अरूको साथ नपाउने कुरा पनि व्यक्त छ । आज समाजमा अराजकता, छलकपट, स्वार्थ, अन्यायका विरुद्धमा होसपूर्वक जाँगरिलो भएर जुमुराएमा सबैलाई सचेत गरी मेलमिलाप तथा न्यायको प्रकाश फैलाउन सचेत गराउने संकल्प यस कवितामा गरिएको छ । यस्तो अमानवीय कार्यहरूको बिचमा हामी बाँचेको हुनाले यसलाई हाम्रो समाज तथा राष्ट्रबाट नै हटाई सभ्य सुन्दर समाजको सिर्जनाबाट यहाँका मानिसले शान्तिको आनन्द अनुभूति गर्ने कुरामा जोड दिने यसका साथमा लाग्न सबैले संकल्प गर्नु पर्ने कुरामा यस 'सकल्प' शीर्षको कविताको शीर्षक सार्थक रहेको पाइन्छ ।

मान्छेका बाध्यता, विवसता, परतन्त्रको घेरा मित्र रहेर आज मानिस बाँच्नु परेको कारुणिक व्यथालाई यहाँ सचित्र उतारिएको छ । मानिस बाध्यताले नचाहिदो कम गर्न पुगेको र उसको यो विवशता भएकाले जीवन जीउन कठिन घडिमा यस्तो काम गर्न पुगेकाले आफूले चाहेको काम नपाउँदा परतन्त्रको घेरामा रुमलिएको परिस्थितिको बोध गराएको पाइन्छ । यस सजमामा चिया, चुरोट, ट्विस्की, रक्सी आदिले ठाउँ लिइरहेको अवस्थामा सामान्य न्यायका लागि पनि मानिस बाँच्ने आधारहरू खोज्न आफैलाई अनुभूतिको आभास नभएको कुरा कवितामा व्यक्त भएको छ । यहाँ मानिस भित्रको मानवता खोज्न टेवल गफ भएका ठाउँमा चिया, चुरोट, रक्सी तथा ट्विस्कीका साथमा मात्र मानिसका भावनाहरू व्यक्त हुने हुँदा त्यस्ता सज्जन मानिसले न्याय नपाउने कुराको पाठ सिकाएको आभास भएको कुरा कविले व्यक्त गरेको पाइन्छ । आफ्नै अनुभूतिको आधारमा आफ्नो जीवन जीउन समेत धौ धौ परेको स्थितिमा अरूलाई न्याय खोज जानु युक्ति संगत नहुने कुरामा कविले जोड दिएको पाइन्छ । मानिसलाई घाउ र रवाफले आज मानवताको आभास दिलाउन नसक्ने र साधारण

भन्दा साधारण मानवलाई पनि चापलूसीले मात्र चिन्न सकिने कुरामा कविले जोड गरेका छन् । नयाँ युगमा नौला आयामका रेखाहरूको मार्गले मात्र आज मानिस सफल हुन सक्छ, नत्र मानिसको जीवनमा मानवीय भक्ति सिद्धिएको आभास भएको र अत्याचार बढ्दै जाँदा समाज भक्ति सिद्धिएको आभास भएको कविको ठहर छ । समाजका उपासकहरूले मन्त्र र तन्त्रको शक्तिलाई देखाएर अलमल्याएको र यो हितार्थ नभएको कुराले “आफ्नै अनुभूतिको आभास” शीर्षकको कविता उपयुक्त रहेको छ ।

विदेशिएका बन्धुसित शीर्षकको कवितामा स्वदेशी दाजुभाइ र दिदीबहिनीहरूलाई कमाउनका लागि खाडी मुलुकमा जानुपरेको बाध्यात्मक परिस्थितिलाई समय बोधक रूपमा देखाउन खोजिएको छ । संसारका जुनसुकै मुलुकमा गएर तल्लो तहको काममा तथा जोखिम युक्त काममा होमिएर खटिएर पैसाको लोभलालचमा फसी दासताको जीवन जीउन बिबस मानवीय जीवनलाई यहाँ सचित्र उतारिएको छ । आफ्नो जयजेया भिटिमिटि सबै साहुलाई जिम्मा लगाएर विदेशिएका नेपाली बन्धुबान्धवलाई आफ्नै देशमा बसी केही गर्न सकिने कुरा यस कवितामा व्यक्त भएको छ । दासताको नरक जीवन व्यतीत गरी पैसा कमाउनु भन्दा त आफ्नै घरपरिवारहरूसँग सँगै बसेर आनन्द मनले खोले, सिस्नु खानु नै बेश हुने कुरामा कवि विश्वस्त छन् । आफ्नै मातृभूमिप्रति माया र ममता राखी इलम हुने ठाउँमा साना तिना घरेलु उद्योगको स्थापना गरी पैसा कमाउन सकिन्छ भन्ने कुरामा उक्त कविताले जोडदिएको पाइन्छ । यसले मातृभूमिको उन्नति तथा भलाईमा समेत सहयोग पुग्ने छ । आफ्नो देशमा पसिना र रगत बगाउँदा आफ्नै ठाउँ तथा माटोमा पोखिने र यसले बोट विरुवालाई मल जलको काम गर्ने भएकाले बोटविरुवा पनि सप्रने आशा कविको रहेको छ । युवाहरूको वर्षेनी विदेश पलायनले आफ्नै ठाउँमा काम गर्ने मानिसको खाँचो परिरहेको परिप्रेक्षमा आफ्नो गाउँघर टोललाई सिगान आफैँ लाग्नु पर्ने कुरा व्यक्त गरिएको छ । दासताको जीवनबाट मुक्ति पाउँन सबै मिलेर स्वदेशमानै सानातिना कामको श्रृजना गरी प्रशस्त आय अर्जन गर्न सकिने भएकाले विदेशिएका बन्धुलाई स्वदेश फर्कन आह्वान गरिएकाले शीर्षक उपयुक्त छ । स्वदेशमा भएका स्रोत तथा साधनको उचित बाँडफाँडले सबैको हित हुनेगरी विभाजन गर्न सकेमा विदेश जानु नपर्ने कुरा व्यक्त गरिएको उक्त कविता समय सापेक्ष रहेको छ ।

नेपालीहरूको महान् चाड बडा दसैँले नेपालीहरूमा ल्याएको उमङ्गसँगै हुने खानेले भव्य रूपमा दसैँ मनाउँदा गरिबहरूको बिचल्ली हुने गरेको कुरा औँल्याइएको छ । आफ्ना पर्वहरू मनाउँदा घरमा भएका जयजेथाहरू, भिटिभाम्टी सबै बेचेर धनधान्यमा होली मात्र

नभई पौडी समेत खेलेको कुरा व्यक्त गरिएको छ । बडा दशैंले नेपालीहरूमा खुसियाली छाएता पनि दशैं गएपछि गाउँमा थमिनसक्नु ऋणको भारले ढाड सेक्ने गरेको र साहुले घरमा आई च्याख च्याख पारी घरवार धितो राख्दा हुदाखानेको पनि परिवार बिचल्लीमा परेको तितो सत्यलाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ । आफ्ना संस्कृति चाडपर्व मनाउँदा आफ्नो क्षमताले मात्र भ्याउने गरी मनाउँनुपर्छ भन्ने सन्देशका साथ यो कविताको शीर्षक उपयुक्त रहेको छ । हरेक वर्ष आउने बडा दशैंले जीवनमा एकपटक मात्र मनाएर नहुने भएकाले समय अनुसार परिवारको आर्थिक अवस्था, सामाजिक परिवेशका साथै समयअनुकूल सामान्य तरिकाले पनि मनाउन सकिने कुरामा कविको ठम्याई छ । मिठो खाने, राम्रो लगाउने तथा देश विदेश घुम्ने रहर कसलाई हुदैन र तर परिवारको गच्छे अनुसार यी सबै कुरा पुरा गर्न सिक्नु नै हाम्रो महानता हो र यसमा सबै परिवारको कल्याण हुन्छ । भएका बेलामा मोजमस्ती गर्ने र नहुदा दुःख बेदना गाएको राम्रो नहुनाले समय र उमेरमा कमाएको सम्पत्तिलाई केही भाग खर्च गरी केही भाग बचत समेत गर्न जान्नुपर्छ भन्ने कविको धारणा रहेको छ । परिवारका साथमा रमाइलो गरी मिठो मसिनु खान दशै मात्र एक पर्व भएकाले मोज मस्ती होइन धर्म, संस्कृति र परम्परालाई ख्याल गर्दै जोगाउनु पर्ने कुरामा कविले जोडदिएको पाइन्छ । तमाम नेपालीहरूको चाड बडा दशै सबैको शान्तिको कामना गर्दै सधैं आउने भएकाले धेरै खर्च नगरौं धर्म, संस्कृति तथा पम्पराको जगेर्ना गर्नमा हामी सबै एकजुट हौं भन्ने आशय यस कवितामा व्यक्त गरिएको छ ।

नयाँ वर्ष मानिसका मनमा भएका व्यथाहरूलाई हटाउन नयाँ वर्ष आएको र हाम्रा पुराना तिक्तताहरूलाई घोई पखाली उमड्गमा साथ नयाँ वर्षको स्वागतार्थ हामी सरिक भएमा बाँच्ने नयाँ तौरतरिकाहरू ल्याएमा नयाँ वर्षमा खुशी छाउने कुरामा जोड कविको रहेको छ । मानवता तथा मातृत्वको भावना जागृत गर्न सके नयाँवर्ष हर्सित तथा उल्लासमय हुने थियो र आनन्दको जीवन बिताउन सकिने थियो । आफूमा भएको इर्ष्या र शत्रुताको भावनालाई त्यागेर सत मार्ग समाउन सकेमा विचित्र ढङ्गले नयाँ विचारहरू गाउँ तथा शहरसम्म लैजान सकिने छ । यसले सारा नेपाल र नेपालीहरूलाई खुशीयाली थपी जीवन अझ उल्लासमय बनाउन थप बल मिल्ने छ भन्ने कुरामा कविले जोड दिएको पाइन्छ । मानिसका मनमा उब्जेका नयाँ विचारहरूलाई आधार बनाउन सकेमा त्यसले हाम्रो बाच्ने शैलीलाई नै परिवर्तनको घेरामा लैजान सक्छ । नयाँ वर्षले यस्ता स्रष्टाहरूलाई मानवीय गुण मानेका छन् । आफ्नो मनमा लागेका, उब्जेका विचारको साटसाटले ज्ञानमा

अभिवृद्धि हुनगई ज्ञानको भण्डार फराकिलो हुने र समाज र राष्ट्रले भोलिको नयाँ वर्षमा केही पाउने अभिलासा राखेको हुनाले उक्त कविताको शीर्षक सार्थक रहेको छ ।

४.२ 'माटोको ममता' कवितासङ्ग्रहको विश्लेषण

४.२.१ विषयपरिचय

कवि बुद्धि घिमिरेद्वारा रचित **माटोको ममता** कवितासङ्ग्रह वि.सं. २०७० सालमा प्रकाशित राजनीतिक सामाजिक वातावरणमा विकसित बनेका यथार्थ घटनाका अनेकानेक विसङ्गती तथा विकृतिलाई विषयवस्तु बनाई समेटिएको कवितासङ्ग्रह हो । नेपाली समाजको विग्रदो परिस्थितिलाई सुधार गर्न मानवीय मनका भावहरूलाई साहित्य मार्फत पोखेर समाजलाई सुधार गर्न प्रेरित गर्ने कवि हुन । समाजका विग्रदा गति विधिलाई सपार्न आग्रह गर्दै ससक्त रूपमा कलम चलाउने घिमिरेले विद्यार्थीहरूका प्रणेताको स्रोत, मातृभूमीका रक्षक, राष्ट्रका एक मूर्धन्य कवि रहेका थिए । कविले राष्ट्रमा विग्रदो राजनीतिक परिवेश, मानवीय मूल्य मान्यता, सामाजिक आर्थिक जीवनको विसङ्गति, प्रकृतिको संरक्षण तथा संवर्द्धन, मातृभूमीको माया ममता आदिलाई विषयवस्तु बनाई लेखिएको उक्त कवितासङ्ग्रह **माटोको ममता** १०० एकसय पृष्ठमा समेटिएको छ । उक्त कवितासङ्ग्रहमा संग्रहित गरिएका कविताहरू ४७ वटा रहेका छन् । ती कविताहरू 'माटो', नव तरुलता भाँगिन सकून', 'आजको नेता', 'भावना', 'किन नेपाल बन्द भो', 'नयाँ वर्ष २०५९', **माटोको ममता**, 'सङ्घीय भाँगिने कता', 'भानुलाई सम्झँदा', 'मान्छे विरुद्ध', 'प्रकृतिको हडताल', 'नौलो दिशा तय गरौं नववर्ष आई', 'किन?', 'लडाइको मैदानबाट', 'शुभकामना २०५९ दशैको', 'सदभाव भाग्यो कहाँ?', 'मान्छेको विवशता', 'आजको वातख', 'ताक्छन विदेशी किन', 'हिंस्रक वर्तमान', 'निर्माण नौलो बनोस', 'पराई भयौ', 'नेपाली मानसिकता', 'म र मेरो अहम', 'इलाम र चियावारी', 'भरिया', 'नयाँ के बनाऊँ', 'शान्ति', 'देवानछाप', 'विचित्र सांसद', 'चियाको बुटो', 'देवकोटालाई सम्झँदा', 'महानन्दलाई सम्झँदा', 'जनता विदेशिए', 'नौलो दिशा तय गरौं नववर्ष आई' 'सिद्धियुम्काको सौन्दर्य र प्रेरणा', 'कविका कलाले', 'दशै २०६० को शुभकामना', 'अन्तुशिखर', 'कमैया अमलेख', 'मजदुर श्रमजीवी', 'यो एकता स्वच्छ बनाइराखौँ', 'देश दुखेको छ', 'गणतन्त्र', र देशको संविधान रहेका छन् । कवि बुद्धि घिमिरेका कवितामा सामाजिक मूल्या मान्यता रितिरिवाज प्रकृतिक सुन्दरता, राजनैतिक परिवेश, विभिन्न ठाउँका प्रकृतिका वर्णन तथा समसामयिक जीवनका दुःख सुःख तथा जीवन

भोगाइका पीडाहरूलाई विषयवस्तु बनाई कविताहरू सृजना गरिएको पाइन्छ । त्यस्तै मानव जीवनका नवपरिमार्जन मूलक सन्देश, मानवीय मनको कोमलता गतिशीलताको भावको प्रस्तुति, आर्थिक तथा सामाजिक जीवनको विसङ्गतिपूर्ण अभिव्यक्ति उनका कविताहरू पाइन्छ ।

४.२.२ 'माटोको ममता' कवितासङ्ग्रहमा सङ्कलित कविताहरूको विश्लेषण

'माटोमो ममता' कवितासङ्ग्रहमा संकलित पहिलो कविता माटो हो । यस कवितामा कविले मातृभूमि विषयक संवेदनशील भावनाको प्रस्तुति रहेको पाइन्छ । माटोलाई हामीले चिन्न नसक्दा यहाँको उर्वरा शक्ति नै कमजोर हुनगई यसको भरपुर फाइदा लिन नसक्दा मानिसहरू पछाडी परेको कुरालाई कविले देखाउन खोजेको पाइन्छ । उन्नत जातका बोटविरूपबाट मानिसले उत्पादन लिन नसक्दा माटोलाई चिन्न नसकेको हुनाले स्वयम माटोले हामीलाई घिकारेको कारुणिक व्यथालाई कवितामा उतारिएको छ । अमृतमय माटोलाई नचिनेका कारण र हृदयमा नसजाएकाले माटोले हामीलाई घिकार्न पुगेको कारुणिक व्यथा कविले व्यक्त गरेको पाइन्छ । यो माटोका सकल सन्नति जनता हामी भएकाले यसलाई उच्चतम तरिकाले प्रयोग गर्ने, संरक्षण गर्ने, उत्पादन गर्ने, उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने जिम्मा हाम्रो भएकाले जहाँ गए भए पनि यसको शिरउपर गरी सुवास्ना लिन सकेमा मानिसको मानवियता झल्किने कुरा कविले व्यक्त गरेका छन् । माटोलाई जुनसुकै बाली नाली लगाएता पनि हुने तर बिना बालीनाली जमिनलाई राख्दा माटोले घिकार्ने कुरामा कवि विश्वस्त हुन पुगेका छन् । यसरी आफू जन्मेको ठाउँको माटो आमासरी हुने भएकाले यसलाई विषन नहुने भएकाले यसमा कुनै न कुनै खेती गर्ने, बनजङ्गल हुर्काउने वा नगदेवाली लगाउनाले माटोले हामीलाई सपार्न, पुग्दछ भनिएको छ । त्यसैले मातृभूमि विषयक संवेदनशीलताको भावनाको प्रस्तुती अभिव्यक्त भएकाले कविताको शीर्षक उपयुक्त छ ।

जनताको पक्षमा उभिने जनताका निमित्त रात दिन लड्ने वाचाका साथ लागेका आजका नेताहरूले कुर्सीमा नपुगेसम्म मुखले मात्र काम गरेको र कुर्सीमा पुगेपछि आफूले बोलेका सार्थी भाई समक्ष राखेका कुराहरू भुल्लाने जनता आर्जित भएको र नेताको बोली, भाषण, कुराकानी प्रति विश्वास नरहेको कविको विचार रहेको छ । आफ्नो देशमा रहेका प्रकृतिक वस्तुहरूलाई संरक्षण गरी देश विकासमा लगाउनुको सट्टा उल्टै ती वस्तुलाई बेची

अरूलाई अर्पण गरेकाले कविले दुखेसो व्यक्त गरेका छन् । देशको राष्ट्रिय ढुकुटीमा नेताको राज भएर धनी बनी गरिब जनताका समस्याहरूप्रति चासो नभएकाले यसमा नेताहरूको ध्यान जान जरुरी छ । चिल्लो कारमा केही दिन त हिनौला तर आगामी दिनमा जनतालाई छलेर ढाँटेर कसरी हिड्न सक्छौ र अब यस्तो बाहिरी रूपलाई बदली सक्कली रूप देखाएर हिड्न सके आगामी दिनहरू नेताका लागि सुनौला हुने कुरा कविले व्यक्त गरेका छन् । तमाम देशमा रहेका प्रकृति धार्मिक, सास्कृतिक, आर्थिक आदि सम्पत्तिहरूलाई केवल आफ्नो नभनी सर्वोपरी जनताको हक र हितमा लगाउन सकेदेखि माथि उठाउन सकिन्छ भन्ने कुराको सन्देश प्रवाह कविले गरेका छन् । धुर्त र बाँठा नेताहरूले सबैलाई एउटै जालोमा हाली भीगा भै निमोठिएका छन् र भर्न विवस छन् र नेताहरू चोर्न, सम्पत्ति कमाउन, देशको सम्पत्ति लिएर विदेश घुम्न मानै व्यस्त भएकाले जनतालाई भीगाभै मर्न र मार्न बाध्य पारिएको कविको ठहर छ । फूलमा रस चुसेर भमरो उडेभै नेताले मिठा र आश लाग्दा भाषण दिएर जनतालाई रसनभएको फूल भै बनाएको कविको आशय छ । वर्तमान समयको राजनैतिक परिवेश, नेताले जनतालाई गरेको छलकपट तथा राजनैतिक विसङ्गती नै आजको नेता हो । आजको राजनैतिक परिस्थिति नेता जनता समग्रमा एउटै राजनैतिक परिवेशमा रहेकाले शीर्षक उपयुक्त छ ।

कवि बुद्धि घिमिरेले अग्रज श्रृष्टाहरूलाई सम्मान गर्ने हार्दिकता प्रकट गर्न भानुलाई सम्झैदा कवितामा गाउँ बस्तीका भुप्रा र छाप्रामा तिम्रा रचनाले वक्तिको उज्यालोको भै काम गरेको आसय प्रकट गरेका छन् । बाटो, छारा,, पधेरो, स्कूल, कलेज जहाँ त्यहाँ भानु आज प्रकट भएको र आफू जहाँ गए पनि भानुको तस्वीर अघि अघि हिँडेको आज आफूलाइ त्यसको आभास भएको महसुर कविले गरेका छन् । हावा हुरी, वतास भरी जे जस्तो परिस्थितिमा पनि यहाँ कोइलीले सुमधुर स्वरमा भानुलाई पुकादै पुन आउन निमन्त्रण दिएकोले सबैको माझमा लोकप्रिय भानु वाजा गाजा गीत संगितका साथमा स्वर्गतुल्य बनाउन आज भानुको खाँचो रहेकाले भानुलाई फर्केर माधुर्य पुन ल्याउन कविले अह्वान गरेका छन् । मानवलाई शान्ति शितल तथा माधुर्यता ल्याउन तथा गाउँ र बस्तीहरूमा रहेका अशिक्षितहरूलाई शिक्षित र शिक्षितहरूलाई दिव्यकला प्रदर्शन गर्न अनुरोध गरेका छन् । नेपालीहरूका प्रेरणका स्रोत, ज्ञानका ज्योति, मुटुका ढुकढुकी बनेर धर्तीलाई सिगार्न यहाँ भानु जस्ता हजारौ व्यक्तिहरूको खाँचो औल्याउदै कविले पुन आउनेलाई स्वागत समेत गरेका छन् । नेपालका फूलवारीमा फूलको वासनाले माधुर्य छाए भै नेपालीलाई प्रेरणा भरी

मानव हृदयमा जगमग रसिलो बोली सरल भाषा छरी व्युभाउन तिम्रो खाँचो भएको कविको विचार रहेको छ । बाटो, धारा, पँधेरो, स्कूल कजेजमा आज पनि उतिकै भानुको अभाव भएको हुँदा भानु आएर यी अभावहरूलाई पुरा गर्न अग्रह भएको र कविले अग्रज श्रृष्टालाई सम्मान व्यक्त गर्न लेखिएको कविता 'भानुलाई सम्झदा' शीर्षक उपयुक्त समयानुकूल रहेको देखिन्छ ।

प्रणय सवेदनाका केवल तथा कलात्मक भावको प्रस्तुति रहेको 'पराई भयौ' उक्त कवितामा कविले माया र प्रेमका सम्वेगहरूलाई प्रियसीको अभावमा छटपटाएको विना पानीको माछा जस्तो भएको अनुभव व्यक्त गरेका छन् । प्रियसीको त्यो हसिलो मुहार हेर्न नपाउँदा मेरो मन आक्रान्त बनेकोले सुस्त सुस्त तरिकाले मेरो मन, मुटु र हृदयको कुनामा तिम्रो वाँस भए मेरो मन हर्सित हुने थियो र संसारमा उज्यालो जगमगाउने कविले भाव व्यक्त गरेका छन् । बन जङ्गलका लहरा, बोटविरुवा नदी भरना ताल हिमाल पहाड तराई सरी त्यो तिम्रो केश फिजाएर मन्धरातमा झन्डा जस्तो तिम्रो केश फिजाएर तिमी पारीवस्ता, खडेरी बाढी पहिरो, अतिवृष्टि अनावृष्टि तथा खण्डवृष्टि भएर म त वारी नै लतारी रहेछु, खोई तिम्रो मेरो भेट त्यसैले तिमी परार्य भयौ यसले मनमा मेरो चोट पुगेको तर अरूको कारणले तिमी वेचिदा तिम्रो र मेरो यो हालत भएको दुखेको कविको रहेको छ । तिम्रो विचित्रको रूप आज अकै देशमा भएकाले हाम्रो मिलन हुन नसक्दा हामी पराई भएर बाँच्नु परेको यथार्थ सत्यलाई भुल्नु पर्छ तर म यसरी बाँच्न सकौला र आवश्यक पनि वाँच्न कठिन हुने कुरा कविले व्यक्त गरेका छन् ? कविले यहाँ प्रियसीसँग आफ्ना कोमल मनका प्रणय संवेगहरूलाई कलात्मक रूपमा विछोडीनुका कारण मन रोएकोले र प्रियसीसँग एक ठाउँमा बस्न खान, हिड्न बोल्न नपाउँदा मन दुःखेको खेद प्रकट गरेको हुनाले कविताको शीर्षक उपयुक्त देखिन्छ ।

मानिसको मनमा उठेका वेग तथा संवेगहरूलाई व्यक्त गर्न नपाउँदा ती वेग र सम्वेगहरू त्यसै फयात्त कुहिएर जाने भएकाले ती विचारहरूलाई संस्थागत गर्ने मौका दिनु पर्छ । मानिसका यस्ता खहरे भै उल्लेका भावमय अभिव्यक्तिलाई राम्रा र नराम्रा भनी कविले उल्लेख गरी आज मानिस र मानिसको मन विसंगतिपूर्ण रहेकाले राम्रा विचारहरूको कदर नहुने र नराम्रा विचारहरूलाई सबैले ताली बजाउने परिपाटी भएकाले त्यस्तो नगरी राम्रा विचारको पछि लाग्न अग्रह गरेका छन् । जो सँग आत्मबल छ त्यसले आज ठाउँ नपाईरहेको परिस्थितिमा उ पहाडी परेको हुनाले उसलाई अत्मबल बढाउन सबै लाग्नु पर्ने तर यहाँ जो

संग आत्मबल छैन । उसले साम, दाम, दण्ड भदे अपनाएर पनि अगाडि गएको र मोजमस्तीमा तल्लीन रहेकाले आजको मान्छेको भावना विसङ्कलित भई उल्टोबाटो अपनाएको पाइन्छ । यस्तो नगर्न कवित आग्रह गर्दछन् । मानिसले मानवतालाई लताएर आज अकै बाटो तिर भौतारिदा संसार शुन्य भएको र देश बनाउन पठाएका नेता, मन्त्रीहरू नै भ्रष्टचारीमा लाग्न थालेकाले निमुखाको भावनाको कदर नभएको कविले खेद प्रकट गरेका छन् ।

मानिसलाई प्रकृतिले दिएका हावा, पानी, माटो, ताप, प्रकाश यी अनुपम वस्तुहरूलाई संरक्षण गर्न नसक्दा आज यिनै प्रकृतिक वस्तुहरूको चपेटामा परी मानिसहरूको विनास हुन गएको हुने आजको मान्छेलाई खिन्नता भएको छ । मानवीय क्रियाकलापलाई रोक्न नसके प्रकृतिले पनि हडताल गर्ने कुराको संकेत कविले गरेका छन् । म जे छु त्यही हुन देऊ, म जस्तो छु त्यस्तै हुन देऊ तर मेरो आकार, प्रकार, स्वरूपमा परिवर्तन गरेमा हिजो आज र भोलि पनि यसले मान्छेका विरुद्धमा आपत विपतका संकटका घडीको पखाईमा मानिसहरू बस्नु पर्ने छ । त्यसैले मलाई हडतालमा उतार्न बाध्य नपार, यसले कसैको भलो नहुने कुरामा कविताको जोड छ । आज यहाँ मानिसका विरुद्धमा, हावा, पानी, शीतलहर, आगोको महमारी (आगजनी) रोग व्याधी, महामारी, भोकविलास, कोलाहल यस्ता मानवीय विपतिहरूले संसारलाई ढाकेर आएको हुनाले मानिसलाई सचेत भएर प्रकृतिक स्रोतहरूको संरक्षण गरी उपयोग तथा उपभोग गर्न आग्रह गरेका छन् । प्रकृतिमा जति पनि विनाशका घडीहरू मानिसले सामना गर्नु परेको छ त्यो मानवकै कारणले भएको छ भन्ने धारणा कविको रहेको छ । पानीका मूल सुक्नु, बोटविरुवाले चिउला दिन नसक्नु, खेतीपानी किसानको सुक्नु, हावा, पानी, माटो एकसाथ विषाक्तै बन्दै जानाले, पृथ्वीमा भएका साना साना प्राणीहरूको लोप हुने अवस्था सृजना हुँदै जानुले यहाँ अब कोलाहल र लडाई बाहेक अर्को विकल्प नभएकाले मानवलाई अब सोच विचार गरेर अधि बढ्न कविले सल्लाह दिएका छन् । यस्ता यी तमाम मानविय क्रियाकलापका कारण आज मान्छे विरुद्ध प्रकृतिको हडताल गरेको हुनाले शीर्षक उपयुक्त छ ।

रितो हात लिएर सडकका पेट्टीमा हिडेका मानिसहरू खाली खुट्टा र शरीरमा एकसरो लगाउने लुगा नभएर नाङ्गो भएकाहरू आज सांसद बनेपछि रातारात उनीहरूको जीवनशैलीमा आएको आमूल परिवर्तनले गर्दा नै चाला नौलो भएकोमा कविले आश्चर्य प्रकट गरेका छन् । राजनैतिक विसंगतीपूर्ण अभिव्यक्तिको स्वर भल्किएको उक्त कविता (

विचित्र संसद) प्रगतिपथको बाटोमा लम्की जनताका सुःख र दुःखमा मलम लगाउनुको सट्टा सांसदहरूले आफ्नो दुनो सोभ्याउन लाग्दा जनताको के हालत होला ? राणा, शाह, पञ्चायत पनि यस्तो दुरगामी क्रियाकपाले घुँडा टेक्न बाध्य भएकाले हाम्रो प्रजातन्त्र पनि खतरामा पुग्ने आशय कविले व्यक्त गरेका छन् । सांसदहरू आज हिजाको दुःख र दर्दलाई बिसिएर सुःखसयलमा लागेका र जहाँ जहाँ खाली ठाउँ छ त्यहा आफ्नो मान्छेको भर्तीकेन्द्र बनाएकाले यो विचित्रको मार्गमा हिड्ने खेती गर्न पठाउने तर गरिब निमुखा तथा सोभ्ना जनताहरूलाई भने सानो भन्दा पनि सानो काममा नलगाई दिनाले सांसद विचित्र ढङ्गले अगाडि हिडेको व्याङ्ग्यात्मक अभिव्यक्तिले यहाँ कवि छक्क परेका छन् । नेपाली भूमिमा भएको हाम्रो सम्पत्ति हाम्रा लागि नभएर नेताको स्वार्थका निम्ति भएकाले आफ्नो सम्पत्तिको सबै मिलेर संरक्षण गर्न सांसदलाई कविले आग्रह समेत गरेका छन् । यहाँ ठूला वडाले कमिशनमा विनाशकारी काम गरेपनि हुने तर जनताले राम्रो काम गर्दा पनि जस नपाएकाले विसंगतिपूर्ण अभिव्यक्ति स्वर गुन्जिएको कविता 'विचित्र सांसद' को शीर्षक उपयुक्त उचित र व्याङ्ग्यात्मक रहेको छ ।

संसारमा नेपालीहरूलाई वीर गोरखाली, समगरमाथाको देश शान्ति प्रिय, शान्तिका अग्रदुत भगवान गौतमबुद्ध जन्मेको देश भनेर चिनिन्छ । हाम्रो यत्रो परिचय हुदा हुँदै पनि म छायाँ मुनि परेको, हीनतायुक्त भावना सलवलाएको, अरूको दाजोमा आफ्नो देशलाई विकासको गतिमा लैजान नसकेकाले म गोरखाली वीर भनेर डुकिनु व्यर्थ रहेको कविको आसय छ । आफूसँग भएका वस्तुहरूलाई चिन्न नसक्दा गरिब निमुखा तथा गरिविको रेखामुखी परेकाले अरूलाई अर्ति उपदेश दिएर के हुन्छ ? म माग्ने आफैँ मगन्ते भेषमा हिडिरहेका बेला मैले भोज दिनु अनुचित हुने कुरा कविले औल्याएका छन् । नेपालीहरू आफ्नो पहिचानलाई भुलेर भएको सम्पत्तिलाई साना साना हिसामा विभाजन गरी वितरण गरेका नेपाल र नेपालीको उन्नति प्रगति हुन नसक्ने र राष्ट्रसेवक कर्मचारीले काम गर्ने लोभमा पनि टन्न नोट थैलाभरि पारेर कुम्ल्याउन सफल भएको तर राज्यले त्यसको खोज नगरेका कारण कर्मचारीलाई हौसला मिलेकोमा कवि खेद प्रकट गर्छन् ।

म र मेरो अहम् कवितामा कविले मानव जीवनका नव परिमार्जन मूलक संवेदनाको चिन्तन पाइन्छ । अब हामी नेपालीहरूमा परिवर्तनको समय आएको छ । मलाई चाहिने कुराको म आफ्नो उत्पादन गर्न सक्ने र आफ्नै आवश्यकता परिपूर्ति हुन्छ । यसले आफ्नो राष्ट्रको सम्पत्ति बाहिर नजाने भएकाले देश विकास र नयाँ सृजना तर्फ लागि देशलाई

समहृद बनाउन सकिन्छ । भन्ने कविको आशय रहेको छ । विदेश गएर शत्रुहरूलाई म सर्वनाश पारी सम्मानको आश गर्ने नेपाली छातीमा गोली थाप्दा महान बनिन्छ भन्ने भावनालाई त्याग गर्न सके हाम्रो सानको शिर उच्चहुने थियो । अर्कालाई ध्वस्त पादैमा म ठूलो, बन्ने भए र देश विकासमा टेवा मिल्ने भए आज हाम्रो देशको गति कहा पुग्ने थियो ? होला यसमा विचारणीय कुरा छ । त्यसैले हामीले पालेका आहमतालाई आजै देखि फालेर अरूको सम्मान गर्न सिके नेपाल र नेपालीको सोचमा नयाँ नयाँ परिमाजन गरी देशलाई अगाडि बढाई विकसित हुने आसय व्यक्त भएकाले उक्त कविताको शीर्षक उपयुक्त छ ।

‘जनता विदेशिए’ कविता राजनीतिक विसङ्गतिले जन्माएका विकृतिको प्रस्तुति रहेको छ । उक्त कवितामा कविले नेपालको राजनीतिक कारणहरूले यहाँ हिजो सम्मको समय बाटामा गुडीरहेका मोटरहरू आज बन्द भएका कारण हजारौँ सर्वसाधारण जनताहरूले अशान्ति भोग्नु परेको र यसमा जनताको कुनै स्वार्थ नरहेकाले नेताका स्वार्थ पूर्ति गर्नका लागि गरिब, निमुखा, सोभ्रा जनताहरूलाई आज बाटामा लम्पसार पारेर विद्यालय बन्द गरेर स्वार्थ सिद्ध गर्न लागेका छन् । गरिब मजदुरहरूले गरिखाने उद्योगधन्दाहरू बन्द गरी दिदा उनीहरूका बालबच्चा, जहानपरिवारहरू खान नपाएर भोकभोकै भौतारिरहेको अवस्थामा नेताहरू आफ्नो स्वार्थ सिद्धगर्नमा नै व्यक्त भएकाले समस्याहरू परिपूर्ति गर्न जनता विदेशिएका छन् भन्ने कविको तर्क छ । त्यसैले यहाँ सर्वत्र शून्यता छाएको छ । बाटो विद्यालय, उद्योग सारा बन्द भएकाले गरिब जनताको भ्रुपडीमा आज धुवा, उड्न छोडेको छ । जताततै कोलाहलको स्थिति प्रति स्वार्थी नेताको कुनै पनि संकोचको भाव छैन । खोला नाला, पुशपन्छि, घर, गोठ, दोकान, आज नचलेका कारण राजनैतिकविसंगतिले गर्दा भएको हो भन्ने कविको ठहर छ । देश आज नतमस्त भएर सुतिरहेको अवस्थामा जनता विदेश पलाएन हुँदा नेताको मनमा अलिकति पनि दुःख नलागेको विचित्र मस्तिष्क रहेछ भन्न पुग्छन् कवि । देश आज चालक बेगरको गाडी गुडेभै गरी विचित्र गतिमा गईरहेको देखेर सास फेर्न सक्दैनन र जनता विदेशिए भन्ने भनाईले कविताको शीर्षक उपयुक्त रहेको छ । यहाँको संगति पूर्ण नियमलाई मिचेर देश विगान तमिस्रएकाले यस्तो अवस्थामा बस्न नसकिने ठानी जनता विदेशिएका छन् भन्ने कविको ठहर छ ।

आज सम्म मानवले जे जति विकास गर्‍यो त्यो मानवका लागि भनेर गर्‍यो । संसारमा भएका प्रगति उन्नति तथा वैज्ञानिक आविस्कार अहोरात्र अध्ययन र अनुसन्धानले

खटिएकाले संसारले आज निकै उन्नति गर्न पुगेको कुरा सर्वविधितै छ । यो अथक प्रयासले मानिसले विकासको गतिमा लम्कन सकेको हो । तर मानिसले गर्दा गर्दै पनि कहिलेकाही गल्ती र कमजोरीहरू हुन पुग्दछ । यस्ता गल्ती र कमजोरी सुधार गर्दै मानिसले सफलता हात पार्न सक्छ र मानव जीवनमा परिमार्जन मूलक चेतनाको लहर ल्याएर नयाँ वर्षलाई यहाँ स्वागत गर्ने चलन रहेको छ । यहाँ कविले नौलो दिशा तय गरोस् नववर्ष आई शीर्षकको कवितामा आजका दिनसम्म भएका कमी कमजोरीहरूलाई हटाई नयाँ वर्षमा यस्ता गतिविधि र कमजोरी हटाएर मानिसमा बन्धुत्वको भाव विश्वभरी छर्न सके आउने वर्षले नयाँ गति पाउने आशा कविको छ । आदर्श, शान्ति, ममता, सहभाव मान्छेमा ल्याउनसके नयाँ वर्षले हर्षको सास फेर्ने र नयाँ नयाँ भाव र विचारले मानिसलाई अगडी बढाई घरघरमा सुख, शान्ति छाउने कविताको राय छ । मान्छेले मान्छेलाई ताकेका गोलीहरूपनि नयाँ वर्षमा रोकिने छन् । यहाँ अराजक माथि राजको विजय हुने छ । गरिब निमुखा, अपाङ्गहरूका लागि शान्ति र सुखका दिन आए भए आफै बनिबुतो गरेर आफ्नो पेट आफै पाल्न सक्थे भन्ने कविको विचार छ । त्यसैले तमाम जनतालाई दुर्भाव, दुर्गति विसंगति, अन्धकार, भै-भगडा हटाएर नयाँ ज्योतिको दियो बाल्न नववर्षको पखाइमा रहेको सन्देश कविको छ । यहाँ सद्भाव सबै मिलेर दीप प्रज्वलन गरी आपसी मत भेदलाई हटाउन सकेमा आज समयले नौलो दिशा तय गरी शान्तिको विगुल पुक्न नयाँ वर्षको पखाइमा रहेकाले बुद्धलाई साक्षी राखी यसमा सबैले कसम खान जरुरीभएको कुरा कविले अभिव्यक्त गरेका छन् । मानिसमा हरको विसंगत भावनाहरूलाई त्यागेर नया दिशा तय गर्न नया वर्षको पखाइमा रहेका मानिसहरू बुद्धका सामु गई शान्तिको विगुल फुक्न तम्सेका हुनाले उक्त शीर्षक उपयुक्त रहेको छ ।

राजनैतिक विसंगतिको जन्माएको विकृतिको प्रस्तुती रहेको यो किन नेपाल बन्द भौ ?” कवितामा आज उज्यालो हुँदाहुँदै पनि ताराहरू लुप्त भएका, चन्द्र, सूर्य, दिनमै फिका बन्दै जानुमा कि के कसरी यस्तो आज परिस्थिति आएको होला भनी कविले आश्चर्यको भाव व्यक्त गरेको पाइन्छ । बिहान उज्यालो भएपछि मानिसले गर्ने क्रियाकलात्मक गतिविधिहरू आ-आफ्नै किसिमका हुन्छन् । मानिसहरू उज्यालो धर्तिमा परेपछि कोही घाँस काट्न, कोही अफिसमा कोही व्यापारमा जाने मानसिकता बनाएर आफ्नै योजना तयगरी कार्यव्यस्ततामा रमाउने हुनाले आज नेपाल अकस्मात बन्द भएकाले ती मानिसहरू सड्कटमा परेका छन् । आ-आफै एक आपसमा लडी हामी नेपालीहरूको मुटुको घड्कनै बन्द हुने गरी लड्नु व्यर्थ

रहेको कविको विचार छ । भाई भाई एक आपसमा लड्दा खोलानाला रगतले विध्याप्तै लिप्त भएर तन्नामा देखिने बुटा जस्ता डरलाग्दा चित्रहरू जस्तो यहाँ तस्वीरहरू लडाईका कारण उत्पन्न विसंगत राजनैतिक परिस्थितिको संकेत भएको कविले विचार व्यक्त गरेको पाइन्छ । विसंगत मानिसको जीवनमा आईपरेका समस्याहरूसँग जुधी शान्ति र सद्भाव ल्याउन सकेमा यहाँका समस्त मजदुर, किसान, महिला, बालबालिका, बुढा तथा अपाङ्गले स्वतः प्रजातन्त्र आएको अनुभव गर्ने र अधिकार खोसिएका, साङ्लामा बाँधिएकाले शान्तिको आवाज आज गुनगुनलाई वेपता भएको सद्भाव फकाउँन सकिने धारणा कविको रहेको छ । यहाँ घाम जुन, हापा पानी, नदी उही छ तर अकस्मात आज नेपाल बन्द भएकाले सबैले आश्चर्य प्रकट गरेका हुनाले कविताको शीर्षक उपयुक्त रहेको पाइन्छ । सबैका मनमा भएका भाव अनुसारको काम गर्न नपाएकाले मुखमा प्रश्न “किन नेपाल बन्द भौ ?” आएको तर यसको उत्तर आउन बाँकी रहेकाले धैर्य धारणा गर्न कविले आह्वान समेत गरेका छन् ।

मानिस प्रकृतिको सर्वकृष्ट सर्वश्रेष्ठ चेतनशील प्राणी भएकाले प्रकृतिक वस्तुहरूको संरक्षण सम्बर्धन गर्नु हुकाउनु, बढाउनु आदि काम मानिसको भएकाले यहाँ ‘चियाको बुटो’ शीर्षकको कवितामा कविले चियाको बुटालाई देखाएर आफू प्रकृतिप्रेमी बन्न पुगेका छन् । कलकलाउदा चियाका मुनाहरूलाई चुडेर मानिसहरूले मिसिनमा हाली चुड्ने च्यात्ने गर्नाले मानिसमा कति क्रुरता रहेछ, मानिसका स्वार्थी पनले एउटा सानो बुटाको चियाको मुनाले यत्रो अन्याय अत्याचार सहनु परेको छ भने साना, बा पहुच नहुने मानिसले यहाँ कति अन्याय र अत्याचारमा पिल्सीएका होलान । जसरी गरिब तथा निमुखाहरूमाथि न्यायको घडी फकेर आउँदैन । त्यसैगरी चियाको मुनाबाट निस्कने रसले पनि मानवीय स्वस्थ्यता प्राप्त गर्न नसकिने कुरा कविको रहेको छ । नाङ्गा पाखाहरूमा यस्ता साना बोटविरुवाले प्रकृतिक सुन्दरता त दिन्छनै, यसका धेरै फाइदाहरू पनि दिने कुराको संकेत कविले गरेका छन् । यसले चिया उत्पादन गरी जीवनस्तर उकास्न, आयआर्जन गरी आमदानीमा वृद्धि गर्न तथा रोजगारको सिर्जना गर्न समेत मद्दत गर्दछ । यसले पर्यटकहरूलाई आकर्षण गरी वैदेशिक व्यापारमा समेत मद्दत गरी आय आर्जन गर्न सकिन्छ । तर यस्तो आफ्नो स्वार्थ सिद्ध गर्न आफ्नो स्वार्थमा नलागी सबैको भलो उन्नति र प्रगतिमा लागी आफ्ना बाध्यतालाई थाती राख्दै बालबालिका, युवा, युवती बुढापाकाहरूलाई समेत यसकार्यका लाग्न कविले आह्वान गरेको छन् । काम कुटुरो एकातिर भोला बोकी थिमिति जस्तो यसको शीर्षक भएकाले उपयुक्त छ ।

विकासको लहडलिएर आज तमाम नेपालीहरू एक मूल प्रवाहमा बहने नगर्नाले नेपालीहरूको भावनामा कसैले आएर कुठाराघात गरेको छैन । यहाँ कतै बन्दुक, पड्काइन्छ, कतै बम फालिन्छ, त त्यसको छिर्काले यहाँ रहेका असक्त बालबालिका, वृद्धा, अपाङ्ग महिलाहरूको दुर्गति भएको, अपाङ्ग भएको तर पछि राज्यले नहेराकाले उनीहरूको जीवन विसंगतीपूर्ण तरिकाले ज्यूउनु पर्दा दुःख भएको प्रसङ्ग कविले गरेका छन् । दाजुभाई, दिदीबहिनी, आफै-आफ आफ्नाबाटाहरू बन्द गरी लडाईंमा जाँदा आफ्नो घर परिवार विचल्लीमा परेको र खान नपाएर भोकभोकै छटपटाईरहका, छोराको आगमनको प्रतिक्रियामा बसेकाले वा-आमाको विचल्ली भएको प्रसङ्गलाई कविले उल्लेख पाइन्छ । यस्तो युद्धको मैदानमा कतै बाटो, घरा, पुल, सडक, विद्यालय, अस्पताल, बन्द हुँदा जनताहरूले सास्ती भोग्नु परेको छ । यस्तै आफू आफूमा जुधेर देशको विकास गर्न नसकिने र आगामी आउने दिनहरूलाई धर्तीलाई सजाउन नसकिने कविको राय छ । मानवीय हत्या र हिंसाका कारण मानवीय अराजकता दिन दिने बढ्दै जादा संसारमा शून्यता छाएको र हिड्ने ठाउँहरू पनि रक्तामे भईदिनाले यस्तो 'किन' ? भनी कवि आश्चर्यमा परेका छन् । पाखा पर्वतमा आई देउराली, पाखा बनमा गुन्जीने समधुर गीतहरू आज नगुन्जिनाले सारा प्रकृति जगतालाई खल्लो लागेको कुरा यहाँ व्यक्त भएको छ । यहाका गाउँवस्तीमा आज सुख्खा मौसम हामीले सुर्खा धर्ती, डढेका विरुवा साथै मानिसका बाबुआमा भनेर आजका बालबालिका किन टुहुरा भएका छन् भन्ने कविको प्रश्न छ । यहाँ यस्ता विसंगतिका घटना र पाटाहरूका विचमा हाम्रा सिर्जनाका मुहनहरूलाई कहाँ लगेर बचाउन सकिन्छ भन्ने कविले प्रश्न गर्छन । गाई गोठमा काम गर्ने गोठाला, खेताला, शिक्षक सुत्केरी, अवोध बालिबालिका, क्रियापुत्री बटुवा आदिलाई समेत विचल्लीमा पारी कसले के गर्न खोजेको भनी कविले प्रश्न गरेका छन् । यस्ता कुकृत्य गर्ने नरसंहारकारी मानवरूपी दानवलाई आज सुटुक्क नेपालीहरूको शान्ति माथि कुठाराघात गरेको हुनाले जिम्मेवार हुन अनत्यमा अह्वान गरेकाले कविताको शीर्षक सार्थक बनेको छ ।

विश्वमान चित्रलाई पल्टाएर हेर्ने हो भने नेपाल एउटा बहुभाषिक बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक परम्परा रहेको देश हो । यहाँ आफ्ना जाजजाती अनुसारका चाडपर्व, भेषभूषा, लवाईखवाई, आफ्नै परम्परा तथा संस्कृति रहेको छ । मानिसहरू आफ्नै सांस्कृतिक परम्परामा रमाउन चाहन्छन् । यस्तै नेपालीहरूको महानचाड वडा देशको शुभकामना २०५९ लाई लिएर हत्या, हिम्सा अराजकता, चोरी डकैती बलत्कार वम, वारुद्ध, गोला,

कोलाहल आदिको माझमा पनि दशै (२०५९) ले मानिसको मन र मस्तिष्कका खुसीयाली छाओस भनी कविले शुभकामना व्यक्त गरेका छन् । आपसी भै-भगडाले देश रक्तामै भएको र हाकारका माझमा पनि नेपालीहरू बाँचन बाध्य भएको प्रसङ्ग यहाँ कविको छ । पूर्व मेची देखि पश्चिम महाकाली सम्म नेपाली चेलीहरूले तीजको गीत गुनगुनाउन थालेका र सद्भावको नयाँ संकेत आएको हुन सक्ने कविको संकेत छ । आज नेपालीहरू दशैमा आनन्दका साथ रातो टीका र जमरा लगाएर बाटामा हिड्दा बाटो नै अक्षताले रातो भएको देख्दा वा सुन्दा समयले गति लिएको साथै घरघरमा बन्दुक पड्केकोले, देउसी, मैलो घरघरमा बालिकालिकाले लेख्दा दशै/तिहारले नेपालीहरूमा सुनौलो बिहानी ल्याउन सफल भएकाले कविले सन्तोष प्रकटगरेका छन् । रोल्या, दाड, सल्यानहरूमा लडाई हुँदा नाङ्गा भएका पाखाहरू पनि आज साना साना विरुवाहरू पलाएर भरिभराऊ भएको , उजाड भूमिमा अब मानिसहरूले फूल रोप्दा धर्ती सुगन्धमय वासनादार मनमोहक र आनन्दमय बनाउन शान्ति स्थापना गर्न सकिने कुरा कविको छ । लडाई हत्या, हिंसाले आज नेपाल धेरै वर्ष खोला नाला, पहाड, हिमाल, सडक, पुल विद्यालय, अस्पताल खानेपानी, स्वस्थ, सिचाईमा उन्नति र प्रगतिको विकास गरी समुन्नत नेपालको समुचित विकाशमा लागि हराभरा बनाउन २०५९ दशैले भावमय सद्भाव ल्याई सबैलाई शान्ति शुक्यवस्था कायम गर्न आह्वान गरिएकाले कविताको शीर्षक उपयुक्त छ ।

आफू जन्मेको ठाउँ कसैलाई माया हुँदैन र कवि जन्मेको जिल्ला र जिल्लालाई भ्रपक्कै ढोकेको मनमोहन रमणीय चियाबारी देख्दै सुन्दर, प्रकृतिक वस्तुहरूले भरिपूर्ण जिल्ला इलामलाई स्मरण गर्न कविले 'इलाम र चियाबारी' कविताद्वारा स्मरण गरेको पाइन्छ । यहाँको प्रकृतिक वातावरणमा रमी हुकी बढी गरेको ठाउँले आफूलाई चस्काएकले यहाँको वस्तुस्थितिप्रति परिचित कविले धेरै गर्मी न जाडो हुस्सु तकतै हिउँले ढपक्क ढाकेको देखेर त्यसै कवि मोहित भएका छन् । यहाँको हावापानी र चियाबारी उस्तै आफू भएको कविको ठहर छ । यहाँ इलामका मानिसका घरमा भेट्नजाँदा भेटिन्न उनीहरू खेतवारीमा केही न केही गरेर बसिरहेको पाइन्छ । परिश्रम नगरी वस्तुलाई यहाँका मानिसहरू राम्रो मान्दैनन् । त्यसैले इलामका मानिसहरू कोही चियाबारी, आलुबारी खोर्सानीबारी, 'अम्लिसोबारी, गाईगोठ, अलैचीबारीमा काम गरिरहेका भेटिन्छन् । त्यसैले इलामलाई पाँच 'अ' ले प्रसिद्ध मानिन्छ । यिनै पाँच 'अ' को खेतीले यहाँका मानिसहरूले जीविको पार्जन गर्दछन् । त्यसैले काम नगरी वस्तुलाई यहाँका मानिसहरू पाप ठान्दछन् । एउटा बाँसको

चोयाले बुनेको डोको बोकी चियाको दूईपाते मुनाका सुइराहरू टिप्न लस्करै कामदाहरू जाँदा साच्चै नै यहाँ मनामोहक दृश्य देखिन्छ । यसले कतिलाई आकर्षण गरी आयआर्जन गर्न सकिने र थुप्रै मेहनतको आवश्यकता पर्ने कुरा कविको रहेको छ । चियावारीबाट चिया पति बेचेर आम्दानी गर्न सकिने र त्यहाँको घाँसपातले गाई भैसी पालन पनि हुने भएकाले दुध उत्पादन गरी बेचन सकिने भएकाले दोहोरो आम्दानी हुने कुरामा कवि विश्वस्त छन् । त्यसैले नाङ्गा पाखा रेखामा नगदे बाली लगाउदा एकातिर आम्दानीको स्रोतमा बुद्धिगरी जीवनलाई गुणस्तरीय बनाउन सकिन र अर्कारित वातावरणलाई समेत हराभरा बनाई भू-स्खलल हुनबाट बचाउन सकिने ठहर छ । इलाममा उत्पादन भएका वस्तुहरूले स्वदेशी बजारमा भन्दा विदेशी बजारमा लगेर बेच्दा बढी आम्दानी हुने भएकाले स्वदेशमा भन्दा विदेशमा बेचन रुचाउँछन् । यहाँ कविले इलामको सेरोफेरोलाई समेटेी आफू जन्मेको ठाउँको विशेषताहरूको जानकारी दिने उद्देश्यले लेखिएको कविता 'इलाम र चियावारी' शीर्षक उचित रहेको पाइन्छ ।

आजको मान्छेमा भएको मानवताले मानवको मन छोडेर गए पछि रितो मनमा केही शान्तिको खोजी गर्नुको सट्टा जतासुकै ठोकिएर समस्यामा परेको परिस्थितिमा मनमा मानवता ल्याउनसाथै शान्तिको खोजीगरी आनन्दको जीवन विताउन सकिने थियो भन्ने धारणा कविको रहेको छ । समस्या नै समस्या भएको ठाउँमा कसरी त्यसलाई समाधान गर्ने भन्ने कुराको टुङ्गोमा पुग्न पनि यहाँ समस्या नै भएकोले आजको मान्छे रोहिरहेको छ । दिनमा तथा रातमा मान्छेलाई निध पनि परेको छैन र भोग पनि लागेको छैन, यसलाई निमूल पार्न आजको मान्छे ओडार तिर भौतारिएको छ या खाडलमा जाकिएको छ । यसबाट उम्कन उसलाई धौ धौ परेको छ । यस्तो बाध्यात्मक परि स्थितिको सृजना गर्ने मानिसले किन परिस्थिति अनुकूलको समाधानको उपायको खोजी गर्न नसकेको होला ? कवि प्रश्न गर्छन् । मान्छेले आफ्नो जोस र जाँगरलाई आज लतारेर कूर बन्दै जानुले आजको मानवीय वस्तीहरू लडाई, हत्या, हिंसाले गर्दा खाली बन्दै गएकोमा कविले दुःख व्यक्त गरेका छन् । यस्तो त हिंस्रक प्राणीको लक्षण हो कवि भन्छन् । मानिस सर्व श्रेष्ठ भईकनपनि उन्नत हुन नसक्नुले चेतना अभिवृद्धिमा लाग्नु पर्ने कुराको संकेत पाइन्छ । मानिसमा सत्य र तथ्यको खोजी गर्ने क्षमता भए तापनि विवेक प्रयोग गर्न नसकेकोले ऊ आज निर्जीव समान भएकाले आफ्नो ज्ञान, धारणा र व्यवहारलाई परिवर्तन गरी समाजमा ज्ञानको बिगुल फुक्नुपर्ने र समाजलाई उज्यालो तर्फ लानुपर्ने कुरामा कविको जोड छ । बाध्यात्मक

परिस्थितिमा पनि मानिसले धैर्यधारणा गरी मानवीय मानका भावनात्मक अभिव्यक्तिहरूलाई सम्मान पूर्वक समाधान गर्ने क्षमता भएकाले नआतिकन समाधान तर्फ उन्मुख हुन सके मान्छेका विवशतालाई न्यूनीकरण गर्न सकिने कुराको कविले आह्वान गरेकाले शीर्षक सार्थक छ । मानिसका यस्ता तर्क र वितर्कलाई आपसमा छलफल गरी टुङ्गोमा पुऱ्याएर सामाजिक विकृति तथा विसंगतीहरूलाई हटाउनुपर्ने आवश्यकता रहेको कविको ठहर छ ।

भूमिमा प्राणीहरूको जन्म रहनुजेल यहाँका प्राणीहरू रहरिहने हुँदा यहा प्राणीको बचस्व रहने कुरामा कुनै दुविधा छैन । यस पृथ्वीमा जन्मेका अन्य प्राणीहरू भन्दा मानिस छुट्टै पहिचान बनाउन मानिसले मात्र सक्छ । सबै मानिसले सबै ठाउँमा बर्चस्व कायम गर्न सक्दैनन् । बर्चस्व कायम गर्न आमाको गर्भ देखि नै ज्ञान र नौलो प्रतिभा लिएर आएको हुनु पर्छ । यो प्रकृतिले आमाको गर्भमा छुदा नै लिएर आउने भएकाले बालकहरू शान्तिबोध, शूरो निष्ठावान, शासक स्रष्टा तथा आफ्नो स्वार्थ घमण्ड त्यागेर संसारिक मार्गमा आएका बालकहरू मात्र सफल भएको पाइन्छ । ती बालकहरू गान्धी, बुद्ध, लेलिन नेल्सना, अइन्स्टाइन, ग्यालिलियो र सुकरातहरू ईश्वरीय ज्ञान आमाको गर्भमा छुदानै पाएकाले पृथ्वीमा आएपछि संसारलाई हल्लएर तहल्का मच्चाउन सफल भएको कविको ठहर छ । यस्ता बालकहरू संसारमा कम मात्र जन्मने भएकाले यिनीहरू राम र श्रीकृष्ण, पशुराम, वराह जतिपनि पैदा भए ती संसारका अदभूत बालको संज्ञा कविले दिएका छन् । आफ्नै रूप स्वभावमा यी महामानवहरूले जन्म लिएपछि सदैब सत्य विचार लिएर दुष्कार्यलाई सत्कार्यमा बदल्नमा यी मानिसहरूको जन्म भएको कविको विचार रहेको छ । तर आज कुनै नौलो बालकको जन्मभयो भने सदाम, वुस हिटलर वा लादेन को रूपमा भयो की भनी कवि भ्रममा परेको भान भएको छ । प्रकृतिले यस्ता बालकको जन्म समयसमयमा जन्म लिई रहने र द्वन्द्व बीचमा पनि शिक्षा, बाँस र गाँसको अभावलाई संसारबाट मुक्ती दिलाउने भएकाले कसैले पनि अभावको जिन्दगी विगताउन नपर्ने कुराको संकेत कविले गरेका छन् । जसरी एउटा सानो आगोको फिल्लाले सारा वनजङ्गललाई सखाप बनाउँछ । त्यस्तै बालक त्यस्तो जन्मनु पर्छ जसले संसारका सबै मानिसलाई पाल्ने ज्ञान छर्न सकोस । तर यस्ता बालकको जन्म भएन भने संसारका प्राणीहरूलाई पालनपोषण गर्न कठिन परिस्थितिको घडीमा सामना गर्न नसक्दा मानिस भोक विलासले संसार रितो हुने भएकाले आजको बालकको हातमा भोलिको संसारका गतिविधिको सेरोफेरो घुम्ने भएकाले 'आजको बालक' शीर्षक उपयुक्त रहेको पाइन्छ ।

प्राकृतिक स्रोतहरूले भरिपूर्ण यौटा चहकिलो पूर्वीय आकाशमूनी एउटा देश नेपाल हो । यहाँ प्रकृतिले दिएका अनुपम स्रोतहरू छन् । यो सुन्दर देश भनेर चिनिन्छ । यहाँ विहानको पहेंले घामका किरणहरू विनादागका पर्ने हुनाले हिमालहरू मुस्कुराउँछन् र तराईका फाटहरूमा उज्यालो छर्दछन् । यस्तो मनमोहक दृश्यहरूको संगम ठाउँ भएकोले मानिसहरू आफू जन्मेको ठाउँलाई छोडेर पैसा कमाउन विदेश ताक्ने भएकाले कवि जनाजान यस्तो नगर्न आग्रह गर्दछन् । यहाँका आमा बाबु, दाजु दिदी बन्धुबान्धव अज्ञानले भरिएका बेलामा थाङ्ने मगन्ते रोगग्रस्त गरिबीको चपेटामा रहेका बेलामा युवाहरू विदेश पलायन हुनु राम्रो होइन यो सब आफन्त जनलाई चटक्क माया मारी आर्थिक गरिबीको कारणले विदेश जानु परेको कविको ठहर छ । थोरै भएको जमिनमा लगाएको खेतीवाली पनि साहुले वर्षदिन नपुग्दै आएर लैजाने र बचेको अलिअलि पनि असिना, हुरी, बतासलाई नपुग्ने भएकाले दुधेबालक र माया लाग्दा कलिला भाई बहिनी संगिनीलाई छोडेर भोक रोग तथा गरिबी साहुको ऋण तिर्न विदेश जानुपरेको कुरा दशाइएको छ । गरिब तथा निमुखा श्रमजीविहरूलाई मोटा स्वस्थ बलिण्ठहरूले बढ्याई गरेर तथा निमुखा श्रमजीविहरूलाई मोटा स्वस्थ बलिण्ठहरूले लत्याएर ती श्रमजीविहरू चतुरो चनाखो हुने भूमिका गरिबहरूले जमाउन सकेमा विदेश ताक्नु नपर्ने कुरा यहाँ व्यक्त कविले गर्नुभएको छ । दिनरात आफ्नै आगनको पिढी कुरेर बस्ने ती हाम्रा वृद्धा बलक बनिताहरूले ख्याउटे शरीर लिएर बस्नुपर्दा त्यो कर्मठ हिष्टपुष्ट जवानलाई आफ्नै देशमा श्रमगरी मातृभूमि नत्यागी निस्वार्य भावनाले काम गरी जीविकोपार्जन गर्न सकिन्छ भन्ने कविको राय छ । उत्साह, जुक्ती बृद्धि लगाएर भए पनि आफ्नै देशमा उद्यम गर्दा सबै घरका सदस्यहरूलाई सहभागी गराएमा उनीहरूका स्वस्थ राख्न सकिने र जीवन गुणस्तरीय राख्न सकिने भन्ने राय व्यक्त भएकाले कविताको शीर्षक “ताक्छन् विदेशै किन ?” उपयुक्त रहेको छ ।

वर्तमान राजनीतिले ल्याएको अस्तव्यस्त समयको घडीलाई साना साना छाप्रामा बस्ने मानिहरू पनि तार्तिर बाटामा आज टायर दनदनी बालेर आगो तापीरहेका छन् । तिनीहरूलाई निर्मुल पार्ने कुनै पनि संकेत नदेखिएकाले नोक्सानीको कुनै डर र त्रास बेगर सारा ध्वस्त पारी आफ्ना मागहरू पुरा गराउने दाउपेजमा जुटेका छन् । त्यती राम्रा गाउँ, बस्तीहरू शान्त सुन्दर तथा विशाल छाती भएका मानिसको बसोबास भएको यो ठाउँ आज भूत बस्ने बंगाल सरी भएको छ । बाढी, पहिरो, आगजनी मौसम अनुसार हुने भएकाले गाउँ, बस्ती शहर आज त्यस्तै मौसम आएकाले मानिसहरू वर्तमान समय हिंसक पशुजन्म भएको

छ भनि कति व्यक्त गर्दछन् । घरमा चामल तेल, दाल, बाटो अस्पताल, विद्यालय दिनदिनै बन्द भइरहेका बेलामा गरिब निमुखका छोराछोरी आज शिक्षा आर्जन गर्न नपाएर अध्यारोमा बाँच्नु परेको परिस्थिति यहाँ छ । घरमा भएका भाडाकुडा पनि बम बनाउन लैजानाले चुल्हो खाली भएर बालक र बृद्धहरूमा भएको माया ममता टुगियो । यसरी आजको राजनैतिक विसंगतिले देशमा विचित्रता छाएकाले मानिसहरू विडम्बनामा बाँची रहेका छन् । घरमा बसेका मानिसहरू पनि सारा बन्द भईदिँदा खान र पिउन नपाएर भोकमारी फैलिएको हुनाले मुर्छापरी लड्न स्थिति राजनीतिले पेदा गरेको कविको विचार त । अब यस्तैमारामार, काटाकाट, हत्या भईरहे नेपाल र नेपालीका दुर्भाग्य हुने भएकाले कविले देश टुक्राएर भाई-भाईको सदभावलाई खण्डित गरी फाइदा लिनेहरूले पुरानै बाइसी र चौबीसी राज्य जस्तै गर्नु हुँदैन भन्ने जति आज विरोधी भएको कविले औल्याएको पाइन्छ । आजको समयमा राजनैतिक विसंगतिले निम्त्याएको यो परिस्थितिलाई सबैले नजिकबाट हेरी दहीबाट ध्यू निकाल्न सक्नेले मात्र ध्यूको स्वाद पाउछ नत्र थिचोमिचोको शिकार भएर मानिसहरू बाँच्नु पर्छ भन्ने आसय व्यक्त भएकाले शीर्षक उपयुक्त छ ।

सामाजिक तथा आर्थिक विपन्नताले मानिसहरू अर्काको घरमा जहान परिवार सहित बस्न जानुपर्दाको कारुणिक यथार्थ घटनालाई यहाँ कविले सरल पारमा व्यक्त गरेको पाइन्छ । गाँस, बाँस, कपासको अभाव भएको जीवन र खाने खेल्ने रमाउने उमेरका बालबालिकालाई साहुको घरमा लगेर काममा जोत्दा खप्नु परेको दुःखद पारालाई कविले यहाँ प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । जीवनमा शान्ति, सुख, अमनचैन आदिले सजाउने बेलामा नोकर चाकर भएर अर्काको घरमा वस्तुपर्दा बालबच्चा चिल्ल विल्न भई अभलेख भएको आजको जीवनमा आर्थिक उन्नति गर्न नसक्दाको परिणाम हो ठान्दछन् कवि । जेलमा बसेका कैदी बन्धीहरू जस्तो मालिकको हुकुम अनुसारको खेत बारीमा खेतीबाली सप्रेम नसक्दा कति चोट र हण्डर खाएरै भए पनि बालबच्चा र जहानलाई एक सरो खान र लाउन समेत नपुग्ने परिस्थिति रहेको कविको ठहर छ । यस्तो क्रियाकलाप वचन यहाँ देशमा कानूनको पालना गर्नुपर्ने, सबै थोक बराबर रूपमा उपयोग उपभोग गर्न पाए अमलेख भएका मानिसहरू पनि घरवाँस भएसरी जीवन जीउन कठिन नहुने कविको धारणा रहेको छ । मालिक, कामदार, सब मिली सँग सँगै एक आपसमा परम्परामा मिली जुली काम गर्दा दुवैलाई फाइदा हुने र देश विकासमा टेवा मिल्ने गरी मालिक, श्रमिक, किसान एक जुट भएमा देश सिङ्गर्न कतिपनि समय नलाग्ने भएकाले आमलेख किसानहरूलाई जागृत गराएको हुनाले

‘कयैया/अभिलेख’ शीर्षकको कविता उपयुक्त रहेको छ । यहाँ सबै श्रम गरी खाने श्रमजीवीहरूलाई मालिक हरूलाई थिचोमिचो गर्दा मालिक न कमैय कुनैलाई पनि फाइदा नहुने हुँदा आफूसँग भएका वस्तुहरू एक आपसमा साटासाट गरी आवश्यकताको परिपूर्ति गर्न सकेमादुवैको जीवनमा परिवर्तन आउने सक्ने कुरा यहाँ व्यक्त भएको छ ।

कामको सम्मान गर्ने, श्रमलाई नभई नहुने, शरीरबाट पसिनाका घारा बगाएर रात दिन नभनीकन पेशामा तल्लिन भएर लाग्ने मजदुर श्रमजीवीहरूलाई सम्मान व्यक्त गरेका छन् । काँधमा भारी बोकी कर्मशील बाटोमा हिडेका परिश्रमीहरूलाई थोरै थोरै भए पनि जीवीको पार्जन गर्न वा जीवन गुजारा गर्न अनन्त सोच माथमा बोकेर आफ्नो लक्ष्य निर्धारण गर्न गाँहो हुन्छ । तर परिश्रम गर्ने मासिनका हात र गोडालाई अत्यान्त कडा भएकाले आत्मालाई दहो बनाएका परिश्रमी ती हात र गोडालाई अर्यार्जन गर्न लगाउने पर्ने बाध्यता छ । घरमा साना साना लाला बाला बालबच्चाहरूलाई एकसरो लाउन र आङ्गसरी एक सरो लगाउने दिनका लागि तथा जहान परिवारको पेटपाल्न साहु माजनहरूकामा गएर प्रेम भावले काम गर्नु पर्ने बाध्यता छ । परिश्रम गर्ने मानिसहरूको प्रेम गर्ने कामको तरिका नै छुट्टै हुन्छ । तर आज परिश्रम गर्नेहरूमाथि थिचोमिचो भई दिनाले जहान परिवारलाई पौष्टिक युक्त खानेकुरा र आङ्ग ढाक्ने एक सरो लुगा दिन नसक्दा अन्याय गरेको कविको ठहर छ । काम गर्ने मानिसहरूले जुनसुकै र जस्तोसुकै कामलाई हितैषी भित्रका रूपमा राखेर सदा प्रेम गर्थ्यो भने यसले सबैलाई महान बनाउँछ र भेदभावमय तरिकाले हेर्थ्यो भने दानवको रूपमा हेर्नाले र ध्येको भावना जागृत हुने भएकाले काममा अल्छी ढिलासुस्ती नगरी जोस जागरका साथ लाग्नु पर्ने कविले राय पोखेका छन् । विश्वका समस्त युवावर्गलाई श्रम गर्न सिकौ श्रमको सम्मान गरौ र श्रमविन कुनै पनि उत्पादन गर्न सकिदैन त्यसैले क्षम र पसिनाको कदर गरौ भनी कवितामा कविको भाव रहेको छ । श्रमका विरुद्धमा भएका गतिविधिलाई सम्बोधन गर्न परिश्रमी युवाहरू सबै मिलेर हाम्रा हक र हितका लागि हातमा हात मिलाई मुक्ती पाउन जुट्नु पर्ने वाक्यात्मक परिस्थितिको सृजना भएकाले सदैब हक हितमा लाग्न कविले सुझाव दिएको हुनाले ‘मजदुर/श्रमजीवी’ कविताको शीर्षक उपयुक्त छ ।

माटोको उर्वरा शक्ति भएका कारण माटो सबै प्राणीको मुटुचलाउने ढुकढुको बनेकोले परिचित अविनाशी प्रकृतिक शक्ति हो । हिमाल, पहाड, तराई भेगमा माटोको आआफ्नै स्थान विषे उन्नति गर्न सक्नु मानिसको नित्य कर्म बनेको छ । यो एक प्रकृतिक

वस्तु हो । यहाँ जन्म र मृत्यु पनि चलिरहने भएकाले सबै काम माटामानै हुन्छ । सृष्टिस्थितिले दिएको यो अनन्त स्रोत मानिसहरूका कारक तत्व भएकाले मानिसको कर्म अनुसारको फल माटोले दिने भएकाले यहाँ नित्य कर्म गर्न र सिर्जनाका हातहरूलाई सलवलाउन माटोमा प्रेममय भाव राखी उन्नति र प्रगतिगर्न कविले संकेत गरेका छन् । मानिसहरूका अनगन्ती आवश्यकताहरूलाई पुरा गर्न माटोमा उतपादन मूलक खेतीपाती तथा भू-गर्भमा भएका खनिज साधनहरूलाई जति पनि प्रयोग गरे पनि भण्डारन नरितितने भएकाले यो माटोमा अविनाशी अक्षय किमिको स्रोतको रूपमा कविले लिएको पाइन्छ । यहा कविले स्वार्थ भाव लिएका माटोका मालिकहरूले हैकम जमाएर माटो माथि राज गरेको तर माटो नहुनेले माटोमा काम, खेती वाली, अन्न उत्पादन, खनिज वस्तुको समेत राम्ररी उपयोग र उपभोग गर्न नपाएकाले दुखित छन् । माटोलाई आराध्य देव मान्दै कविले माटो नभईदिमा मानिस, पशुप्राणी, वनस्पति आदिको जीविकोपार्जन कसरी हुन्थ्यो होला कविले आश्चर्य मानेका छन् । यो सबै इश्वरीय देन भएकोले माटो पनि सबै प्राणीका लागि ईश्वर नै हो त्यसैले माटोको ममता जरुरी भएको कविले औल्याएका छन् । माटोमाथि हिड्ने सम्पूर्ण प्राणीहरूले माटोलाई इश्वरीय शक्तिको उपज भएकाले यसलाई पनि ईश्वर मानी दया माया करुणाको स्रोत र प्रकृतिक देन भएकाले यसको संरक्षण गर्न माटोको ममता गर्नु हामी सबैको कर्तव्य रहेको छ भनी कविले मानवीय चेत खोली दिएको हुनाले कविताको शीर्षक **माटोको ममता** उपयुक्त छ ।

ग्रामीण बस्तीमा मानिसहरू आज शहर तिर बसाईसराई सरी जानाले गाउँ घर, सुन्ने हुन थालेकाले ग्रामीण बस्तीहरूका रहेका युवा वर्गले आज कुनै नौलो कारखाना तथा प्रविधिक उद्योगहरू खोल्न सके त्यहाँका मानिसहरूलाई आफ्नो क्षमता सीप अनुसारको रोजगारीको सिर्जना गर्नसके बसाईसराई रोक्न सकिन्छ । मानवीय स्रोत साधन र प्रकृति स्रोत साधनलाई उच्चतम तरिकाले प्रयोग गर्न सकेको खण्डमा यहाँका सोझा र लाटा मानिसलाई पनि काममा लगाएर आर्थिक विपन्नतालाई हटाई आर्थिक सम्पन्नता तर्फ उन्मुख गर्न सके जीविकोपार्जन गर्न सकिने कुरा कविले गरेका छन् । यहाँ भएका प्रकृतिक स्रोत पानी, खनिज, वनजङ्गल जीवजन्तु, जमिन आदिलाई एकसाथ प्रयोगमा ल्याउन सके यहाँ उद्योगधन्दा, कलकारखानाहरूको निर्माणले युवा वर्गलाई रोजगारीको सिर्जना गरी स्वदेशमा नै युवालाई रोक्न सकिने र वैदेशिक रोजगारीमा जानु नर्ने कुरा कविको आशय छ । नेपालमा प्रकृतिक स्रोत र साधनहरू प्रशस्त हुँदा हुँदै पनि उद्योग र कलाकारखानाको स्थापना नहुदा

त्यसै खेर गईरहेको अवस्था छ । मानवीय स्रोत साधन र मानव संसाधनको कमी र वैज्ञानिक प्रविधिको उन्नति र खोज अनुसन्धानको कमीका कारणले आजका पढेलेखाका मानिसहरू पनि वैदेशिक गोजगारीको खोजीमा हिड्नु परेको छ । आफूमा भएको कुशलतालाई प्रदर्शन गर्न नपाउँदा अज देशका सक्षम युवा वर्ग र आफ्नो देशमा भएका प्रकृतिक स्रोत र मानव समसाधनलाई एक साथ पुरा गरी आय आर्जन गर्न समेत टेवा मिल्ने छ । आफ्नै बाहुबलले गाउँ घरमा अग्रगामी राष्ट्र निर्माणमा पुर्खाले राखेको इज्जतलाई थाती राख्दै हामीमा भएका बाधाहरूलाई हटाई सम्पूर्ण देशमा चिनिन यहाँ निर्माण नौलो गर्न आवश्यक भएको कविको आसय छ । त्यसैले यही देशको माटोको ममतालाई मुटु सम्झी धर्तीलाई स्वर्गमयी बनाउन सकिने कुरा कविले व्यक्त गरेका छन् ।

४.३ 'किसान' खण्डकाव्यको विश्लेषण

४.३.१ विषयप्रवेश

आजको विश्व ज्ञान र विज्ञानको समष्टि रूप वाङ्मय हो भने कला यसको एउटा शाखा हो । कलालाई पनि दुई भेदमा वर्गीकरण गरिएको छ । एक वास्तुकला र अर्को ललितकला । यी मध्ये ललितकलाको एउटा भेदका रूपमा साहित्य पर्ने भएकाले यसका पनि अनेक शाखा र उपशाखामा विभक्त छ । यिनै मध्ये कविताको उक्त उपविधात्मक रूपान्तरगत पर्ने ललितकलाको भेद अन्तर्गत खण्डकाव्य पर्दछ । खण्डकाव्य खण्ड + काव्य दुई शब्दको संयोगबाट खण्डकाव्य शब्दको निर्माण भएको हो । यसको शाब्दिक अर्थ कुनै काव्यको खण्डित अंश भन्ने बुझिन्छ वा हुन आउँछ । यस अर्थमा यो पूर्ण नभई खण्ड हुन सक्ने वा जीवनको पूर्णताभन्दा एउटा खण्ड विशेषको आयामको चित्रण खण्डकाव्यको समाएको पाइन्छ । पाश्चात्य काव्यशास्त्रीहरूले छोटो कविता र लामो कविता गरी काव्यका दुईभेद गर्दै छोटो कविता भित्र सूक्त र प्रतिक तथा लामो कविता भित्र शोककव्य र आख्यानात्मक कवितामा विभाजन गरी अध्ययन गरेको पाइए तापनि विस्तृत रूपमा गरेको पाइन्न । पूर्वीय सन्दर्भका कविताका विभिन्न उपविधाहरूको चर्चा गर्दै साहित्यशास्त्रीहरूले महाकाव्यका तुलनामा खण्डकाव्यको भने चर्चा कमै मात्रामा गरेका छन् । काव्यको समालोचना गर्ने परम्परा भरतमुनिबाट थालिएको भए तापनि उनका समयमा खण्डकाव्य नामले कुनै पनि कृति खण्डकाव्यको रूपमा चर्चा गरेको पाइन्न । इशाको सातौ शताब्दीमा रुद्रले सर्वप्रथम प्रबन्धकाव्यसम्बन्धी चर्चा गर्ने क्रममा काव्यका प्रबन्धात्मक रूपलाई

लघुकाव्य र महाकाव्य गरी दुई भागमा विभाजन गरेको पाइन्छ । रुद्रटका अनुसार महाकाव्यमा शृङ्गार, वीर, मध्ये कुनै एक रस र धर्म, अर्थ, काम र मोक्ष जस्ता जीवनका श्रेष्ठतम उपलब्धि र चतुर्विध पुरुषार्थको समग्र अभिव्यक्ति हुन्छ भने खण्डकाव्यमा चतुर्वर्गमध्ये एक वर्गको मात्र अभिव्यक्ति हुन्छ ।

नवौं शताब्दीका आन्दवर्धनले पद्यकाव्यलाई मुक्तक र प्रबन्धकाव्यमा विभाजन गरी प्रबन्ध काव्यभित्र पर्यायबन्ध, खण्डकथा, सकल कथा महाकाव्यलाई राखिएको छ भने खण्डकथाले खण्डकाव्यलाई स्पष्ट सङ्केत गर्दछ । यी उल्लेख गरिएका केही प्रयासहरू खण्डकाव्यका निम्ति सङ्केत रहे पनि खण्डकाव्यको नामाङ्कन गर्ने प्रथम प्रयास भने तेह्र/चौथो शताब्दीका आचार्य विश्वनाथ हुन् । विश्वनाथका अनुसार महाकाव्यमा जस्तै खण्डकाव्यमा पनि विषयवस्तु रहन्छ तर महाकाव्यमा वर्णनको विस्तृती रूप हुन्छ भने खण्डकाव्यमा विषयवस्तुको व्यापकता नभएर छोटो हुने गर्दछ । कविले जीवनको समग्रतालाई प्रस्तुत नगरेर संक्षिप्त रूपमा चर्चा गरेको पाइन्छ । यही विराटता र छोटो रूपता भित्र महाकाव्य र खण्डकाव्यको आफ्नो रूप तथा स्वरूप छुट्टि आउँछ । यसरी हेर्दा जीवनको एक अंशको प्रस्तुतीकरण खण्डकाव्यमा हुन्छ भने जीवनको विराटता तथा समग्रता अगाँडै सम्पूर्ण अंशको प्रस्तुतीकरण महाकाव्यमा पाइन्छ । आचार्य विश्वनाथले खण्डकाव्यलाई कोषकाव्य, खण्डकाव्य, काव्य र महाकाव्य गरी चार भागमा बाँडेका छन् ।

यसरी विभिन्न विद्वानहरूले खण्डकाव्यसम्बन्धी गरेको चिन्तनका आधारमा के भन्न सकिन्छ भने जीवन र जगतको एक पक्षको चित्रण, एउटै सत्यको उद्घाटन र एउटै उद्देश्यको सङ्कथन खण्डकाव्यमा रहने भएकाले घटना पात्र र रसको एकता पनि खण्डकाव्यमा जरुरी मानिन्छ । धर्म अर्थ काम र मोक्ष मध्ये एक वर्ग नौ रस मध्ये कुनै एकको रसको प्रयोगको परिपाक, शीर्षक संरचनाभित्र कवितात्मक प्रस्तुतिको सु-सम्बन्धात्मक संयोजन रहनु प्रायः अनिवार्य मानिन्छ । यसरी हेर्दा खण्डकाव्यमा सर्गवद्धता र अनेक छन्दको प्रयोग मानिँदैन यसमा प्रयोग भए तापनि त्यो अस्थायी तत्व मात्र मानिएको छ । नेपालीमा पाश्चात्य क्षेत्रमा काव्य, शोककाव्य, गीतिकाव्य र ब्याङ्गकाव्यका आधारमा लेखिएका लामा कवितालाई खण्डकाव्य समकक्षी कृतिका रूपमा चर्चा गरिएको पाइए तापनि शास्त्रीय आधारमा रचिएका खण्डकाव्यहरू पनि निकै छन् । ऋतु विचार, उर्वशी,

आगो र पानी, राजेश्वरी, मुनामदन आदि खण्डकाव्यलाई उदाहरणको रूपमा लिन सकिन्छ ।

४.३.२ किसान खण्डकाव्यको विश्लेषण

किसान खण्डकाव्य कवि घिमिरेले वि.सं. २०६१ खालमा प्रकाशन गरेका हुन् । यो खण्डकाव्य कवि बुद्धि घिमिरेको पहिलो खण्डकाव्य हो यहाँ एउटै खण्डकाव्यको बाहिर किसान खण्डकाव्य मात्र लेखिएको छ । सेतो चिल्लो कागजको पृष्ठभूमिमा रातो मसिले कोरिएको पहाडको नक्सा खरले छाएको एउटा सानो घर र काँधमा हलो बोकेर गोरु धपाउँदै खेतवारी लागेको दृश्यले साँच्चै नेपालको एउटा पहाडी किसानको यथार्थता प्रस्तुत गर्न सकेको छ । यस खण्डकाव्यको आवरण चित्र कालु आर्ट, बरगाढी विराटनगरद्वारा गरिएको हो । यसको व्यक्तिगत मूल्य रु. ३० राखिएको छ भने संस्थागत मूल्य रु. ५० राखिएको छ । खण्डकाव्यको अग्रभागमा 'सादर समर्पण' शीर्षक छुट्टै पृष्ठ राखिएको छ । यसमा देशका समस्त शोषित पीडित श्रमजीवि किसान र असल मान्छे तथा किसानको अभावपूर्ण जीवन धान्दै लालनपालन गरी सामर्थवान बनाएर स्वर्गीय हुनुभएका पुज्यपिता श्री नारायण घिमिरे र माता मधुमाया घिमिरेमा खण्डकाव्यको सादर समर्पण गरिएको छ । खण्डकाव्यको अग्रभावको तेस्रो पानामा माधव भण्डारीको 'आमुख' शीर्षकको यणस खण्डकाव्यको भूमिका राखिएको छ । त्यसैगरी खण्डकाव्यको अग्रभागको चौथो पानामा खण्ड काव्यकारले खण्डकाव्यहरूप्रति आफ्नो भनाई राखेका छन् । यसपछि 'प्रस्तावना' शीर्षक राखेर खण्डकाव्य शुरु गरिएको छ ।

किसान खण्डकाव्यको विषयवस्तु, प्रस्तावना, परिस्थितिबोध, आह्वान र उपसंहार गरी यसलाई चार खण्डमा विभाजन गरिएको छ । यसको प्रस्तावना भागमा दशवटा श्लोक रहेका छन् । यसमा कविले मानिसले गर्भवासमा बास हुँदा पृथ्वीमा ठूला-ठूला काम गर्ने सङ्कल्प लिएर आउँछन् भन्ने पौराणिक मान्यतालाई किसानहरूको इच्छासँग तादात्म्य गरेका छन् । यहाँ निरङ्कुश शासकले देशमा सासन गर्दा प्रजातन्त्र आए पछि हाम्रो मुक्ति आवश्यक होला भन्ने किसानहरूको भावनासँग गर्भवासको दुष्टान्त ल्याएर तालमेल गरिएको छ ।

कविले अधिकांश नेपालीहरू कृषि पेशामा नै निर्भर भएकाले गरिब भोका, उत्पीडन साथै समस्याग्रस्त नेपालीहरूले सम्पन्न, पुँजीपति जग्गा मानिकका जग्गाको कुत तिरेर या अँध्या अन्न तिरेर आफू त्यस जग्गाको भोग गर्न बिस बनेका गरिब निमुखा किसानहरू प्राकृतिक प्रकोप, बाढी, पहिरो, खडेरी, हिमपात सहेर पनि जीवन गुजार्न बाध्य बनेका किसानहरूले वर्षभरी गरेको खेतीले आफुलाई त धान्न समेत असम्भव भएको बेलामा जग्गा धनीलाई अन्न बुझाउन बाध्यताकारी बन्नु परेको कारुणीक अवस्थाको तड्कारो समस्याका रूपमा देखाएका छन् । यस्तो अवस्थामा उनीहरूका इच्छा आकांक्षाहरू प्राकृतिक चिसो तुषाराले कठ्याङ्ग्रिए जस्तै भएको अवस्थाप्रति कतिले चासो व्यक्त गर्दछन् । कविले प्रस्तावनामा प्रजातन्त्र आएपछि नेपालका बहुसंख्यक किसानहरूका आशाहरू निराशामा परिणत हुँदाको स्थितिलाई अत्यन्त कलात्मक एवम् आलङ्कारिक शैलीमा व्यक्त गरेका छन् । कमलको रसास्वादनमा मग्न भँमरो भोलि सुर्योदय होला र कमल फुलेपछि बाहिर निस्कौला भन्ने आशा गर्दै बसेको तर हात्तीले राति नै कमलको सबै बोट खाइदिएको उदाहरण दिँदै कविले नेपालको प्रजातन्त्रको अवस्था पनि यस्तै रहेको भन्दै निकै कलात्मक रूपमा अभिव्यक्त गरेका छन् । कविले यसरी प्रस्तावनामा खण्डकाव्यमा प्रस्तुत गरिने विषयका बारेमा सुत्रात्मक गरिएको जानकारी गराएका छन् । किसानका मनमा उब्जेका भाव र समस्यालाई आफूलेदेखे भेटेसम्म प्रस्तुत गरेको कुरा समेत यस खण्डकाव्यमा उल्लेख गरिएको छ । विज्ञले माटामा खानी देख्न सकेको सम्झँदै कवि प्रस्तावनामा आफ्नो काव्य शिल्पलाई समेत स्मरण गर्दछन् । यसरी कविले प्रस्तावनामै खण्डकाव्यमा प्रस्तुत गरिने विषयका बारेमा जानकारी गराएका छन् ।

यसैगरी खण्डकाव्यको दोस्रो खण्डलाई 'परिस्थितिबोध' शीर्षक दिइएको छ । किसानलाई मुख्य पात्र बनाएर नेपालका किसानहरूले कृषि क्षेत्रमा आफूले भोग्दै आएका विविध समस्याहरूलाई यस परिस्थितिबोध शीर्षक भित्र बाउन्न पद्यमा समेटिएको छ । खास गरी परिस्थिति बोधमा प्रमुख पीडाका विषयहरू र नेपाली किसानहरूको दयनीय अवस्थाको यथार्थ चित्रण गरिएको छ । सामन्त र किसानका बिचमा जुगदेखीने द्वन्द्व हुँदै आएको पाइन्छ । नेपाल एक भौगोलिक तथा साँस्कृतिक विविधता भएको मुलुक हो । भौगोलिक रूपमा तराई, पहाड र हिमाल मिलेर बनेको नेपालमा भौगोलिक बनावट अनुसार मानिसको चाप, पेशा तथा भिन्न भिन्न संस्कृतिले सम्पन्न मुलुक रहेको छ । यहाँ क्षेत्र

अनुसार फरक फरक जातजातिहरू बसोवास रहेको र तिनीहरूको पेशा व्यवसाय पनि फरक फरक रहेका छन् । तराई मुलमा बस्ने मानिसहरू कला रङ्का छन् भने पहाडी र हिमाली भेगमा बस्ने मानिसहरू गोरा साथै गहुँगोरा वर्णका छन् । यस्ता विविध रूपमा भएका हामी नेपाल आमाकै सन्तान हौं । यी नेपाली आमाका सन्तानहरूका बाँच्ने मुख्य आधार खेती नै भएको कुरा कवि व्यक्त गर्दछन् ।

नेपालका धेरै जसो जनता कृषि पेशामा आश्रित छन् । धेरै पश्चिम गर्दा पनि थोरै कमाइ हुने यो पेशा नेपालीहरूको रहस्य नभएर बाध्यता नै हो । यहाँ किसानहरूका बिडम्बनाको कुरा के छ भने किसानले वर्षभरि मेहनत र परिश्रम गरेर अन्न उब्जाउँछन् तर त्यसको उपयोग तथा उपभोग गर्ने मालिक भने अर्कै छ । यही सामन्ती परम्पराका कारण श्रमिकले परिश्रम गर्दा कम्मरमा पेट्टी बाधेर दिनकाट्नु पर्ने बाध्यतासँग कवि पूर्ण परिचित छन् । आफू पनि किसानकै सन्तान भएका कारण यी परिस्थितिसँग पूर्ण परिचित भएको कुरा व्यक्त गर्दै कवि लेख्छन् “आफू पनि किसानकै सन्तान र कृषिप्रधान देश नेपालका समस्याहरूसँग परिचित भएकाले कृषिमा किसान, भूमिपति, कृषि विज्ञ नेपाल सरकार तथा सरोकारवालाहरूसँग छलफल गरी आफू परिवर्तनको आवश्यकतालाई अनुभव गरी किसान जागरण सम्बन्धी सामान्य विषयवस्तुलाई अतिसंक्षिप्त रूपमा यस खण्डकाव्यमा समेटिएको छ ।” परिस्थितिवोध भित्र गरिवहरूको स्थितिको चित्रण मात्र छैन बरु धनी र गरिवका बीचमा बढ्दै गएको खाडल र त्यसको मुख्य दोषीका रूपमा रहेको धनीहरूलाई पृष्ठपोषण गर्ने प्रकृतिको राजनैतिक प्रणालीको पर्दाफास समेत गरिएको छ । भोको पेटमादरो पेट्टी बाँधेर काम गर्ने किसान र अपच हुने गरी खाने सामन्तहरूको स्थितिलाई समेत कविले सचेत गराउँछन् । भूपरिवेष्टित मुलुक नेपाल र त्यसमाथि बढ्दो जनसङ्ख्या वृद्धि साथै उब्जाऊ भूमी दिनानुदिन अतिक्रमण हुँदै गएको अवस्थामा अधिकांश नेपालीले दैनिक मानिकको घरमा गएर ज्यालादारी वा एक छाक खानाका लागि काम गर्नुपर्ने बाध्यतात्मक अवस्था रहेको छ । त्यसमा कम ज्याला परिवारमा बालबच्चा धेरै भएकाले उनीहरूलाई दैनिक हातमुख जोड्न समेत धौधौ परेको अवस्था रहेको छ । उनीहरूलाई सधैं अभावको जिन्दगी बिताउनु परेकाले अरूको घरमा गएर काम गर्नुपर्ने भएको हुँदा कहिल्यै उनीहरूलाई फुर्सद हुँदैन । उनीहरूको सम्पूर्ण जीवन सधैं हतारै हतारमा बिताउनु पर्ने बाध्यताप्रति कवि आफ्ना भाव व्यक्त गर्छन् । पौरखी नेपालीहरू नेपालमा मात्र नभएर

नेपाल बाहिरका मुलुक आसाम, बर्मा भुटान, कतार, कोरिया जस्ता विदेशी मुलुकमा गएर पनि आफ्नो पेट तथा सन्तानको जीवन रक्षाका लागि जस्तोसुकै अपात विपतलाई सहेर पनि दैनिक गुजाराको लागि तनमनमा साथसाथै ती पहाडी पाखा भिर भित्ता, खोजहरू साथै आवादी जमीनमा रातोदिन तल्लनी हुने नेपालीहरू लगनशील, परिश्रमी, इमान्दारीका साथ रहेर नेपालको शीर सगरमाथाको शिखर जस्तै उच्च राख्ने नेपालीहरू प्रति कविले गौरवका साथ भाव प्रकट गर्छन् ।

नेपाल एक कृषि प्रधान मुलुक हो । यस देशका लगभग ८० प्रतिशत मानिसहरू कृषि पेशामा संलग्न छन् । यहाँका सम्पूर्ण किसानहरू पुरानै परम्परागत शैलीलाई अपनाएर खेती प्रणालीलाई अपनाएर खेती गर्ने गरेको पाइन्छ । यी किसानहरूको मुख्य समस्याको रूपमा उन्नत बिऊ विजन, आधुनिक कृषि औजार, कृषि विज्ञ, बालीनाली लगाउने उपयुक्त समय रहे तापनि जागरूप भएर दिनानुदिन चट्टान, पहाडलाई चिरेर सुरुङ्ग बनाई सिचाईको व्यवस्था गरी आफ्नो जमीनमा सिञ्चित गरी अन्न उब्जाउने प्रयास गरेका छन् । यी किसानहरूले आफ्नो खेतीबारी बाहेक गाउँ तथा देश विकासको लागि बाटो कुलो पुल लगायत अन्य क्षेत्रमा समेत आफूलाई सहभागी गराई विकासका लागि योगदान समेत दिने किसान एक असल परिश्रमी नागरिकको परिचय बन्न पुगेको कुरा घिमिरे व्यक्त गर्छन् । खडेरीले खेत सुके सरी किसानका बालबच्चाहरू टाक्सिएका नेपालीहरूले आसाम, बर्मा जस्ता ठाउँहरूलाई हराभरा बनाई खाली पराइकै स्वार्थभा रमाउन बाध्य हुनु परेको, किसानको घर खेत मासेर बाटो बनाएको तर सिधै असिना र तुषारो भैं चिसो आशा लिएर बाँच्न बिवस हुनुपर्दा उसको मनमा उज्याँलो छाउन नसकेको यथार्थ चित्रण यस खण्डकाव्यमा गरिएको छ । यसैगरी किसान खण्डकाव्यमा सबै मान्छे एकै भएकाले जमीनको सभ्का उपयोग माथि कसैले हस्तक्षेप गर्न नहुने मानवीय भाव व्यक्त गर्दै ज्यामी, मगन्ते, र किसानलाई पनि मान्छेकै रूपमा हेर्न आग्रह गरिएको छ ।

किसानहरूको प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको अर्को समस्या दैनिक गुजारा हो । उनीहरू वर्षौंभरी आफ्नो खेतबारमा व्यस्त रहे पनि वर्ष दिनसम्म धान्न सक्ने अन्न उब्जाउन कठिन पर्दछ । आधुनिक कृषि प्रणालीको अभावमा पुरानै खेती प्रणालीमा निर्भर रहनुपर्ने किसानका बाध्यात्मक अवस्था रहेको छ । यस्ता विभिन्न समस्याले गर्दा किसानहरू बिहान बेलुकाको छाक टार्न वनजङ्गलमा पाइने विभिन्न प्रकारका कन्दमूल, गिठा, भ्याकुर,

सिस्नु, निगुरो लगायत पिँडालु, सखरखण्ड जस्ता वस्तुहरू खाएर भएर पनि जीवनलाई बचाएर चलागनुपर्ने परिस्थिति रहेको कुरा हाम्रो समाजमा विद्यमान रहेको कुरा कविले व्यक्त गरेका छन् । किसानले आफ्नो दैनिक जीवनयापन गर्नका निम्ति पशुपालन गरी त्यसबाट उत्पादन गरेको पौष्टिक दूध र ताजा साग सब्जी आफूले उपयोग गर्न नपाएको, आफ्नो सम्पूर्ण उत्पादनहरू साहुको घरमा लगेर बुझाउनुपर्ने बाध्यता र विवसता किसानको रहेको छ । यस प्रकार आफ्नो सम्पूर्ण उत्पादन साहुलाई बुझाउँदा वर्ष दिनमा आउने नेपालीहरूको चाड दशैं, तिहार जस्ता महान् पर्व समेत नआएको र उनीहरूको घर समेत शून्य परिस्थितिमा रहेको चित्रण गर्दै कवि नेपालको उन्नति प्रगति भन्नुनै किसानको उन्नति हो भन्छन् । नेपालीको अर्को समस्याको रूपमा रहेको पुरानै मान्यता अनुसारको खेती प्रणालीले कम उत्पादन र मेहनत बढी गर्नुपर्ने बाध्यता रहेको छ । यस्तो प्रकारको कृषि प्रणालीले किसानको जीवन स्तर गुणस्तरीय हुन नसक्ने वास्तविकता यथावत नै रहेको छ । यस्तो अवस्थामा वर्षभरी मेहनत गरी उब्जाएको अन्नले आफूलाई नपुग्ने अवस्था हुँदाहुँदै पनि साहुलाई बुझाउनु पर्ने बाध्यता तथा विवस्ताका कारण बाँकी रहेको अन्नले किसानहरूलाई नपुग्ने र साहुबाट नै पुनः ऋण लिनुपर्ने अवस्थाका कारण उनीहरूको जीवन पुरानै अवस्थामा रहेको र आफ्ना बालबच्चाहरू शिक्षाको ज्योतिबाट बञ्चित रहनुपर्ने समस्या रहेको छ । यसका साथै वर्ष दिनमा आउने दशैं, तिहार जस्ता पर्वहरू पनि अभिसापका रूपमा आएको कुरा कविले व्यक्त गरेका छन् ।

वास्तवमै किसानहरूको प्रमुख विशेषता भनेको मेहनत, परिश्रम र लगनशीलता नै हो । यही विशेषता भएकै कारण उनीहरू रातो दिन नभनीकन संघर्षमा नै जीवनलाई व्यथित गर्दछन् । उनीहरू संघर्षका मैदान हरघडी लडिरहन्छन् । परिश्रमी किसानहरू आफ्नो शरीरको हेरचाह गर्नमा समय अपुगका कारण उनीहरूको हात खुट्टा चरचरी फुट्नुका साथै दिनहुँ कोदालो खन्नाले हातमा ठेला उठ्नु स्वभाविकै हो । उनीहरू सधैं माटो, खरानी, गोवर आदि विविध वस्तुहरूसँग जीवन साथीकै रूपमा सहयात्रा गर्नुपर्ने बाध्यात्मक परिस्थिति रहेको छ । उनीहरूको जीवनको सार्थकता नै संघर्ष जीवन यापन गर्नु हो, रातो दिन घाँस दाउरामा तल्लनी रहनु प्रति कविले सहानुभूति प्रकट गरेको पाइन्छ । गरिबीको रेखामुनि परेका किसानहरू ठूलावडा साहुँ माजनको खेत जोती आफ्नो पेट पाल्न बिबस बनेका किसानहरू रूपैयाँ पैसाको अभावमा साहुकै गोरु पाल्ने, जोत्ने गर्नुपर्ने बाध्यतामा

परेका हुन्छन् । यसरी उनीहरूले अर्काको खेतवारीमा काम गर्नुपर्ने र त्यसबाट उत्पादन भएको अन्नलाई आदिआदि पारेर खानुपर्ने अवस्था रहेको छ । यस्तो अवस्थामा किसानहरू मारमा परेका छन् ।

बन विनाशको कारणले गर्दा किसानहरूलाई आवश्यक पर्ने हलो जुवा बनाउन समेत समस्या परेको हुनाले उनीहरू मारमा परेको गुनासो किसानहरूको रहेको छ । समस्यै समस्याको जीवन बिताउन किसानहरू वाध्यातामा परेका छन् । किसानको जीवन समस्याको जाले भित्र रहेको र कष्टमय तरिकाले जीवन व्यथित भईरहेको विचार कविको रहेको छ । स्वाभिमानी नेपालीहरू आफ्नो साना साना बालबच्चाहरूलाई घरमा एकलै छोडेर अन्यत्र मुलुकमा गएर केही रूपैया पैसा कमाइन्छ भन्ने आशामा भौतारिएका नेपालीहरू संसारका विभिन्न मुलुकमा भौतारिएकोले उनीहरूलाई त्यहाँका उजाड भूमिलाई हराभरा बनाई उन्नति तर्फ लागेका हुन्छन् । तर बिडम्बनाको कुरा उनीहरूलाई त्यहाँबाट पनि नयाँ सुकुम्बासी भनी ती किसानलाई पुनः नेपाल पठाएको अवस्थामा कवि दुखित हुन पुगेका छन् ।

बास्तवमा सभ्य भनाउँदा ठुलाठालु र धनी मानिसहरूले किसानलाई मान्छेका रूपमा नहेरेका कारण किसानहरूको किनटताको सहचारी यात्रीको रूपमा यही प्रकृतिको माभ्रमा रहेको अन्नपूर्ण, मकालु जस्ता हिमाली चुचुराहरूले उनीहरूलाई सद्भाव प्रकट गरेको साथै धार्मिक स्थल पाथीभरा देवीको सहायताले समेत किसानहरूले पाएको, अनि लेखबेसी जस्ता ठुला ठुला मैदानी भूमिले उनीहरूलाई स्वागत गरेको साथै प्रेरक सभ्य साथीको रूपमा लिएको कुरा कविले पकट गरेका छन् । विश्वमा जल्दोबल्दो समस्याका रूपमा लिएको जलवायु परिवर्तनको प्रत्यक्ष प्रभाव कृषि क्षेत्रमा पनि परेको छ । यस्तो परिवर्तनले गर्दा जुन बेला कृषकलाई खेतीगर्न पानीको आवश्यकता पर्छ त्यो बेलामा पानी पर्नुको सट्टा खडेरी लागि जमिनमा धुलो उडी बालीनालीको पात समेत सुकी विनाश भएको अवस्था छ । नेपाल विश्वको जलस्रोतको दोस्रो धनी मुलुक भएको तर आर्थिक अभावका कारणले यहाँका किसानहरू आकासे पानीको भरमा पर्नुपर्ने वाध्यतात्मक परिस्थितिको सिर्जना भएको छ । यी समस्याका कारणले किसानका जमीनहरू मरुभूमिकै रूपमा सावित भएकोमा कविले दुख प्रकट गरेका छन् । विसङ्गति नै विसङ्गतीले भरिएको नेपाल कुनै कानु नभएको मुलुक जस्तो यहाँ जसले जे गर्यो त्यही हुने, यहाँको शासन व्यवस्था कमजोर भएको हुनाले

त्यसको फाइदा लिन यहाका नेताहरूले विसङ्गतिलाई आत्मसाथ गरेको पाइन्छ । लाखौं खर्च गरेर बनाएका भौतिक संरचना जस्तै पूल, भवन सार्वजनिक स्थलहरूलाई भत्काएको पाइन्छ । यस मुलुकमा विभिन्न प्रकारका संघसंस्था पाटीहरूको नाम जपी सडक यातायात बन्द गर्ने प्रचलन प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको छ । यस्तो बेलामा यातायातका साधनहरूलाई तोडफोड लगायत आगजनी समेत गरेर बिनास गर्ने कार्य दिनदिनै भईरहेको छ । यस्ता विसङ्गतिबोधले सर्वसाधारण जनता तथा किसानले सास्ती बेहोनु परेको छ । यसरी उनीहरू भोकभोकै रहनु परेको आस्थाप्रति कवि आक्रोसित बन्न पुगेका छन् ।

यसरी कवि बुद्धि घिमिरेले किसान खण्डकाव्यको परिस्थितिबोध शर्षिक भित्र रहेर नेपाली किसानहरूको वास्तविक चित्रण उतार्न सफल भएका छन् । यसमा समस्या मात्र नदेखाएर समाधानका उपाय पनि बताइएको छ । कवि धनी र गरिब बिचको खाडल पर्नु सम्पत्तिको साझा उपयोग गर्नु नै एउटै मात्र विकल्प हो भन्दछन् ।

यसै गरी किसान खण्डकाव्यको तेस्रो खण्डका रूपमा रहेको 'आह्वान' शर्षिकमा किसानहरूलाई आफ्नो अधिकारका निमित्त संघर्ष गर्न आह्वान गरिएको छ । 'परिस्थितिबोध' शीर्षकमा नेपालका किसानहरूले भोग्नुपरेको दयनीय एवम् चुनौतीपूर्ण परिस्थितिको जानकारी गराई सकेपछि तयो परिस्थितिबाटमुक्त हुनका लागि किसानहरू स्वतः जागृपने कुरा कविले 'आह्वान' शीर्षकको यस खण्डमा व्यक्त गरेका छन् । श्रमजीवि, किसान, मजदुर सबैले आफ्नो दरिद्रताको भार कम गर्न आफै सचेत भएर लाग्नुपर्ने विचार कविको रहेको छ । कविले नेपाली किसानहरूलाई माटोको अत्याधिक माया ममता गरेर आफ्नो मनमुटुमा राखेर विभिन्न प्रकारका उत्साह र उमङ्गलाई थाती राखी नेपाली माटोप्रति समर्पित हुन र प्रगति उन्नति तर्फ लाग्न फराकिलो सोच विचारका साथ अगाडि बढ्न आग्रह गरेका छन् । साँच्चै भन्ने हो भने किसानहरू के उच्च लेक वेंसी तथा तराइका ठूलाठूला फाँटहरूमा ठाउँ र समय अनुसार कृषि क्षेत्रमा मेहनतका साथ लागि परिरहेका हुन्छन् । उनीहरूका लागि के घाम के पानी यी कुनै पनि चिजको परवाह नगरी आफूलाई पाखापखेरमा अनि खेत बारीका माझ अनेकतामा एकता जुटाउन सद्भावका साथ लागि पर्न कवि अनुरोध गर्दछन् । कविले सम्पूर्ण किसानहरूलाई एकरूपताका साथ मिलेर अगाडि बढ्न परिश्रमी यी किसानहरूलाई उन्नति तथा प्रगति तर्फ लागि आफ्नो दरिद्रताको भारलाई कम गर्न र सम्पन्नता तर्फ उन्मुख हुन कविले आग्रह गरेका छन् । देशको प्रगति हुनुमा किसानहरूको प्रमुख भूमिका

रहेको हुन्छ । देशको चारैकुनाबाट किसानहरू एकसाथ जागरूप हुन सके आफ्नो आलस्यलाई त्यागेर अगाडि बढेमा देश विकासमा टेवा मिल्छ । विना संघर्ष कुनै पनि कुरामा प्रगति नहुने हुँदा संघर्ष गरी अगाडि बढ्न कविले आग्रह गरेका छन् । बहादुर नेपाली भनेर विश्वमाभ चिनिने नेपालीहरू संसारको जुनसुकै कुनामा पुगको छन् । उनीहरू त्यस देशमा पनि नेपाल र नेपालीको शीर सदा उच्च राख्न सफल भएका छन् । विदेशिएका नेपाली दाजुभाई तथा दिदीबहिनीहरूलाई नेपाली माटो र नेपाल आमालाई सम्भेर आफ्नो देश तर्फ फर्कि राष्ट्रको उन्नति प्रगति तर्फ लाग्न प्रेरित गर्दै सबै एकसाथ जुटेर अघि बढ्न कवि अनुरोध साथ आग्रह गर्छन् । आफ्नो प्रगति र उन्नति गर्नमा श्रमजीवि, मजदुर, किसान सबैले आ-आफ्नो क्षेत्रबाट आफ्नो दरिद्रताको मार कम गर्न आफैं सचेत भएर लाग्नुपर्ने कविको विचार रहेको छ । जताततै जनताकै संघर्ष र बलिदानका कारण राणा शासन हट्न सकेको, पञ्चहरू सबै बिलाएर गएको उदाहरण दिँदै देशका पीडित वर्गको सचेत भएर लाग्न सके उनीहरूका पनि मुक्तिहुन सक्ने कुरामा कवि आशावादी छन् । मनभिन्न रहेका दरिद्रभावलाई हटाएर नौलो विचार लिएर समाजमा रहेका किसानहरूलाई प्रचार गरीनयाँ नयाँ प्रगतितर्फ उन्मुख हुन अनुरोध गर्दै सत्मार्गमा समात्न मानिसको भलाई गर्नमा लाग्नुपर्ने विचार व्यक्त गरिएको छ । यसप्रकार किसानहरूलाई अत्याचारको विरुद्धमा सम्पूर्ण किसानहरू मिली संघर्षका निमित्त जाग्न कविले आग्रह गरेको पाइन्छ । नेपाल एक सानो मुलुक हो । यस सानो मुलुकमा विभिन्न प्रकारका जात जाति धर्म संस्कृति, परम्परा, रितिरिवाज खानपान, लवाईखवाई भएकाले संस्कृतिले भरिपूर्ण सम्पन्न मुलुक हो । यस मुलुकभिन्न बस्ने हामी सम्पूर्ण नेपालीदाजुभाई तथा दिदीबहिनी हौं । यहाँ जातिय र धार्मिक भेदभाव नगरी वर्गीय सद्भाव बढाई अफ्नो र देशको भलाईको निमित्त संयुक्त रूपमा मिलेर अन्यायको विरुद्धमा एकजुट भएर आन्दोलन गरी किसानलाई मुक्ति दिलाउन र राष्ट्रलाई सपार्न आग्रह गरिएको छ ।

परम्परा देखि चल्दै आएको सामन्ती प्रथा गडेको हुनाले सचेत किसान वर्गले निमुखा किसानहरूलाई सुचित गरी अन्यायको विरुद्धमा लागि मुक्ति पाउन यहाँ आग्रह गरिएको छ । यसरी किसानहरू ठुलावडा र पुँजीपति मालिकका दासी भएर बस्नुपर्ने बाध्यताप्रति कुनाकुनाबाट सबै किसानहरू एकजुट भएर त्यसको विरुद्धमा मसाल जुलुस निकाल्नु पर्ने तिनीहरूबाट सदाको निमित्त छुटकारा पाउनुपर्ने कुरामा कवि यसरी क्रान्तिकारी भाव प्रकट

गर्छन् । नेपालमा किसानहरूको संख्या धेरै भएर पनि उनीहरूले सधैँ पीडित भएको देख्दा कविका मनमा क्रान्तिकारी विचार आएको छ । त्यसैले कविकिसानहरूले अब नयाँ नीति बनाएर जाग्ने बेला भैसकेको कुरा व्यक्त गर्दछन् । कवि बुद्धि घिरिमेले आह्वान गरेको यो संघर्ष केवल संघर्षका लागि मात्र नभएर देशको शिर उठाउनका लागि रहेको छ । त्यसैले कवि विद्युतका तरङ्गहरूको जस्तै चाँडो गरेर परिवर्तनका लागि जाग्न आह्वान गर्दछन् । जमीनमा बास्तविक मालिक भनेका किसानहरू हुन त्यसैले उनीहरू भूमिहीन हुनुहुँदैन भन्ने आफ्नो विचारलाई दृढताका साथ व्यक्त गर्छन् । सुन्दर र समृद्ध नेपाल बनाउनका निम्ति माथिल्लो उच्च भेग हिमालबाट पहाड हुँदै तराइका फाँटमा सम्म लागि पर्ने अवस्था देखिन्छ । यसरी सबै क्षेत्रमा रहेका किसान दाजुभाईहरूलाई सन्देशको प्रवाह गरी मुहारमा नयाँ दिशा तर्फ दोर्‍याउन आम नेपालीहरूले आ-आफ्नो क्षेत्रबाट संघर्ष गरी जाग्न कविले कविता मार्फत् आह्वान गरेका छन् । नेपालको भू-भाग पूर्व मेची देखि पश्चिम महाकाली सम्म फैलिएको छ । यस बीचमा रहेको हजारौँ हेक्टर जमिन छन् । ती खेतबारीहरू केही पहाडी भू-भागमा छन् भने धेरै तराइका मैदानी ठूला ठूला फाँटहरूमा छन् । यी खेतमा पूर्ण रूपमा प्रयोग हुने कुटो, फरुवा, हलो, जुवा, जोतारा प्रमुख रहेका छन् । किसानहरूको प्रमुख साधनको रूपमा रहेका फरुवा कुटो, हलोलाई पनि अन्यायको विरुद्धमा उठाएर लडाईँको मैदानमा संघर्ष गर्न आह्वान गरिएको छ ।

नेपाल एक कृषिप्रधान मुलुक भएको हुनाले यहाँका हरेक किसानहरूले आधुनिक कृषि औजारको सट्टा पुरानै परम्परागत साधन गोरु हलो जस्ता बस्तुलाई प्रयोग गरी दुःखले खेतमा बीऊ मल गरी पसिनाको नौधारा चुहाएर गरेको वर्ष दिनको खेती तयार हुँदानहुँदा साहुँकै ढिकुटीमा जम्मा गर्नुपर्ने बाध्यात्मक परिस्थितिले गर्दा किसानहरूलाई पिरमार्का पर्छ । त्यसैले मेहनत गरेर उब्जाएको सम्पूर्ण अन्न किसान आफैँलाई हिस्सेदार बन्न कवि आह्वान गर्छन् । विश्वको यो आधुनिक युगएकाइसौ शताब्दीको अन्ततिर आएर मान्छेहरूले विभिन्न संघ संस्था स्थापना गरी गुट बन्दी भएको अवस्थामा किसानहरू पनि विवेक र बुद्धिले भ्याएसम्म एक भएर जुट्नुपर्ने र संयुक्त रूपमा एक भएर अन्यायको विरुद्धमा आन्दोलन गर्न उन्मुख हुनुपर्ने र आन्दोलनका माध्यमबाट किसान आफ्नो उन्नति प्रगति तर्फ लाग्न किसानलाई कवि घिमिरे आह्वान गर्दछन् । यो देश किसानकोदेश भएकाले कवि किसानहरूलाई केवल आफ्नो मुक्तिका लागि मात्र नभएर विदेशीहरूको नौलो

षड्यन्त्र तोड्न किसानहरू एक भएर लाग्नु पर्ने कुरामा सचेत गराउछन् । वास्तवमा हामी सचेत प्राणी हौ । हामीले अरूको भर विश्वासमा नपरी आफै सत् कर्म र परिश्रम गर्नुपर्ने अनिपहिले आफूले सिक्ने र आफ्ना इष्टमित्रलाई सिकाउने गर्नुपर्छ । आफ्नो विचार र भावना उच्च राखी युगौ देखी चल्दै आएको पुरानो कुविचार र परम्परालाई त्यागी स्वमुक्तिका लागि किसानहरू अग्रसर हुन कवि आग्रह गर्छन् । अधिकांश नेपाली किसानहरूको आफ्नो घर समेत नभएको अवस्था छ । यहाँ पुँजिपतिहरूको र सरकारी जमिन लाखौ हेक्टर त्यतिकै खाली अवस्थामा छ । यसमा केही ऐलानी पती गुठी जमिन रहेका हुँदा त्यसको उपभोग गर्न किसानले पाउनुपर्ने माग राखी आन्दोलनमा उत्रनु पर्ने र किसानको स्वामित्वमा ल्याउन प्रयास गर्नुपर्ने र संघर्षको दीप चाँडै जलाउन कविले किसानलाई आग्रह गर्दछन् ।

नेपालको अधिकांश जनताहरू कृषि पेशामा निर्भर रहेका छन् । उनीहरू सचेत भएर अगाडि बढेमा देश पनि अधि बढ्न सक्छ । किसानको प्रगति भनेकैदेशको उन्नति प्रगति हो । नेपाली किसानहरूले आधुनिकता पर्त लागे उनीहरूको प्रगति उन्नति समुद्रको छाल भैं उन्नत हुने हुनाले कुनै पनि कसुर बाँकी नराखिकन संघर्षको निम्ति उठ्न कवि अनुरोध गर्छन् । किसानहरूको समस्या देशको प्रमुख समस्याका रूपमा देखिएकाले यसबाटछ उनीहरूलाई मुक्त पार्न समाज, विद्यार्थी, बुद्धिजीवि सबै लाग्नु पर्ने आवश्यकता कविले अनुभव गरेका छन् । त्यसैले मातृत्व र प्रेम सबैलाई बाँडेर किसानहरूको मुक्ति गर्न कविले आह्वान गरेका छन् । विश्वको किसान आन्दोलनको स्मरण गर्दै कवि सबै जाग्न सके देशमा नौलो आमूल परिवर्तन स्थापना गरी किसानले शान्तीको सास फेर्ने कुरामा कवि आशावादी बनेका छन् । नेपालको सेरोफेरोमा हेर्ने हो भने किसानहरू जगन मालिकको दासीको रूपमा रहेको इतिहास युगौ पुरानो छ । यस्तो अवस्थालाई तोड्न सामन्तीहरूको भण्डाफोर गरेर अगाडि बढ्न र उन्नतिको मार्ग जोड्नका लागि किसान आफै जागरूप भएर अगाडि लाग्नु पर्ने र नयाँ इतिहास कायम गरी आफ्नो अस्तित्वलाई बचाउनु पर्ने कुरामा कवि घिमिरे जोड दिन्छन् । राजनैतिक अस्थिरताका कारण नेपालमा कुनै ठोस निर्माणनहुनु र भए गरेका पनि ऐन नियमहरू पनि ठूला ठालुकै अनुकूलतामा बनेका छन् । गरिब किसानहरूको हित र मुक्तिका लागि कुनै पनि प्रकारका नीति नियम नबनेका कारण सम्पूर्ण किसानहरू मिली नयाँ सोच विचार र नीति निर्माण गरी आय नेपालीमा सचेतता भर्दै सदैव जाग्न पर्ने कुरा कविको आग्रह रहेको छ । अजाको विश्वमा मानव होडवाजी, विभिन्न प्रकारका विश्वलाई

ध्वस्त पार्ने खालका अत्याधुनिक हात हतियार निर्माणले भएको पुँजी खर्च हुने र अन्य विकासका कार्यहरू पूर्णरूपमा ठप्प हुने अवस्था छ । यस्तो अवस्थालाई जोगाउनका निमित्त किसानहरू आफै जागृपार्ने अवस्था र किसानका ती मसिना भुपडी भए पनि त्यसलाई नौलोपन दिएर सजाउन यहाँ आह्वान गरिएको छ ।

जमीन, हावा, पानी, माटो, नदी, ताल, झरना, वन वन्यजन्तु आदिलाई नारामा मात्र साभ्ना सम्पत्ति भनेर पुगदैनत्यो व्यवहारमा पनि देखिनु पर्छ । त्यसैले कवि घिमिरे यहाँ युगौं पुरानो इतिहास तोडेर किसानको मुक्तिका लागि समर्पित भएर लाग्न सबैलाई आह्वान गरिएको छ । यस आह्वान शीर्षक भित्र जम्मा सत्तासी श्लोकहरू रहेका छन् ।

किसान खण्डकाव्यको अन्तिम तथा उपसंहार मागमा एघार श्लोकहरू रहेका छन् । यस खण्डमा कविले किसानहरूका समस्या धेरै भए पनि कतिपय ठूला समस्याहरूलाई मात्र खण्डकाव्यमा प्रस्तुत गर्न सकेको कुरा व्यक्त गरेका छन् । यी समस्यालाई समस्याकै रूपमा मात्र नहेरेर समाधान गर्ने विधि वा नियम पनि चाँडै बनिदिए यो देशका बहुसंख्यक किसानहरूको हित हुने भाव प्रकट भएको छ । बहुसंख्यक किसानहरूका समस्याहरू विकराल रूपमा रहेका छन् । यस्ता समस्याहरूलाई विभिन्न किसिमका क्रान्तिका माध्यमबाट माथिल्लो स्तरसम्म पुग्याएर कृषक मुक्त हुनु पाउनुपर्ने भावकविको रहेको छ । कतिपय ठूला समस्यालाई मात्र खण्डकाव्यमा प्रस्तुत गर्न सकेको कुरा व्यक्त गरेका छन् । ती समस्यालाई समस्याकै रूपमा नहेरी समाधानका उपायहरू समेत खोज्न आम किसानको आन्दोलनको खाँचो परेको कुरा कविले व्यक्त गरेका छन् । कृषि क्षेत्रमा हरिक्रान्ति ल्याएर सारा भुपडी हँसाउने आफ्नो लक्ष्य रहेको कुरा कवि व्यक्त गर्दछन् । वास्तवमा कविले आफूभन्दा ठूला मानिसहरू लगायत बुवा आमा, दाजुभाई दिदी बहिनी सबै सामु किसानको हक अधिकार लिनको निमित्त अनुरोध गर्छन् । सबै मिलेर आफ्नो हक अधिकार स्थापित र सुनिश्चित गर्ने गरी चाँडै लिन सबै सँधै तत्पर रहनुपर्ने र किसान आफै अग्रसर बन्न कविले जोड दिएका छन् ।

वास्तवमा किसानहरू रातो दिन घाम पानी नभनीकन आधा पेट खाएर संघर्ष गर्छन् । उनीहरूको आम्दानीको स्रोत पनि थोरै परिवार चलाउननै समस्या, भुपडीमा वस्तुपर्ने वाध्यता अनि सदा अर्काको अधिन र खटनमा बाँच्नु पर्ने मान्छे भएर पशु सरहको व्यवहार सहनु पर्ने जस्ता समस्या रहेको छ । त्यसकारण किसानहरू जहिले पनि थिचिएर

पिसिएर रहेका किसान एक भएर एउटै आवाजका साथ अन्यायको विरुद्धमा जागा हुनुपर्ने कुरामा जोड दिएको पाइन्छ । गरिव किसानहरूको अमूल्य बहुमतले विजयी बनेका हाम्रो नेताहरू जनताको स्वार्थमा भन्दा पनि आफ्नो स्वार्थमा बढी तल्लीन हुने र कालो धन वटुल्नमा नै व्यस्त भएका छन् । उनीहरू विजयी हुनुभन्दा पहिला जतनाका सामु गएर किसानहरूको हक हित गर्ने कुरा गर्छन्, विकासको आश्वासन बाड्ने तर विजयी बने पछि पुन फकेर नसमझने प्रवृत्ति पाइन्छ । परन्तु गरिव किसानहरूको भिनो आस आकासको फल सरह भएकाले अब किसानहरू चुप लागेर वस्न नहुने, देशभरका किसानहरूले एकै साथ न्यायको पक्षमा अन्यथाको विरुद्ध आवाज उठाउनु पर्ने विचार प्रकट कविले गर्छन् । किसानले उन्नति गर्ने भन्ने नारा दिएर नेताहरू मन्त्री बने तर किसानका मुक्तिका लागि आकासको फल सरह भएको मा कवि घिमिरे धेरै दुःखी भएका छन् । त्यसैले घिमिरे किसान खण्डकाव्यको अन्तिम श्लोकमा सम्पूर्ण किसानलाई मान्छे भएर बाँच्न आग्रह गर्छन् ।

किसानको नाउँ बेचेर धूर्त नेताहरूले आफू र आफन्तको मात्र भलो गरेको, वास्तविक किसानका समस्या कसैले बुझ्न नसकेको यथार्थलाई बुझेर सबैले अधि बढ्न मान्छे, मान्छे होइन भन्दै किसानलाई मान्छे भएर बाँच्न आग्रह गरेका छन् । समग्र किसान खण्डकाव्यको विषयवस्तु सामाजिक एवम् समसामयिक रहेको पाइन्छ । कृषि प्रधान देश नेपालका किसानहरू समृद्ध नभएर शान्त, सुन्दर समुन्नत र अग्रगामी नयाँ नेपाल निर्माण हुन सम्भव छैन भन्ने मुल भाव राखी किसान खण्डकाव्य मौलाएको छ, भन्न सकिन्छ ।

किसान खण्डकाव्य कवि घिमिरेले किसान खण्डकाव्य कृषिप्रधान देश नेपालका तराई, हिमाल र पहाडका ग्रामीण किसान अधिकारप्रति सचेत बनाउनमा नै खण्डकाव्य केन्द्रित रहेको पाइन्छ त्यसैले विषय र परिवेशका बीचमा किसान खण्डकाव्यमा राम्रो सन्तुलन पाइन्छ । नेपालका सम्पूर्ण किसानलाई मुख्य पात्र बनाएर पनि आफ्ना विचारलाई पात्रका माध्यमबाट नभई सोभै व्यक्त गरेका छन् । आफ्नो हक, अधिकार प्राप्तिका लागि सबै किसानहरूले सचेत भएर संघर्ष गर्नुपर्छ भन्नु नै यस खण्डकाव्यको केन्द्रीय कथ्य हो । कविले यस खण्डकाव्यमा नेपालका किसानहरूको दयनीय परिस्थितिको शब्द चित्र उतारेर यसबाट मुक्ति हुने एउटै मात्र विकल्प सामन्तवादी परम्परा र त्यसको पृष्ठपोषण गर्ने शासकहरूसँगको संघर्ष हो भनेका छन् । यो देश किसानहरूको देश भएकाले कृषि क्रान्ति,

हरितक्रान्ति र नौलो कृषि नारा स्थापनामा पनि किसानको नै ठूलो भूमिका रहने भएकाले किसान जागरण सन्देश प्रवाह गरिएकाले उक्त खण्डकाव्यको शीर्षक सार्थक रहेको पाइन्छ ।

१. पात्र विधान

खण्डकाव्यको विषयलाई गति प्रदान गर्न पत्र विधानले महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । पात्र विधान खण्डकाव्यको महत्त्वपूर्ण तत्व हो । किसान खण्डकाव्यमा पात्रलाई त्यति महत्त्व नदिई खण्डकाव्य अघि बढेको पाइन्छ । यस खण्डकाव्यमा किसानलाई नै मुख्य पात्र बनाएको छ । त्यसैगरी यस खण्डकाव्यमा सहायक मानवीय पात्रका रूपमा नेता, मन्त्री, पुँजीपति, सामन्त वर्ग तथा निम्न वर्गहरू रहेका छन् । त्यस्तै गरी मानवेत्तर पात्रका रूपमा खेत, बारी, खोला, जमीन आदि रहेका छन् । यहाँ पात्रले विषयलाई तानेर खण्डकाव्य अघि बढेकोनपाइए तापनि विषयको झिल्को समातेर पात्रहरू अघि बढेको पाइन्छ । यसरी हेर्दा खण्डकाव्यमा विषयले पात्रलाई प्रस्तुतिको आधार बनाएको पाइन्छ । यसो भए तापनि प्रमुख सहायक, मानवीय र मानवेत्तर प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष पात्रको प्रयोगले किसान खण्डकाव्य पात्र विधानमा भने उत्कृष्ट देखिन्छ । शीर्षकीकरण पनि किसान कै आधारमा गरिएकाले पात्रको भने त्यति उपेक्षा गरेका छैनन भन्न सकिन्छ ।

२. देशकाल परिस्थिति/परिवेश

कविका आफ्ना अनुभूतिका प्रवाहलाई संयोजित गर्ने अनुभूति प्रधान विधा भएले खण्डकाव्यमा आख्यानले डोऱ्याउँदै कथावस्तु र विषयवस्तुको निर्माण हुन्छ । देशकाल परिस्थिति वा परिवेशले स्थान समयलाई संगठित सशक्त र जीवन्तता र गतिशीलता प्रदान गर्दछ । त्यसैले यो एउटा अपरिहार्य तत्वकै रूपमा रहेको हुन्छ ।

३. केन्द्रीय कथ्य

किसान खण्डकाव्यमा कबि घिमिरेले नेपालका सम्पूर्ण किसानलाई मुख्य पात्र बनाएर पनि आफ्ना मनोभावलाई पात्रका माध्यमद्वारा नभई सोभै व्यक्त गरेका छन् । आफ्ना हक अधिकार लिन सबै किसानलाई सचेत भएर सङ्घर्ष गर्नु पर्छ भन्ने नै यस खण्डकाव्यको केन्द्रीय कथ्य रहेको छ । यो देश किसानहरूको देश भएकाले कृषि क्रान्ति, हरितक्रान्ति र नौलो जनमत स्थापनामा पनि किसानहरूको ठूलो भूमिका हुने हुँदा किसान जागरण सन्देश

प्रवाहित गर्नु नै यस खण्डकाव्यको मुख्य लक्ष्य हो । त्यसैले कविले आफ्ना भावहरूलाई आफ्नो कविता मार्फत् प्रस्तुत गरेको मुख्य भाव वा विचार नै केन्द्रीय कथ्य हो ।

४. भानविधान

आफ्ना अनुभूतिहरूलाई आकर्षक र कलात्मक सुसोभित रूपमा व्यक्त गर्न भावविधानको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । भावनाविनाको अनुभूति विनारसको फलफूल जस्तो हुन्छ । काव्यमा प्रयोग गरिने भावको परिपाकले पाठकलाई आकर्षित तथा मनमोहक बनाउँछ, यस क्रममा भाव जति संवेदनशील प्रभावोत्पादक आनन्ददायक हुन पुग्छ, उति भाव विधानका द्वन्द्वीले प्रभावकारी तथा उत्कृष्टतामा परिणति हुन पुग्छ । कविता आफैमा अनुभूति प्रधान विधा हो । नेपालका किसानहरूको कष्टपूर्ण परिस्थिति तथा विकराल रूपलाई कवि बुद्धि घिमिरेले खण्डकाव्यमा उतारी यसको दोषीका रूपमा रहेका यहाँ शोषक र सामन्त वर्ग तिर लक्षित गर्दै आक्रोश तथा क्रोधी स्थायी भावका रूपमा व्यक्त भएको छ । त्यसैले यहाँका बुद्धिजीवी, समाजसेवी, सुकुमवासी किसान, कमैया असङ्ख्य व्यक्तिहरूको सजिलै मन र मुटुमा बस्न सक्ने भएकोले यस खण्डकाव्यको गहिरो प्रभाव छोडेको भएकाले भाव विधानका दृष्टिले उक्त खण्डकाव्य उत्कृष्ट रहेको छ ।

५. लयविधान

काव्यमा लय विधानको अत्यन्तै महत्त्वका साथ हेरिन्छ । फुटकर कवितादेखि लिएर महाकाव्य काव्य सम्मका रचनाहरूमा समेत लयले ठूलो भूमिका निर्वाह गरेको हुन्छ । काव्य विधालाई अन्य विधाबाट पृथक तुल्याउने महत्त्वपूर्ण तत्वका रूपमा गद्य र पद्य जुनसुकै विधामा लेखिएको भए तापनि समग्र काव्यलाई लयविधानले महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । खण्डकाव्य कविताको मझौलो रूपका भएकाले तुलनात्मक रूपमा फुटकर कविता भन्दा यसमा लयको भूमिका बढी हुने देखिन्छ । यसक्रममा कविताका पङ्क्ति वर्ण, मात्रा, अक्षर, गति यति आदिलाई परिपालन गर्न सके भित्रबाट लय विधानको लालित्य सुमधुर रूपमा गुञ्जन सक्छ । त्यसैले बुद्धि घिमिरेको किसान खण्डकाव्य लयमाधुर्यमा आबद्ध भएकाले प्रस्तावना परिस्थिति बोध र आहवान सबै शीर्षका लयविधानले महत्त्वपूर्ण सक्रम रूपमा प्रयोग भएकाले कलात्मक रूपमा आकर्षक थप्न सकेको छ । यिनै कारणले किसान खण्डकाव्यका दृष्टिले उत्कृष्टता प्राप्त गर्न सकेको पाइन्छ ।

६. अलङ्कार योजना

अलङ्कारले काव्यलाई आन्तरिक र बाह्य दुवै रूपमा चमत्कृत बनाउने काम गर्दछ । जीवन भोगाईका क्रममा मान्छेले अनेक सजीव निर्जीव वस्तुबाट पनि शिक्षा लिईरहेको हुन्छ । यस्तो शिक्षा लिन बाह्य दृष्टीमात्र भएर हुँदैन यसलाई देख्न र भोग्न आन्तरिक दृष्टि पनि शक्तिशाली बनाउन जरुरी छ । कवि सिर्जनाका क्रममा कुनै भावनाबाट प्रेरित बनेर अन्तर मनका पानमा डुबुल्की मार्दै प्रेरक तत्वहरू बिम्ब, प्रतीकहरू काव्यमा व्यक्त भईदिन्छ र त्यसैले काव्यलाई अलङ्कारिक बनाईदिन्छ । यसरी रचना गरिएका काव्यले चाँडै पाठकको मन र मुटुलाई छुनसक्ने शक्ति राख्दछन् । अलङ्कारिक काव्यलाई बुझ्न र बुझेर त्यसबाट रस स्वाद गर्न पाठक पनि अभ्यस्त तथा चतुरो हुन जरुरी छ । कविताको मझौलो रूप भनेर चिनिएको खण्डकाव्यमा पनि अलङ्कार विधानले कविको काव्य कौशलताको परिचय गराउनुका साथै विषयवस्तुलाई सङ्केतिक चुडकिलो रूपमा पाठकलाई मनमोहक बनाईदिन्छ । किसान खण्डकाव्यमा सरल किसिमका प्रतीक र विम्बहरूको चयन र शब्दालङ्कार तथा अर्थालङ्कारको सुन्दर संयोजनले काव्य उत्कृष्ट बन्न सकेको छ ।

७. सर्ग योजना

पूर्वीय काव्य मान्यतामा सर्गयोजनालाई महाकाव्यको अनिवार्य तत्व मानिए पनि नेपाली खण्डकाव्यमा यसको अनिवार्य तत्व स्वीकारिएको पाइँदैन । खण्डकाव्यमा जीवनको कुनै एक खण्ड विशेष एक पक्षको चित्रण गरिने भएकाले यसलाई सग-सर्गमा उल्लेख गर्नु पर्दैन भन्ने मान्यता आएको छ । नेपाली खण्डकाव्यमा उत्कृष्ट नमुना मानिने ऋतुविचार, मुनामदन, राजेश्वरी अनिवार्य तत्व बनि सकेको प्रमाणित हुन्छ । यसरी हेर्दा किसान खण्डकाव्य सर्गयोजनाका कोणले सफल रहेको छ । यस खण्डकाव्यमा प्रस्तावना, परिस्थिति बोध, आह्वान, उपसंहार शीर्षकका चार खण्डमा रहेको छन् ।

८. भाषाशैली

किसानखण्डकाव्य भाषा प्रयोगका दृष्टिले उत्कृष्ट रहेको छ । यसमा कतै वाच्यार्थ, कतै लाक्षणिक अर्थ र कतै व्याख्यार्थ प्रधान पद्यहरूको रचना गरिएको पाइन्छ । भाषा प्रयोगको दृष्टिले सरल तथा प्रौढ र परिपक्व अनुभूतिको सङ्गमका रूपमा यस

खण्डकाव्यलाई लिइन्छ । शब्द प्रयोगका दृष्टिले हेर्दा तत्सम्, तद्भव र भर्त्ता नेपाली शब्दको उचित प्रयोगले खण्डकाव्य उत्कृष्ट बनेको छ । बोधगाम्य सरल अभिव्यक्तिका कारण यसको भाषाशैलीले खण्डकाव्यले उच्च स्थान सिद्ध प्राप्त गर्न सकेको छ ।

९. उद्देश्य

किसान खण्डकाव्यमा नेपालका किसानहरूको श्रम र पसिनाको सम्मान गर्दै त्यसको उचित मूल्य प्राप्त हुन नसकेको यथार्थ प्रस्तुत गरिएको छ । यसका साथै श्रमजीवी किसानलाई आफ्नो अधिकार प्राप्त गर्नका लागि जस्तो सुकै संघर्ष गर्न पनि पछि पर्नु हुँदैन भन्नु नै खण्डकाव्यको मुख्य उद्देश्य हो ।

४.४ बुद्धि घिमिरेको 'मान्छे' खण्डकाव्यको विश्लेषण

४.४.१ विषयप्रवेश

किसान र मान्छे एउटै पुस्तककार कृति भित्र समाविष्ट दुई भिन्नाभिन्नै खण्डकाव्य हुन् । यसमा किसान पहिलो हो मान्छे दोस्रो कृति हो । किसान खण्डकाव्यको समाप्तिपछि अर्को छुट्टै पानामा कालो ठूलो अक्षरमा मान्छे, खण्डकाव्य लेखी रचनाकारको नाम समेत उल्लेख गरिएको छ । त्यसको लगत्तै अर्को पानामा भण्डारीको मन्तव्य राखिएको छ । यस खण्डकाव्यमा प्रस्तावनामा छ श्लोक र मूलभागका एकसय गरी जम्मा एससय छ श्लोक रहेको खण्डकाव्य सानो आकारको रहेको छ । यसको सुरुमा ६ श्लोकलाई प्रस्तावनामा शीर्षक भित्र अनुबन्धि गरिए पनि अन्य श्लोकलाई कुनै शीर्षक अध्ययन वा परिच्छेदमा बाँडिएको छैन ।

४.४.२ 'मान्छे' खण्डकाव्यको विश्लेषण

मान्छे खण्डकाव्यको विषयवस्तु एक सय छ श्लोकको लघु संरचनामा छ । यसमा खास गरेर वर्तमान विश्वमा देखापरेको मान्छेका खराब प्रकृतिको उजागर गर्दै त्यस्तो प्रकृति त्याग्न सके मात्र मान्छे साँच्चिकै मान्छे बन्न सक्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । खास गरी यो खण्डकाव्य वर्तमान विश्वमानवमा देखिएको कुप्रवृत्ति, स्वार्थीपन, संकुचित मानसिकता आदिको पर्दाफास गर्नमा नै यो खण्डकाव्य केन्द्रित रहेको पाइन्छ । खण्डकाव्यको सुरुमा प्रस्तावना शीर्षकमा कविले ६ वटा श्लोक राखिएका छन् । यसमा कविले मान्छे के हो ? र कस्तो काम गर्दा ऊ सच्चा मानव हुन सक्छ भन्ने उपदेशान्तम संज्ञानका रूपमा राखेका

छन् । यहाँ कविले मान्छेलाई शरीरको अत्यान्त संवेदनशील अङ्ग र सञ्जीवनी नाम गरेको औषधीसँग तुलना गर्दै खण्डकाव्य आरम्भ गरेका छन् । खासगरी शास्त्रीय खण्डकाव्यका रचनाकारले शुभारम्भ गरेको मङ्गलाचरण गर्दै देवी देवताको स्तुति वा उपासना गरेर खण्डकाव्य सुरु गर्ने परम्परा रहे पनि यो खण्डकाव्यमा त्यसको विपरित मान्छेको प्रशंसा गरेको पाइन्छ । कविले यहाँ मान्छेलाई सम्पूर्ण प्राणी जगत्को गुरु, समाजको निर्माता, सृष्टिको बासनादार फूल जस्ता उपमाद्वारा निकै उच्च एवम् गरिमामय प्राणीको रूपमा चित्रण गरेको पाइन्छ । मान्छेले स्थायीपनको त्याग गर्न सके उ विश्वको सर्वोच्च शिखर सगरमाथा समान हुन सक्छ र अहम्भाव हट्न सके गंगाजल जस्तो निर्मल जल सरी मान्छे छ भन्दै कविले मान्छेलाई असल कार्य गर्न प्रेरणा प्रदान गरेका छन् । मान्छे ज्ञान, बुद्धि र विवेकका कारण अरूप्राणी भन्दा उच्च रहेकाले सबैको बाँच्ने, खाने र हिड्ने तथा बचाउने अधिकारको मान्छेले संरक्षण गर्न सक्नुपर्छ भन्ने कविको विचार छ । यसरी कविले मान्छे खण्डकाव्यको प्रस्तावनामा विश्वभरका सबै मान्छेलाई एउटै सम्भेर मान्छेले बन्धुत्व भाव र मानवत्व फैलाउन सकोस् भन्ने मानवमुखी चिन्तन प्रस्तुत गरेका छन् । यस खण्डकाव्यको प्रस्तावनामा मान्छेका सम्बन्धमा आफ्ना विचार व्यक्त गरिसकेपछि कवि बुद्धि घिमिरेले दोस्रो भाग सुरु गरेका छन् ।

यहाँ कवि घिमिरेले नेपाल सबै जात जाती र वर्णको साभ्ना थलो भएकाले विविध पेशा व्यवसाय गर्ने मान्छेहरू बुद्धको शान्तिको सन्देश बोकेर मिलीजुलीबस्न सकेका छन् भन्ने विचार व्यक्त गरेका छन् । तराई, पहाड र हिमालमा बसेर पसिना बगाउने धेरै जसो नेपालीहरूको पेशा कृषिकार्य रहेको कुरा कविले यस खण्डकाव्यमा उल्लेख गरेका छन् । सुन्दर हिमालको कारखमा रहेको नेपालले पहिले पहिले विश्वमा शान्तिको सन्देश छर्ने गरेको प्रसङ्ग उल्लेख गर्दै कवि वर्तमानमा त्यस्तो परिस्थिति नरहेको साङ्केतिक भाव कवि व्यक्त गर्छन् । कवि नेपालीहरूमा शान्ति र सद्भाव बिलिन बन्दै गएकोमा निकै चिन्तित बनेका छन् । हजारौं वर्ष लामो स्वजातिको इतिहास र आदर्शतालाई भुलेर नेपालीहरू भाईमारा प्रवृत्तिमा लागेको देख्दा कविको चित्त निकैमर्माह तबनेको पाइन्छ । यसैगरी बुद्धि घिमिरेले संसारमा मान्छेमा क्रुरता बढ्दै गएको, बदलातको दुर्गामी भाव बढ्दै गएको, संसार नग्न हुँदै गएको, अस्त्रको होडवाजीले मान्छे पाषण बन्दै गएको इतिहास भएको उल्लेख गर्दै मान्छे अग्रगामी हुनेपर्नेमा प्रतिगामी बन्दै गएको देख्दा कवि निकै भस्किएका छन् ।

रिमोटको भरमा कार्य गर्ने यन्त्र मानव भैं मान्छे अर्काको भरमा परिचालित भएको देख्दा कविले मानव अस्तित्व र विवेक नै सङ्कटमा परेको अनुभव गरेका छन् । त्यसैले यो मारामारको स्थितिमा मान्छे प्रकृतिको उच्च रूप हो भन्ने नै अनर्ण भईसकेको कविको विचार छ ।

बढ्दै गएको घृणा, दोष र अत्याचारले आजको मान्छे पशु भन्दा पनि नीच भईसकेकोले पृथ्वीको नवीन सौन्दर्य नष्ट गर्न अनि सृष्टिले भव्यतालाई खरानी पार्न सफल रहेको तीतोयथार्थ घिमिरेले यस खण्डकाव्यमा व्यक्त गरेका छन् । मान्छे आफू शक्तिशाली बन्नका लागि जस्तोसुकै नीच कार्य गर्न पनि पछि पर्दैन भन्दै मान्छे मान्छे माथि नै आज बज्रिन थालेकोले संसार सङ्कटमा परेको छ । यसरी संसारमा निर्वाध रूपमा सृष्टि स्थिति मासेर पृथ्वी उजाड पार्ने नाङ्गो नाच प्रदर्शन भैरहेकोमा कवि निकै आत्तिएका छन् । विश्व मानवका खराब व्यवहारको चर्चा गर्दै कविले नेपाललाई पनि यसको उदाहरणका रूपमा प्रस्तुत गर्दछन् । तत्कालिन अवस्था खण्डकाव्य लेखनको समयमा माओवादी जनयुद्ध चलिरहेको थियो । रोप्ला रुकुममा सयौं व्यक्तिहरूले ज्यान गुमाई रहेका थिए । गाउँ छोडेर भाग्नेहरूको लस्कर लामो थियो । त्यही परिस्थितिबाट प्रभावित भन्दै कवि शान्त-देश भनेर चिनिएको छ । नेपाल रगतमा मुछिँदै गएको भाव व्यक्त गर्दै हिंसाको नेतृत्व गर्नेहरूलाई देशको समस्या समाधान गर्न ग्रामीण वस्तीहरू खाली गरिन्छ र ? भन्दै प्रश्न गर्छन् । खण्डकाव्यकार बुद्धि घिमिरे संसारका मान्छेका कुप्रवृत्तिहरूलाई देखेर महाभारत युद्धको स्मरण गर्दै संसारमा द्रोण, कर्ण र नौला शकुनीहरू दिशाहीन सभामा पाशा पल्टाउन र बाबु, दाजु, गुरु, बाजे, साथी, आमा, छिमेकी, दिदीलाई गोलीको निशान बनाउन लागिपरेको तथ्य छ । यस्तो दुर्दशा भोग्न नेपालीहरू बाध्य हुनु परेको कविको विचार छ । तनका र मनका दुवै अन्धा घृटराष्ट्रको जोडीलाई महाभारतको युद्धको नायकको रूपमा चित्रण गर्दै कवि संसारका युद्धप्रेमीहरूलाई अन्धोदृष्टी भएकैले सिंह जस्तै गर्जदै हिडेका हुन् भन्न कवि पुगछन् । कुरुरले खुट्टा खायो भन्दैमा कुरुरको खुट्टा टोकदै हिड्नु मुखता भएको तर आजको मान्छे त्यस्तै गर्दछ । ब्याधाले चराचुरुङ्गी खेदी खेदी मारे भैं मान्छेले मान्छेलाई आज खेदी खेदी मारिरहेको छ । यहाँ अंगभङ्ग हुने गरी मानिसहरूलाई मार्ने काम चलिरहेको छ । व्यक्ति हत्या मात्र नभएर सामुहिक बलात्कार तथा हत्या पनि चलिरहेका छन् । सेना, प्रहरी र सर्वसाधारण जो मारिए पनि संसारका शक्ति राष्ट्र, आतङ्ककारी

संगठन र त्यका नाइहरू प्रति कवि खेद प्रकट गर्दछन् । संसारमा धनी गरिब जुनसुकै देशमका जन्मे पनि मान्छे आखिर मान्छे नै हो, भन्दै यहाँ कवि चिन्ता व्यक्त गर्दछन् ।

विश्वमा मानवताको चको नारा लगाउने ठूला देशहरूनै साना देशहरूलाई हतियार बेचेर पैसा कमाउने धन्दामा निरन्तर लागि रहेका छन् । त्यही हतियारको बलमा विकसितदेशहरू शक्तिशाली बन्दै जाने र त्यसले साना देश भित्र गृहयुद्ध मच्चाएर मानव संहार गर्ने कार्य यहाँ भइरहेको छ । यो तथ्यलाई सबैले बुझेर प्रगतिको दिशातर्फ सबैलाई निर्देशित गर्नुपर्छ भन्ने कविको राजनैतिक चिन्तन यहाँ निकै कलात्मक रूपमा व्यक्त भएको छ । साँच्चै देशको उन्नतिगर्ने भए सबैमा चेतना बाँडेर विश्व मानवताको सन्देश फैलाउन सक्नुपर्छ भन्ने कविको विचार छ । विश्वमा देखापरेका ठूला राजनैतिक घटनाबाट पूर्ण परिचित कवि अमेरिकाले इराकमाथि गरेको आक्रमणबाट निकै खेद प्रकट गर्छन् । खण्डकाव्यकार बुद्धि घिमिरेले मान्छे खण्डकाव्यमा विश्व मानवका देखापरेका खराब प्रकृतिको चित्रण मात्र गरेको छैनन बरु त्यस्तो प्रवृत्ति त्यागेर सुधार गर्न समेत कविले आग्रह गरेका छन् । मान्छे सुध्रेमा यही भूमी स्वर्ग बनाउन सकिने छ । मान्छेले आफ्ना खराब प्रकृतिहरूलाई त्याग गर्न सके यहाँ आनन्दमय प्रेमको वर्षा हुन सक्छ । त्यसैले अवको मान्छेले देश देश र व्यक्ति व्यक्तिमा शान्तिको सन्देश बाँड्न सके सबै मानवको भलो हुने कुरा कविले व्यक्त गरेका छन् । हिंसाको बाटो रोज्नाले मानवत्व आज गुम्न गएकोले पनि सबै 'मनु' कै सन्तान भएकाले समझदारी र वार्ताबाट समस्याको समाधान खोजी मुद्दाहरू समेटिनु पर्छ भन्ने विचार कविको रहेको छ । त्यसैले खण्डकाव्यकार घिमिरे यस खण्डकाव्यमा संसारका सबै मानवको साझा फूलवारी भएकाले सबैको चेतनामा सबै बाँचौ तथा सबै मानवको कल्याण हुने काम गरी हाँसो भन्ने विचार व्यक्त गर्दछन् । यही भावना मानवीय मनमा बस्न सकोस् भनी कवि भाव प्रकट गर्छन् । आज मानवलाई मानवको मानवत्व जोगाउन कठिन घडिमा हत्या हिंसा, बलात्कार शस्त्रअस्त्रको किनवेच र त्यसले पारेको सामाजिक असर, मानवीय आक्रोसलाई निश्तेज गरी सामाजिक सद्भाव कायम गर्न कवि आग्रह गर्दछन् ।

यसरी खण्डकाव्यकार बुद्धि घिमिरेले 'मान्छे' खण्डकाव्यको मुल भागमा एकसय श्लोक सम्म नेपालीहरूको स्थिति साथै विश्वका मान्छेहरूले गर्दै आएका खराब कार्य र सृष्टि विरोधी गतिविधिको चर्चा गर्दै त्यस्तो कार्य अन्त्य गर्न आग्रह समेत गरेका छन् । एक

सय श्लोकको सार खिच्ने क्रममा कविले आठ श्लोकमा खण्डकाव्यको सार तत्व खिचेका छन् । यहाँ कविले विश्वमा अशान्ति फैलिएको मानव संहारको कार्य निरन्तर चलिरहेको, विश्वमा ठूला-ठूला देशहरूमा शक्तिको होडवाजी भइरहेको जस्ता विषयवस्तुलाई उठाएर त्यसो गर्नु कुनै पनि अर्थमा उचित नहुने र छैन पनि भन्दै सवैमा सद्भावना र विश्वबन्धुत्वको भावना जगाउन कविले आग्रह गरेको पाइन्छ ।

अन्त्यमा खण्डकाव्यकार बुद्धि घिमिरेले 'मान्छे' खण्डकाव्यको विषयवस्तुका रूपमा विश्वको मान्छेले गरेका खराब कार्यहरूलाई विविध सन्दर्भबाट देखाउँदै त्यो कार्य गलत भएकाले सही मार्गमा हिँडेर सृष्टिलाई सजाउन आग्रह समेत गरेका छन् । यसरी हेर्दा यस खण्डकाव्यको संरचना सानो रहेपनि विषयका दृष्टिले निकै महत्त्वपूर्ण एवम् समसामयिक दृष्टि चेतनाले भरिएको हुनाले 'मान्छे' यस खण्डकाव्यको शीर्षक उपयुक्त रहेको छ ।

१. पात्र विधान

किसान खण्डकाव्यमा संग्रहित 'मान्छे' खण्डकाव्यमा पनि कुनै एउटा पात्रलाई खण्डकाव्यको नायकत्व चरित्रका रूपमा चित्रण गरिएको पाइँदैन । कविले खासगरी यस खण्डकाव्यमा पात्रविधानमा बहुपात्रको प्रयोग गरेका छन् । किनकी कुनै सामाजिक कुनै ऐतिहासिक र कुनै पौराणिक पात्रको छनोट गरी प्रयोग गरेको हुँदा पात्रहरू बहु क्षेत्रका पाइन्छ । 'मान्छे' खण्डकाव्यमा विश्वका मानव समुहलाई नै प्रमुख पात्रका रूपमा उभ्याईरहेको पाइन्छ । यस खण्डकाव्यमा किसान, दुधेवालक, बुढाबुढी, साहारा बिहीन नारीहरूदेखि लिएर जर्ज डब्लु बस, लादेन, कोलेन पावेल टोनी व्लेयर, पनि पात्रका रूपमा प्रयोग भएका छन् भने घृतराष्ट्र, भीम, दुशासन, द्रोण, द्रौपदी, शकुनी, कर्ण जस्ता पौराणिक पात्रहरू पनि यस खण्डकाव्यमा प्रयोग भएका छन् । यसका साथै भ्यागुता, च्याखुरा, लुइचे डाँडाकाँडा, वम, ब्वाँसो कुकुर जस्ता मानवेतर पात्रको पनि यस खण्डकाव्यमा प्रयोग गरिएको पाइन्छ । मान्छे खण्डकाव्यमा पात्र विधान एकल नभए पनि नेपाली साहित्यको उत्कृष्ट खण्डकाव्यको क्षेत्रमा रहेकाले विषय वस्तुगत प्रस्तुति सशक्तता आएमा पात्रको प्रयोगमा भएको फितलो पनाले मात्र खण्डकाव्यलाई असल बनाउन सक्छ । यसरी हेर्दा मानव समूहमा देखापरेका खराब प्रकृतिको यथार्थ चित्रण गर्न सफल खण्डकाव्य 'मान्छे' पनि उत्कृष्ट रहेको छ ।

२. देशकाल वातावरण/परिवेश

खण्डकाव्य कविताको मझौला रूप भएकाले परिवेशको व्यापक रूप नभएको पनि हुन सक्छ । सुत्रात्मक वा साङ्केतिक रूपमा भए पनि यसले कुनै न कुनै देशकाल वातावरण वा परिवेश ग्रहण गरेकै हुन्छ । यप्सरी हेर्दा खण्डकाव्यमा खण्डकाव्यकारले साङ्केतिक रूपमा हत्या, आतङ्क र विद्रोहको कुहिरो भित्रको काग मुडारिई रहेको विश्व परिवेशलाई खण्डकाव्यगत प्रस्तुतिको आधार बनाइएको पाइन्छ । यहाँ सुत्रात्मक रूपमा अमेरिका, रुस, इराक भारत तथा नेपालका परिवेशलाई व्यक्त गरेको पाइन्छ । यसरी हेर्दा मान्छे खण्डकाव्यगत प्रस्तुतिको आधार बनाएको पाइन्छ । खण्डकाव्यमा विषयवस्तुको अपेक्षा गरे अनुसारको परिवेश सिर्जना भएका कारण खण्डकाव्य निकै प्रभावकारी बनेको छ ।

३. केन्द्रीय कथ्य

कवि बुद्धि घिमिरे संसारका साना ठूला घटनाहरूबाट पूर्ण परिचित छन् । यस 'मान्छे' खण्डकाव्यमा विश्वका मानवमादेखापरेका खराव प्रकृतिलाई कुनै पात्रको माध्यम नबनाई सोभै आफैले व्यक्त गरेका छन् । संसारमा चलिरहेकै राष्ट्र राष्ट्र बिचको होडवाजीका कारण मानव अस्तित्व नै सड्कटमा पर्न सक्ने तर्फ सबै मानवलाई सचेत गराएर सुधने शान्तिको सन्देश संसारका मानवलाई प्रेषित गर्नु नै यस खण्डकाव्यको केन्द्रीय कथ्य हो ।

४. भाव विधान

संसारलाई एउटा सुन्दर बगैँचा बनाएर सजाउने वा विगानै खरानी बनाउने भन्ने जिम्मा मानिसमा सुरक्षित छ । सृष्टिको सुन्दर रचनामान्छे हो । वैज्ञानिक युगमा आएर आज मानिस मानिस बिचको प्रतिस्पर्धाले गर्दा आज निकै प्रगति र उन्नति गर्न सफल मानिस भएको छ । तर खराव कामको तथा संसारलाई शक्तिशाली बन्ने प्रकृतिले अर्काको उन्नति र प्रगतिमा डाहा गर्नेहरूले मान्छे जोखिममा फसेको पनि छ । हिंसक पशुहरू माथि प्रयोग गरिएका हतियारहरू आज मान्छेमाथि नै प्रयोग गरिएको पाइन्छ । यो विडम्बना अवको संसारले धेरैदिन थाम्न सक्ने स्थिति छैन । त्यसैले सबै मानिसले यसप्रति सचेत भएर

समयमा मानवताको संरक्षण गर्न तिर मान्छे लाग्नुपर्छ भन्ने यस खण्डकाव्यको मुख्य भाव रहेको छ ।

५. लयविधान

पाठकको मन जित्नलाई लयात्मकताको निकै ठूलो भूमिका रहन्छ । काव्यमा साङ्गितिक मधुरताको सिर्जनाले गर्ने भएकाले लयबाट प्राप्त हुने साङ्गितिक पक्ष नै मानिसका लागि सशक्तता थप्दछ । लयको सफल प्रयोगका लागि काव्यकारले निकै सावधानी अपनाउनु पर्नेदेखिन्छ । वर्णहरूले मात्रा, गति यति, अनुप्रासको उचित प्रयोगले मात्र काव्य उत्कृष्ट बन्न पुग्दछ । काव्य पाठकको प्रिय बन्नका लागि पनि लयात्मकताको अनिवार्इतालाई नकार्न सकिँदैन । खण्डकाव्य फुटकर कवितापछिको उत्कर्ष उप-विधात्मक मझौला रूप हो त्यसैले लयविधानको उर्ध्वगति हुनुपर्छ । बुद्धि घिमिरेले 'मान्छे' खण्डकाव्यमा गति-यति अनुप्रास तथा शब्दचयनमा सरलता प्रस्तुत गरेर लय विधानमा निकै ध्यान दिएको पाइन्छ ।

६. अलङ्कार योजना

खण्डकाव्यकार बुद्धि घिमिरेले 'मान्छे' खण्डकाव्यमा सरल बोधगाम्य किसिमका विम्ब र प्रतीकहरूको प्रयोग गर्दै खण्डकाव्यलाई सजाउने काम गरेका छन् । शब्दअलङ्कारका तहमा यहाँ अनत्यानुप्रास अलङ्कारको कुशल संयोजन पाइन्छ भने अर्यालङ्कारमा उपमा, दृष्टान्त यमक रूपक अलङ्कारको प्रयोगले साधारण पाठक र श्रोताले खण्डकाव्यको सजिलो आश्वाधन र मर्मबोध गर्न सक्ने देखिन्छ ।

७. सर्गयोजना

लघु संरचनामा रहेको 'मान्छे' खण्डकाव्य दुई खण्डमा विभाजित छ । पहिलो खण्डमा छ श्लोकलाई प्रस्तावना शीर्षक भित्र अनुबन्धित गराएपनि बाँकी भागमा कुनै शीर्षक दिएको छैन । तर प्रस्तावना भाग सकिएपछि एक पृष्ठ खाली छोडेर श्लोक संख्या एकबाट खण्डकाव्यको विषयको उठान गरिएको छ । छुट्टै परिच्छेदमा रूपमा नदेखाए पनि श्लोक संख्या उल्लेख गरिए पनि एक सय एक श्लोकबाट छन्दमा रचना गरिएको छ । यी पद्यहरूमा अगाडि वर्णन गरिएको सम्पूर्ण खण्डकाव्यको सार खिच्ने प्रयास गरिएको छ । यसरी शीर्षकीकरण सहित छुट्टै परिच्छेदका रूपमा राखिसकेपछि मूलभाग र उपसंहार

भागलाई पनि छुटाछुटै रूपमा राखिएको भए यस खण्डकाव्यको सर्गयोजना अझै सुन्दर बन्ने थियो ।

८. भाषाशैली

‘मान्छे’ खण्डकाव्यको भाषा सरल र बोधगाम्य भएका कारण लक्षित पाठकले सजिलै काव्यको मर्मलाई बोध गर्न सक्नेदेखिन्छ । यसका साथै करुणा, शान्त विभत्स, रौद्र र वीर रसको प्रयोग भएका कारण यस खण्डकाव्यले पाठकमा निकै उत्साह प्रदान गर्न सक्ने भएको छ । कविले प्रौढकित शैलीमा अन्यानुप्रासी आलङ्कारिक शैलीको मनमोहकताले सजाएर र नेपाली भर्रा शब्दहरूको समुचित प्रयोग गर्दै कविको प्रौढ अनुभवलाडू आफ्नै कलात्मकताका साथ व्यक्त गरिएको ‘मान्छे’ खण्डकाव्य भाषाशैलीका दृष्टिले सफल रहेको छ ।

९. उद्देश्य

‘मान्छे’ खण्डकाव्यमा मान्छेको महत्त्व दर्शाउँदै कविले मान्छेका खराव प्रकृतिबाट सुधने उपाय र सृष्टिको उच्च वा सर्वश्रेष्ठ प्राणी भएर पनि खराव बानीले उ पशुभन्दा पनि निच बनेको कुरा उल्लेख गर्दै हिंसा त्यागेर सुधेको खण्डमा अझै उसले आफ्नो सबोउच्चतालाई सफल राख्न सक्छ भन्ने कविको विचार छ । संसारको धनी राष्ट्र बिचको शक्तिको होडवाजीले साना तथा ठूला राष्ट्रहरूपनि संकटमा परेको यथार्थलाई पनि यस खण्डकाव्यमा देखाएको छ । समग्रमा संसारमा देखिएका मानव हिंसाका शृङ्खलाहरू बन्द गरेका सबै मानवीय भावको सञ्चार गर्न सके मानव साचिनै मानव बन्न सक्छ भन्ने यस खण्डकाव्यको उद्देश्य राखेको छ ।

४.५ ‘समयचक्र’ खण्डकाव्यको विश्लेषण

४.५.१ विषयप्रवेश

समयचक्र खण्डकाव्य साहित्यकार वृद्धि घिरिले वि.सं. २०६२ सालमा प्रकाशन गरेका छन् । घिमिरेका कृतिमध्ये यो खण्डकाव्य चौथो कृतिको रूपमा रहेको छ । आकार विषयका आधारमा यो खण्डकाव्य नै घिमिरेका अहिलेसम्म प्रकाशित कृतिमध्ये चरम प्राप्तिको कृति बन्न सकेको पाइन्छ । समयचक्र खण्डकाव्यको बाहिरी पृष्ठमा पुरै पृष्ठ ढाकिने गरी रातो मसिले चक्रको गोलाकार चित्र कोरिएको छ । पृष्ठको सिरानमा नीलो

मसिले समयचक्र लेखिएको छ । यसैगरी चक्रको बीचभागमा रातो मसीले पोतिएको अण्डाकार चित्र र सोही आकारमा मध्यविन्दुमा रातो र सेतो रङ्ग मिश्रित चित्र र त्यसमाथि चक्र चिन्हमा केही मानिसहरू भागभाग गरिरहेका सिपाई जस्ता देखिने व्यक्तिहरू तिनीहरूलाई बन्दुकले ताकिरहेका एउटी महिला अघि पछि आफ्ना नाबालक सन्तानहरूलाई राखेर छोप्टो परी रोइरहेको दृश्य अनि पर्चा पम्पलेट बोकेर नारा लगाउँदै हिंडिरहेको मान्छेको हुलका चित्रहरू स्पष्ट देख्न सकिन्छ । खण्डकाव्य भित्रको सुरु पृष्ठमा ठूलो अक्षरमा समयचक्र र त्यसमुनि कोष्ठक चिन्हभित्र मङ्गौला अक्षरमा खण्डकाव्य लेखिएको छ । यसै पृष्ठको मध्यभागमा बुद्धि घिमिरे र पुष्पारमा प्रकाशिका श्रीमती र टीका घिमिरे लेखिएको छ ।

यस पृष्ठको लगत्तै अर्को पृष्ठमा कृति, विधा, रचनाकार, सर्वाधिभकार, आवरण, प्रकाशक, प्रथम संस्करण प्रकाशित प्रति, मुद्रक, कम्प्युटर, लेआउट र मूल्यलाई क्रमश ठाडो क्रममा राखिएको छ । जसबाट 'समयचक्र' खण्डकाव्य बुद्धि घिमिरे लेखेका छन् । यसको आवरण चित्र कालुआर्ट विराटनगर बरगाडीद्वारा बनाइएको हो । यसको प्रकाशन श्रीमती टीका घिमिरेले गरेकी हुन् । यस खण्डकाव्यको प्रथम संस्करण २०६२ को मोती जयन्तीमा पाँचसय प्रति प्रकाशित भएको पाइन्छ । यसले ले-आउट वाणी प्रकाशन विराटनगर मीनकुमार श्रेष्ठले गरेका छन् । यस खण्डकाव्यको संस्थागत मूल्य रु ७० (मा रु. ४५) सिर्जना हुन छोडिसकेका छन् ।

४.५.२ 'समयचक्र' खण्डकाव्यको विश्लेषण

सायद वर्तमान समयले ईश्वरीय कृपालाई काव्य पूर्णताको कारक मान्न सकेन होला तर खण्डकाव्यकार बुद्धि घिमिरेले वाग्देवीसँग वरदान मागेर नै समयचक्र खण्डकाव्यको शुभारम्भ गरेका हुन् । यहाँ उपक्रम शीर्षकभित्र आबद्ध एघार पद्यमा आशिर्वाद मन भित्र उन्नत विचार भर्ने विश्वास लिएका छन् । मानिस जन्मदै असल विचार लिएर जन्मियोस्, विश्वलाई परिवर्तन गर्न सक्ने र यो सृष्टिलाई अगाडि लैजान सक्ने ज्ञान, बुद्धि र विवेकले भरिवूर्ण मानवको आवश्यकता रहेको अनुभव गर्दै कवि आफ्नो भावना व्यक्त गर्छन् । कविले समयको प्रवाहसँगै आएको कालचक्रले प्रकृतिको शोभालाई विगार्न लागेको, प्रकृतिकै सर्वश्रेष्ठ सन्तान भनेर चिनिएका मानिस आफ्नै कारणले खराब बन्दै गएको प्रसङ्गलाई उल्लेख गर्दै कविले ईश्वरीय कालचक्रलाई फर्काई दिन अनुरोध गरेको छन् । यसका साथै

आफन्तहरू शत्रु नवनुन्, कोपिला जस्ता बालबालिकाहरू निर्भिक भएर बाच्च सकुन, प्रत्येक नेपालीका घरहरूमा सद्भाव राखुन र सबैमा सद्बुद्धि, सद्विचार र आनन्दको वर्षा हुन सकोस् भनेर कविले सृष्टिस्थिति बिनाश गर्ने चौध भूवनका मालिकसँग बरदान समेत मागेका छन् ।

विश्वमा बढ्दै गएको मानव हिंसा, अन्याय, अन्याचार र शक्तिको प्रदर्शनले मानव विनास भैरहेको अवस्था छ । समयको चक्रसँगै नराम्रा र खराब प्रकृतिलाई चक्रवर्ती तुफानले उडाएर ध्वस्त बनाउनु पर्ने साथै राम्रो नौलो विचारलाई आत्मसाथ गरी बाँच्न आदेश भए भैं मान्नु पर्ने, मानवले मानवलाई मानवको रूपमा नै सम्मान गर्नु पर्ने, आपसी प्रेम र सत्य सुनौलो व्यवहार प्रकट गरी मानवले सभ्य भएर स्वच्छ प्रेम विवाह गरी विश्वभर दिव्य उज्यालो आनन्द रसको प्रसार गरी मानवलाई आनन्द र खुशी बाँड्ने फुलवारीमा लाग्न सरस्वतीसँग प्रार्थना गरेका छन् । उपक्रम खण्डकै अन्तिम पद्यमा, सबैमा सत्यप्रेम बाड्ने विचारका साथ आपुःले यो खण्डकाव्य लेख्न लागेको प्रसङ्ग उल्लेख गर्दै खण्डकाव्यकार घिमिरेले सरस्वतीसँग आफ्नो विचारमा साथ दिन प्रार्थना समेत गरेका छन् ।

यसैगरी विषयप्रवेश शीर्षको खण्डकाव्यको दोस्रो भागमा जम्मा सैंतीस श्लोकहरू राखिएका छन् । यहाँ कविले सत्य, त्रेता र द्वापर युगको बाटो बन्द गरेर मन्द विषयको प्रसार गर्दै कलियुग आएको पौराणिक विषयलाई कविताको प्रसङ्गलाई वर्तमानको दृष्टीबाट चियाउँदै विषय प्रवेश गरेका छन् । सुरासुरहरूको समयदेखि नै द्वन्द्व, कलहका घटनाहरू एकपछि अर्को प्रसस्त भएकै हुन् र अहिलेको समयले पनि त्यसलाई निरन्तरता दिइरहेको पाइन्छ । त्यसैले भरमरा भैं भुनभुन गर्दै गुनगुनाउँदै सबैका सिरमा घुमिरहने कालचक्रको गतिलाई बुझेर, दरो मनस्थिति बनाएर सद्भाव, शान्ति, समता, र सहकार्य वा सहयोगका लागि कविले सबैमा आह्वान गरेका छन् । यसका साथै कविले नेतृत्व तहमा रहेको स्वार्थीपन, शास्त्रअस्को होडवाजी, द्वन्द्वले सिर्जना गरेका मानवीय कलहलाई विकराल र कारुणिक परिस्थितिलाई विभिन्न पौराणिक प्रसङ्ग र वर्तमान विसङ्ग जीवनदृष्टिका आधारमा हेर्दै अस्तित्वदयी सोचको उदय सबैको हृदयमा छाउने हुनुपर्छ भन्ने चाहना कविले व्यक्त गरेको पाइन्छ । आजको विश्वमाभू बढ्दै गएको पुँजीवादी अर्थतन्त्रले गर्दा विश्वका थोरै देशहरूले प्रगतिको शिखरमा पुगेकाको अवस्था छ । ती देशहरूका जनता लगायत सरकार आर्थिक हिसावमा मजबुद छन् । ती सम्पन्न मुलुकले आधुनिक किसिमका बैज्ञानिक

आविष्कार गरी विश्वका कमजोर राष्ट्रमाथि आक्रमण समेत गर्न पछि नपरेको अवस्था छ । आखिर ती सम्पन्न देशका मानिस सामाजिक प्राणी नै हुन् र विपन्न देशका मानिस पनि सामाजिक प्राणी नै हुन् । यसरी देश देशको विभेद नगरी सम्पूर्ण विश्वलाई नै एकघर सम्झनु पर्ने र हामी सबै एकै प्राणी हौ भन्ने भावना लिई सबैको सम्मान गर्नुपर्ने अवस्था आएको छ । यसो हुनाले विश्वमानै अशान्ति, द्वन्द्व र कलह नहुने भएकाले समयमै सचेत हुनुपर्ने अवस्थाप्रति कविले सजग गराएका छन् ।

प्राचीन समयदेखि सत्य, शान्तिको सन्देश, ज्ञान गुणका साथै सत्यका पुजारी सन्त महन्त ऋषि माया करुणा र दयाका खानी हुन् । उनीहरू विश्वमा बढ्दै गएको मानव हिंसा अत्याचार र विध्वंशले आजका मानिसहरू आक्रान्त बनेका छन् । विश्वमा बढ्दै गएको हतियारको होडवाजी, घमण्ड र ईर्ष्याले गर्दा मानव सम्भयताको हास हुँदै गएको अवस्था छ । देशका ठूलाठालुहरू नीतिनिर्माण गर्छु भनेर उच्च ओहोदामा पुगेर आफ्नो स्वार्थ परिपूर्ति गर्ने उद्योगधन्दाका नै व्यस्त हुने र नीतिनिर्माण गर्नतर्फ अग्रसर नहुने प्रवृत्ति दिनानुदिन बढ्दै गएको कुरा प्रति कविको चासो रहेको छ । यस्ता प्रवृत्तिहरूलाई चकरूपी हावाले उडाउनु पर्ने र नयाँ सिर्जना तर्फ समयले टेक्नु पर्ने कुराप्रति कवि जोड दिन्छन् । आज विश्वमाभ्र मौलाउँदै गएको आडम्बरी पनाले गर्दा देश देश बीच साथै देश भित्र बढ्दै गएको कलह भ्रगडा साथै गृहयुद्धले गर्दा मानिसका स्वतन्त्रपूर्वक बाँच्ने हक अधिकार गुम्दै गएको अवस्था छ । यस्तो परिवेशमा मानिसले नयाँ नयाँ किसिमका कलह भिकी आपसी भै-भ्रगडा धकेलिँदै गएको अवस्था छ । यही परिवेशमा नेपाल जस्तो अल्पविकसित मुलुक पनि गृहयुद्धमा प्रवेश गरेको र नेपाली नेपाली बिच पनि मारकाट मौलाउँदै गएकाले देशलाई अशान्तिको मार्गमा लगेको अवस्था छ । दिनानुदिन गोली वारुद र षड्यन्त्रको चक्रमा फसेको आस्थाप्रतिखण्डकाव्यकार बुद्धि घिमिरे गुनासो व्यक्त गर्छन् । संसारमा बढ्दै मानवीय राक्षसीपनले विध्वंश, अत्याचार, दुराचार, वलात्कार तथा मानव हत्या गर्न तर्फ अग्रसर हुने प्रवृत्ति बढ्दो क्रममा छ । यस क्रमले गर्दा मानवले विभिन्न प्रकारका बारुदी सुरुड खन्दै र त्यस सुरुडलाई आश्रय स्थल बनाई विभिन्न किसिमका आक्रमण र गोलावारुद गरी मानवले मानवकै हिंसा गरी नरसंहार कार्य उत्प्रेरित भएको छ । मानवले मानवलाई विभिन्न विद्युतीय धराप थापी मानवको नाश गरेर मुक्ति खोज्ने कार्य गर्छन् तर त्यसबाट मुक्ति नभएर विनाश हुने गर्दछ । यस्तो मनव विनाशले कति बालबालिकाको मृत्यु,

युवायुवती र बुद्धाहरूको मृत्यु हुनुका साथै सयौंको संख्यामानारीहरू विधवा भएका छन् । यसतो नराम्रो अवस्थाले देश तथा विदेशलाई समेत आर्थिक तथा मानवीय हिसाबले प्रतिकूल असर पार्ने अवस्थाप्रति कविले दुःखेसो व्यक्त गरेको पाइन्छ ।

आज विनाश र ध्वस्तको कारणले बढ्दै गएको प्राकृतिक तथा मानव निर्मित स्रोत साधनहरू तथा देशका साभ्ना सम्पत्ति लोप हुने अवस्थामा पुगेको छ । विश्वमा बढ्दै गएको भ्रगडाले मानव विनाशका साथै भौतिक विनाश भएको छ । यस्ता मानवीय आक्रमणले गर्दा भविष्य शुन्य भएर जाने र मानवीय अस्तित्व समाप्त हुने कुरा प्रति चासो व्यक्त गर्दै कवि यस्तोकार्य नगर्न समयमै सचेत हुनुपर्ने कुरामा कविको जोड रहेको पाइन्छ । मानवले विज्ञानको क्षेत्रमा गरेको आविष्कारले नै विश्वलाई खरानी बनाउने काम समेत गरेको छ । हाम्रो पूर्वज पुर्खाले विगतलाई महत्त्वपूर्ण समयका रूपमा महिमा गरी सुरक्षित गरेको र त्यो समयलाई सही सदुपयोग गरेको हुनाले मानवको अस्तित्व कायम भएको छ । आज विश्वमा बढ्दै गएको हत्या हिंसा र विध्वंशका कारण मानव अस्तित्व नै धरापमा पर्ने अवस्था छ । यस्तो अवस्थाप्रति विज्ञ मानिसहरू सचेत भई भविष्यलाई सोच्नु पर्ने र खराव प्रवृत्तिलाई सुधारेर असल मार्गमा लाग्नु पर्ने कुरामा जोड दिएको पाइन्छ । आधुनिक संसारमा विज्ञानको आविष्यकाको माध्यमद्वारा विश्वका विभिन्न ठाउँमा रहेका हरेक गाउँ के शहर आदिले ठाउँहरूबाट यत्र उपकरणको प्रयोग गरी विश्वलाई एउटाकोठाभित्रै सीमित पारेको अवस्था छ । यस्तो प्रकारको उपकरण हाम्रो घरघरमा रहेका छन् । यस प्रकार ती उपकरणहरूबाट संसारमा घटिरहेका घटना र प्रगतिलाई नियान्न सकिन्छ । पृथ्वीमा बसोवास गर्ने मानिसका गतिविधि चालचलन र विश्वको नयाँ रूप कस्तो छ भन्ने कुराको जानकारी पाउन सकिने छ ।

नेपाली जनताहरूले आफ्नो अमूल्य मत दिई नेताहरूलाई विजयी गराई देशको विकास तथा नीतिनिर्माण गर्ने तहसम्म पुऱ्याएर विकास र नीतिनिर्माण गर्नुका सट्टा कुर्सीको आपसी खिचातानी गर्ने प्रवृत्तिले मनमुटावको धुव्रीकरण मात्र भए । त्यसको प्रतिफल स्वरूप एकै देशका दुई थरीका नेता तथा सेना स्थापना भई सत्ता जोगाउने र सत्ता कब्जाको नीतिले जंगल पसेका सेनाको बन्दुक र गोलावारुदको सिकार बन्न पुगेका आम नेपाली जनताहरूले भोग्नु परेको पीडा, अन्याय अत्याचार, आदिका कारण मानवले आफ्नो अधिकार समेत गुमाएको अवस्थामा सयौं बालबालिका टुहुरा, अपाङ्ग भए भने कति

महिलाहरू विधवा पनि भए । यस्तो प्रकारको भयानक अवस्थामा यो राष्ट्रले विकासको गति कसरी लिन सक्छ भन्ने कुरामा चिन्ता रहेको छ ।

यसैगरी खण्डकाव्यको समयबोधक एक खण्डमा खण्डकाव्यकार घिमिरे नेपालको सन्दर्भमा समसामयिक विषयवस्तुलाई उल्लेख गर्ने क्रममा यहाँ द्वन्द्व आएको छ । समय बित्दै जाँदा पुरानो विचारका सत्ताधारी मानिस र नयाँ विचार बोकको युवा जनशक्ति बीच वैचारिक मतभेद भई द्वन्द्वको सिर्जना हुन्छ । मानिसले नौलो सोच विचरा लिएर अगाडि बढ्नु पर्ने सोचका कारण पुरानो चिज प्रतिको मानवीय ममता हराउँदै गएको छ । जसरी एउटा फूलवारीमा फूल फुल्दा त्यस फूलप्रतिको ममता बढी हुन्छ तर समयको अन्तरालमा त्यस फूलमा सुन्दरताको लोप हुँदै जान्छ । यस्तो अवस्थामा मानिसले पुरानो वस्तु प्रतिको प्रेम, सद्भाव, ममता नभएर स्वतः टाढाहुने र नयाँ वस्तुप्रतिआकर्षित हुने प्रवृत्ति मान्छेमा रहेको छ । त्यसको फलस्वरूप नेपाल तथा विश्वका कयौँ मुलुकहरूमा पुरानो सत्ताको अन्याय, अत्याचार साथै थिचोमिचोका कारण मानवले नयाँ सत्ता प्राप्तका निमित्त दुई सत्ता बिच द्वन्द्वको स्थिति सिर्जना हुन्छ । जसरी बगैचामा फुलहरूको बुढो पात भरि नयाँ पालुवा पलाउने काम भएको छ त्यसै गरी नयाँ पालुवाले सृष्टिलाई नै मनोरम बनाउने बन्ने कुरामा कवि विश्वस्त छन् । जसरी कोइली एउटा बगैचामा त्यस बगैचाप्रतिको सौन्दर्य देखेर कोइली आकर्षित हुँदै नतमस्त हुन्थ्यो । समयको गति साँगसाँगै त्यस बगैचामा आफ्नो पुरानो स्वरूप धारणा गरेको अवस्थामा त्यस बगैचाप्रति हेर्दै दृष्टिकोण पनि नकारात्मक हुन्छ र त्यस बगैचामा कोइली सुमधुर स्वरको सट्टा छुरारूपी कागको रुखो आवाज सुन्न पाइन्छ । जसको कारणले त्यस बगैचाप्रति नकारात्मक सोच पैदा हुन्छ । यस्तो गरेर सत्ताको प्रतिकात्मक रूपमा बगैचालाई लिएको कुरा कविको छ ।

विश्वको बदलिँदो परिवेश अनि मानव मनमा आएको क्रान्तिकारी सोचका कारण मानवले नयाँ वस्तु प्राप्तिको उद्देश्य राख्नु कुनै अनौठो कुरा होइन । आफ्नो अस्तित्व रक्षाको निमित्त मानिसले भीषण संघर्ष गरिरहेको यो परिवेशमा केही मान्छे विषालु साप सरह हुने र केही विषय नभएको साप सरह हुने प्रवृत्तिका कारण मान्छे आफैँमा घमण्डी हुँदै गएको परिवेश रहेको छ र यही घमण्डी पनले गर्दा मान्छेको अस्तित्व सड्कटमा परेको छ । साँच्चै नै समयको चक्ररूपी घेरामा मानिसको जीवन पनि अवश्य जेलिएको हुन्छ । यो समयरूपी जालो भन्दा मानव जीवन बाहिर नजाने भएकाले मानव सुरुमा बच्चा, युवावस्था देखि

वृद्धा अवस्थामा क्रमशः परिणत हुँदै जाने र अन्त्यमा आफ्नो जीवलाई क्षीण बनाउन नहुने र मानवको सधैं सदबुद्धि र स्वच्छ मनले सबै मानिसहरूलाई दुश्मनको रूपमा नलिइकन आफ्नो परिवारमा सदस्य वा आफनाको रूपमा लिनुपर्ने दृष्टिकोण कवि रहेको छ । नेपाल तथा विश्वका बढ्दै गएको शीत तथा गृहयुद्धका कारण विश्वका जनता नै अक्रान्त बनेका छन् । यस्तो मयामह अवस्थामा मान्छेले शान्तिको आवश्यकता महसुस गरेका छन् । यस्तो अवस्थामा सत्ता पक्ष र विद्रोही पक्षमा आपसी समझदारीमा शान्ति स्थापना गर्न सकिन्छ । सुडान जस्तो मुलुकमा त वार्ताका माध्यमबाट शान्ति स्थापना भयो भने नेपालमा पनि वार्ताका माध्यमबाट शान्ति स्थापना हुनुपर्ने कुरामा जोड गरिएको छ । विद्रोही पक्ष पनि वार्ता तथा चुनावी मान्यमबाट सत्तामा पुग्न सक्छन् यस अवस्थामा उनीहरूले पनि आखा बन्द गर्नुपर्ने अवस्था आउँदैन । आँखा बन्द गरेर देशको शासन सत्ता सञ्चालन नहुने कुराको अभिव्यक्ति यहाँ पाइन्छ ।

खण्डकाव्यकार घिमिरेले यहाँ नेतृत्व तहमा रहेको स्वार्थीपन, शस्त्रअस्त्रको होडवाजी, द्वन्द्वले सिर्जना गरेका बिकराल र कारुणिक परिस्थितिलाई विभिन्न प्रसङ्ग र वर्तमान विसङ्गत जीवनदृष्टिका आधारमा हेर्दै मानवीय अस्तित्वलाई जोगाउन मानवीय सोचको उदय सबैको हृदयमा हुनुपर्छ भन्ने चाहना कविले व्यक्त गरेका छन् ।

यस्तै गरेर समयबोधक-दुईमा खण्डकाव्यकार घिमिरेले वर्तमान समयको द्वन्द्वात्मक परिस्थितिले निम्त्याएको कलह भगडा र मानव संहारलाई प्रस्तुत गरेका छन् । यो वर्तमान र भविष्यको मेल गराउने वर्तमान समयले निम्त्याएको द्वन्द्वलाई भविष्यसँग शान्ति सद्भावको कामना गरेको पाइन्छ । एउटै राज्यमा वा सत्तामा दुई विचारधारा बाकेका सत्ताधारीहरू बिचमा मनमुटाव हुन गई शीत युद्धको सुरुवात हुन्छ र त्यसले समाजको गति सँगसँगै गरम युद्धमा प्रवेश गर्छ । सत्ता पक्ष सत्तामा रहेर आफ्नो हैकम तथा सत्ता जोगाउने उद्देश्यमा लागेको हुन्छ भने विपक्षीहरू जंगल प्रवेश गरेर सत्ता पक्षधरहरूलाई गिराउने दाउपेजमा लागेका हुन्छन् । यस्तो अवस्थामा उनीहरूको उन्नति प्रगति जङ्गलमा नभएर सामाजिक मेलमिलाप गर्न सम्पर्कमा आउनुपर्ने देखिन्छ । साथै मानवीय सद्भाव कायम गरी उनीहरूको मन जिती एक जुट भएर अन्यायको विरुद्धमा लाग्नुपर्ने अवस्था देखिन्छ । यसरी समयको गति सँगसँगै पुरानो सोच विचार बोकेका सत्ताधारीहरूको अन्त्य हुने र नयाँ सोचनौला विचार लिएर आएका पक्षहरूको विजयी हुने निश्चित रहेको छ । युद्ध आफैमा

एक विध्वंसकारी गतिविधिसँग सम्बन्धित कुरा हो । युद्धमा ठूलाठूला बम गोला बारुद लगायत आधुनिक हातहतियार पड्कने भएका कारण धनजनको क्षति पुऱ्याउँछ । युद्धले मानिसको मानसिक अवस्थालाई समेत असर पारी भौतिक सम्पत्ति तथा मानवीय सम्पत्ति, राष्ट्रिय सम्पत्तिलाई पनि विनाश गर्छ । यस्तो प्रकारको विनासले कुनै प्रकारको नौलो स्वरूपमा परिवर्तन नगरी यसले विनास मात्रै गर्ने गर्छ ।

विश्वमा बढ्दै गएको युवाहरूको क्रान्तिकारी सोचका कारण शान्तिलाई क्रान्तिको रूपमा परिणत गरी देशको अवस्थालाई नै तहसनहस त्रासले सम्पूर्ण देशवासी नै आक्रान्त बन्न पुगेका जनताले शान्तिको आभाषा समेत गर्न पाएका छैनन् । अस्थिर सरकारको नीति कमजोर रहेका कारण स्थायी शान्ति कायम गर्न नसक्नु साथै विदेशमा महङ्गा महङ्गा तथा अत्याधुनिक हातहतियार खरिद गरी क्रान्ति मच्चाउने होड वाजी भएको तर शान्तिको कामना गर्ने नगरिने प्रवृत्ति हावी भएको तथ्यलाई कविले अभिव्यक्त गरेका छन् । आजको समय एक आश्चर्यजनक रहेको छ । जसले चापलुसी गर्छ त्यो उच्च तहमा पुगने अवसर पाउनुका साथै कालो धन आर्जन गर्ने मौका समेत पाउँछन् । जो सीधा सोभा छन् उनीहरू जहिले पनि पछाडी पर्ने तथा आर्थिक रूपमा समेत कमजोर बन्न पुगेका हुन्छन् । अपराध र कु-कर्म नै यो समयको धर्मको रूपमा विकसित भए जस्तो, जो सीधा र सज्जन मानिसहरू छन् उनीहरूलाई विभिन्न आरोप प्रत्यारोप लगाई जेल हालिन्छ र बन्दी गृहमा सत्कारको रूपमा बन्दुक छडी अनि बुट हान्ने प्रवृत्ति आफै पनि रहेको तितो यथार्थ सत्य छ । यसरी कवि घिमिरेले समय अतिवलवान भएर युगौदेखि कालचक्रले घुमाईरहेको प्रति सबैलाई सचेत गराउँदै मान्छेले चाहेको खण्डमा त्यसको अनियमिततालाई रोकेर प्राकृतिक नियममा घचेट्न सक्छ भन्ने सन्देश प्रवाह गर्दै यसो नगर्न कवि सबैलाई आग्रह गर्छन् ।

यसै गरी खण्डकाव्यको उपसंहार शीर्षक खण्डमा खण्डकाव्यकार घिमिरेले सम्पूर्ण खण्डकाव्यको सार खिचै समाजमा प्रत्येक व्यक्तिले मनमा बुद्ध विराजमान छन् भन्ने ठानेर नयाँ एवम् शान्तिप्रिय समाजको निर्माणमा सबै लाग्नुपर्ने विचार व्यक्त गरेका छन् । आपसी भै-भगडालाई फालेर नेपाललाई सुन्दर फूलबारिका रूपमा सजाउनमा नै कवि सबैको कल्याण ठान्छन् । जनघात र अशान्ति फैलाएर नेपालको रूप बिगार्नमा कतै कसेले षड्यन्त्र गर्न लागेको छैन, भन्दै कविले शंकाको दृष्टिले हेरेको पाइन्छ । यहाँ कृषिको बृद्धिदर घटेको छ, देश दिनदिनै व्यापार घाटामा जाँदै छ, उद्योगहरू विपन्न भएर बन्द हुने स्थितिमा पुगका

छन्, गरिबहरू भन्नु गरिब भन्दै गइरहेका छन् । यस्तो स्थितिबाट देशलाई उकास्न निकै कठिन रहेको तथ्य केलाउँदै देशको बिग्रदो अवस्थाप्रति कवि निकै चिन्तित भएर भित्री आँखा खोलेर आजैदेखि लाग्न कविले सबैलाई आग्रह गरेका छन् । मानवले विगतमा जेजति कार्यहरू भए पनि आफ्नो तुच्छ बानीलाई त्यागेर अब सहि मार्गमा हिँड्न सके सड्लो पानी समान मानिसको मन पवित्र बन्न सक्छ भन्ने कविको विचार रहेको छ । यो देश शान्तिका अग्रदुत गौतम बुद्ध जन्मेको देश हो, तर वत्तीका फेदमा अध्याँरो भए भै यहाँ रातो दिन भैरहेका आन्दोलनले देशको गौरव कता भाग्न लाग्यो । कवि यहाँ पुजाआजा ढोग गर्दै शान्तिका प्रतिक एकजोडा परेवा उडाउँदा शान्ति हुने भए सयौं जोडी परेवा उडाउन सकिन्थ्यो कि ? भन्दै समाजलाई व्याङ्ग्यात्मक प्रश्न गरेका छन् । आज चिन्तन मनन मूल प्रवृत्तिका मानिसहरूको पिँढीहरूको निर्माणमा न्यूनता आएको देखिन्छ । त्यसैले सारा मजदुर मोहीहरूलाई उचित हुने व्यवस्था ल्याएर वर्तमानलाई सुधार गर्नुपर्छ । कमैया र सुकुमबासी सबैको उत्थान गर्छु भन्दै अनि निम्न वर्गको उन्नतिको चाहना राख्दै कवि आफ्नो समाज र राष्ट्रको उन्नतितर्फ अग्रसर हुने कुराव्यक्त गरेका छन् । नेपालको तत्कालीन अवस्थाप्रति पूर्णपरिचित कवि घिमिरे. माओवादी युद्धको समयमा घर भवनहरू ध्वस्त भएको सर्वसाधारण जनताले अकालमै ज्यान गुमाउनु परेको, बन्दुक र बम बोकेर नेपालीहरू वन वन र पहाडका पहरामा डुलेका, बाटो हिँड्दा सुरक्षाकर्मीले भोला खोतलेर हैरान बनाएको स्मरण गर्दै प्रेमपूर्वक देशमा शान्ति र समताको लहर फैलाउन अग्रसर गर्दछन् । सबैले आत्मबल दह्रो बनाएर देश र जनतालाई समचक्रको चक्कामा पिसिनबाट जोगाउनु आजको आवश्यक रहेको छ भन्ने विचार कविको रहेको छ ।

समग्रमा यस खण्डकाज्यको विषयवस्तुको जीवन जगत कुनै एक खण्ड विशेषको अभिव्यक्ति गर्नुपर्ने खण्डकाव्यगत धर्मको निर्वाह गरेको देखिन्छ । विषयवस्तुगत प्रस्तुतीकरणमा कार्यकारणगत श्रृङ्खला र सम्भाव्यता रहे पनि कौतुहलताको उचित प्रयोग हुन सकेको भए तापनि कुनै एउटा निश्चित कथानकलाई भन्दा विषय विशेषको प्रस्तुति खण्डकाव्य अधिबढेका कारण यस्तो स्थिति सिर्जना भएको हो । **समयचक्र** खण्डकाव्यले उठाएको विषयवस्तु सामाजिक एवम् समसामयिक रहेकाले यसले द्वन्द्वको निराकरण गरेर समाजमा शान्ति स्थापना गर्नुपर्छ भन्न एउटा गहन सन्देश प्रवाह गर्न सकेको छ । निर्वाचन समेत छिटपुट घटना बाहेक शान्तिपूर्ण तरिकाले भएपनि भित्री द्वन्द्वको अन्त्य नभए पनि

देखावटी नै भए पनि द्वन्द्वको न्यूनीकरण भएको हुनाले यी सारा अवस्थाको हल विस्तारै हुँदै जाने कविको अनुभव छ । खण्डकाव्य बुद्धि घिमिरेले समयचक्र खण्डकाव्यमा नेपाल तथा विश्वका विविध समयसँग गुज्रदै गरेको होहल्ला, द्वन्द्व, आतङ्क, खिचातानीलाई सहज र सरल किसिमले विभिन्न बिम्ब प्रतिबिम्ब भाव प्रतिभावलाई सहज रूपमा राखेको हुनाले समयचक्र खण्डकाव्यको शीर्षक समयनुकुल उपयुक्त रहेको पाइन्छ ।

१. पात्रविधान

यस समयचक्र खण्डकाव्यमा कविले कुनै एक पात्रलाई नायकका रूपमा प्रस्तुत गरेका छैनन् । समय र त्यसको गति अथवा समयको चक्र नै यस खण्डकाव्यको मुख्य पात्रका रूपमा आएको पाइन्छ । समयचक्रसँग सम्बन्धित भएर आएका ऐतिहासिक पौराणिक पात्रहरूमा ब्रह्मा, व्यास, वली, पर्शुराम सीता रावण आदि रहेका छन् । त्यसैगरी मानवेत्तर पात्रहरूमा साप, कागिनी, कोइली, कुकुर रहेका छन् । बालक, वृद्ध, रोगी शोषक, सामन्ती, निर्धा मान्छे, जस्ता मानवीय जगतका प्रतिनिधिमूलक पात्रको पनि यहाँ पात्रको प्रयोग भएको छ । यहाँ आएका पात्रहरू प्रतीकात्मक रूपमा आएका भए पनि खण्डकाव्यको विषयका उठानका दृष्टिले अत्यन्त सहयोगी रूपमा छन् । यहाँ खण्डकाव्यकारले पात्रको आफ्नो कथान्यायको अभिव्यक्ति दिनेभन्दा पनि त्यसभित्रको अन्तरक्रियाबाट वर्तमानलाई सचेत बनाउन खोजेको कारण यहाँ प्रयोग भएका पात्रले कविले व्यक्त गर्न खोजेको विषयवस्तुलाई स्पष्ट पार्न सहयोगीको रूपमा भूमिका निभाउने संकेत गरेका छन् । समग्ररूपमा यस खण्डकाव्यमा पात्रको चित्रणमा केही आलशयपना देखिए पनि खण्डकाव्यको विषय अनुरूप कविले यस खण्डकाव्यमा पात्रको उचित तरिकाले प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

२. देशकाल वातावरण/परिवेश

वर्तमान विश्वको द्वन्द्वग्रस्त परिवेशदेखि लिएर रामायण र महाभारतकालिन परिवेशलाई समेत निकै व्यापक रूपमा भए तापनि कविले यहाँ आंशिक रूपमा व्यक्त गरेको पाइन्छ । यहाँ विश्वको परिवेशको चित्रण गर्ने क्रममा शक्तिको होडगवाजी र त्यसबाट उत्पन्न हुन गएको संकटा सन्नताले मानवीय त्रास, बन्दुक, बम, क्षेप्यास्त्र आदिबाट आक्रमणले तहसनहस भएको अवस्थाको चित्रण भएको छ भने रामायण र महाभारतमा विभिन्न पात्रहरूका माध्यमबाट तत्कालीन अवस्थामा पनि द्वन्द्व रहेको कुरा यहाँ चित्रण

गरेको पाइन्छ । साथै नेपाल र नेपालीले भोग्नु परेको आपसी किचलो र त्यसले निम्त्याएको कष्टपूर्ण परिस्थिति र परिवेशलाई पनि यहाँ महत्त्वका साथ चित्रण गरेको पाइन्छ । यस खण्डकाव्यमा यसको परिवेश व्यापक रहेको कारण कविले आँखीभ्यालका रूपमा चित्रण गरेको पाइन्छ ।

३. केन्द्रीय कथ्य

यस खण्डकाव्यले पूर्वीय साहित्यका महान ग्रन्थ रामायण र महाभारतका विभिन्न उदाहरण र विश्व परिवेशमा देखिएका घटनाहरूलाई देखाएर नेपालीहरूलाई आपसी कलह, भगडा, वैमनुस्यता गुर्न ठिक होइन भन्ने मूल सन्देश रहेको छ । शान्तिका अग्रदुत गौतम बुद्ध जन्मेको देश भएकाले प्रत्येक नेपालीले उनका उपदेशलाई मन र मुटुमा सजाएर नयाँ समाजको उत्कृष्ट नमुना बनाउन सक्नुपर्छ भन्ने विचारलाई यहाँ खण्डकाव्यले निकै जोड दिएको पाइन्छ । यो सन्देश मूलक खण्डकाव्य भएकाले हिजो र आज विश्वमा देखिएको अशान्तिले खण्डकाव्यकारको मनमा जगाएको वितृष्णा र नेपाल र नेपाली तथा संसारका मानिसहरूको शान्ति र उन्नतिको कामना गर्नु नै यस खण्डकाव्यको मूल केन्द्रीय कथ्य रहेको छ ।

४. भाव विधान

समय चक्रको प्रवाहलाई व्यक्त गर्ने सन्दर्भमा कवि खण्डकाव्यको सुरुवातमा बाग्देवीसँग बरदान माग्दै शान्त भाव व्यक्त गर्दछन् । विषयवस्तुको प्रवाहसँगै संसारमा भईरहेका युद्ध आतङ्कका कारण अलपत्र परेका साहारा, असक्त, अपाङ्ग, सहारा विहिन नारी तथा लुला लङ्गडा व्यक्तिहरूको चित्रण गर्दा कवि निकै दुःखित भाव पोख्छन् । त्यसै गरी मानव अधिकारका चर्का नारा तथा भनाई अभिव्यक्त गरी नारा दिने ठूला देशहरूले नै हतियारको व्यापार गरेर साना साना देशहरूलाई लडाईको रणमैदान बनाउने कार्यमा लागेको देख्दा कवि निकै क्रोधित बन्न पुग्छन् । यसरी एक अर्कासँग अन्तरसम्बन्धित भावहरूको कलात्मक पुस्तुतिका कारण समयचक्र खण्डकाव्य भावविधानका दृष्टिले उत्कृष्ट बनेको छ ।

५. लयविधान

रचनाकारले लयको अर्थ श्रुतिमधुरता अभिव्यक्त भन्ने गरेका भए पनि वर्तमान समयमा मधुशैली पनि लयात्मक पारामा अभिव्यक्त गर्न सकिने भए तापनि लयात्मकता भएका कविताहरूले पाठकहरूले बढी मन पराउने गरेको पाइन्छ । भन्दा र सुन्दा लयात्मकताले आनन्दमय पाठकलाई बनाउने भएकाले कविता, खण्डकाव्य तथा महाकाव्यमा यसको निकै महत्त्वपूर्ण स्थान रहेको छ । लयविधानले कविताहरूलाई जीवन्त एवम् बनाईदिन्छ । त्यसैले यो मुख्य तत्वको रूपमा रहेको हुन्छ ।

६. अलङ्कार योजना

बिम्ब प्रतिक तथा अलङ्कार योजनाकादृष्टिले समयचक्र खण्डकाव्य निकै सफल रहेको पाइन्छ । यहाँ शब्दलङ्कारका तहमा अनुपासको प्रयोग सबै श्लोकका दुई दुई पाउमा भएको देखिन्छ । त्यसैगरी उपमा, दृष्टान्त, अर्थान्तरन्यास रूपक उत्पेक्षा जस्ता अलङ्कार तथा रिक्तो, वाग, बुढो पात, फूल, विषालु खण्डकाव्य निकै सुन्दर तथा ससक्त बनेको छ ।

७. सर्गयोजना

समयचक्र खण्डकाव्य उपक्रम, विषय प्रवेश, समय बोध-एक, समय बोध दुई र उपसंहार गरी जम्मा पाँच सर्गमा वा खण्डमा विभाजित छ । उपक्रम शीर्षकको पहिलो सर्गमा एघार पद्य श्लोक राखिएका छन्, विषयप्रवेश शीर्षकको दोस्रो सर्गमा सैंतिस श्लोक राखिएका छन् । त्यस्तै समयबोध एकमा उकचालिस पद्य श्लोक राखिएको छ भने समयबोध दुईमा एकसाठी श्लोक रहेका छन् । यसै गरी उपसंहार शीर्षकको खण्डकाव्यको अनत्यमा उन्चालिस श्लोक रहेका छन् । यसरी हेर्दा समयचक्र खण्डकाव्य जम्मा एकसय एकानब्बे श्लोकको संरचना रहेको छ । यस खण्डकाव्यको सर्गसर्ग बीचको अन्तसम्बन्ध खण्डकाव्यलाई सशक्त एवम् सुसंगठित बनाउने प्रयास भएको छ । त्यसैले सर्गसर्ग बिचको अन्तरसम्बन्धका कारण समयचक्र खण्डकाव्य सर्गयोजनाका दृष्टिले सफल रहेको छ ।

८. भाषाशैली

बुद्धि धिमिरेको समयचक्र खण्डकाव्यमा शब्द, वाक्य एवम् वर्णको उचित विन्यासमा माधुर्य कला कारिता र सौन्दर्य सहित शैलीका कारण छोटो तथा सरल भाषा प्रयोगले

खण्डकाव्य उत्कृष्ट बन्न पुगको छ । यस खण्डकाव्यमा कविले तत्सम, तद्भव आगन्तुक र ठेट नेपाली शब्दको प्रयोग गरिएको छ । आवर्त, इरान, आनन्द, प्रभाव, भन्द जस्ता तत्सम र तद्भव शब्दहरू कफूर्यू वम रोवर्ट लास कलस जस्ता आगन्तुक शब्दहरू, त्यसैगरी पासा भुट भिना भुत्रो, थाङ्ना, फडेको आदि नेपाली पाराका शब्दहरू टकमक्क भसङ्ग जस्ता अनुकरणात्मक शब्दहरूको प्रयोगले भाषाशैलीमा कुनै जटिलता नभएको पाइन्छ ।

९. उद्देश्य

वर्तमान समयको गतिचक्रमा परिरहेका नेपाली र नेपालीहरू तथा विश्वका तमाम मानिसहरूलाई समयचक्रको गतिमा परेकाहरूलाई छुट्याउने आशय व्यक्त गरेका छन् । आज विश्वनै अशान्तिको भूमरमा फसिरकेको अवस्थामा यथार्थ प्रस्तुत गर्दै समयको गतिले घुमाएको चक्रको गतिलाई बुझेर त्यसबाट मुक्त हुन आह्वान गरेका छन् । नेपाल पनि विश्वको मानचित्र भित्रै पर्ने भएकाले होहल्ला, द्वन्द्व, आतङ्क तथा खिचातानीभन्दा नेपाल पनि पर रहन सक्दैन भन्ने कविको ठहर छ । आत्मसाक्षी राखेर नेपालीले एक मुठी माटो समातेर आजसम्म खाने समय आएकाले समयले विशाल वस्तुलाई तिब्र र सानो वस्तुलाई पहाड बनाउँदै गरेको विश्व परिस्थितिमा जोगिन कविले सबैलाई सन्देश दिएको पाइन्छ ।

४.६ निष्कर्ष

इलामको सुम्बेकमा जन्मेर सुम्बेक इलाम भापा, खरसाङ, बनारस तथा काठमाडौँका विभिन्न शिक्षण संस्थाहरूमा शिक्षा आर्जन गर्नुभएका बुद्धि घिमिरेले इलाम तथा भापामा पनि केही समयसम्म प्राध्यापन गर्नुभएका र साहित्यसेवामा संलग्न रही साहित्यिक संस्था तथा सम्पादन कार्यमा समेत क्रियाशील कवि बुद्धि घिमिरेको भौतिक शरीरको अन्त्य भए पनि वहाँ आफ्ना कृति र साहित्यिक कृतिमा सदाका लागि अमर बन्नुभएको छ । प्रस्तुत **म बाँचेको छु** कविता संग्रहमा सबै कवितामा कवि घिमिरेका उत्साह भाव, जागरुक मानसिकता तथा सांस्कृतिक परिवर्तनका अशावादी विचारहरू व्यक्त गरिएको छ । यस कृतिभित्रका कविताहरूमा देश र समाजको विग्रदो स्थितिप्रति सचेत र जागरुक हुन आह्वान समेत गरिएको छ । देशको विग्रदो स्थितिप्रति सचेत भई देखिएका समस्या मात्र चित्रण नगरेर समस्याहरूको समाधानको उपायहरू पनि उल्लेख गरिएको छ । त्यसैले यी कविताहरूलाई मनन गर्दा कविले देश र समाजको स्थितिलाई आफ्ना अन्तर्मनका भावनाहरूमा घोलेर छन्दोबद्ध कवितामा उतार्न सफल बनेका छन् । त्यसैले यो कृति

पठनीय, मननीय, विचारणीय एवम् प्रेरणाका लागि नेपाली साहित्यको एउटा महत्त्वपूर्ण उपलब्धि बनेको छ ।

कवि बुद्धि घिमिरेको माटोको ममता कवितासङ्ग्रहमा मातृभूमिको जयगान मानवीय चेतना, राजनैतिक विसङ्गतिले जन्माएका विकृतिको भण्डाफोर, वर्तमानका कुरूप यथार्थको उद्घाटन, मानव जीवनका संवेदनाको चिन्तन, राष्ट्रियताको सजीव प्रस्तुती आफ्ना व्यक्तिप्रतिको प्रदा, प्रकृतिको विद्रोहात्मकताको दुरुस्त प्रस्तुति मानव जीवनको चिन्तन, देशमा विकसित आर्थिक विसङ्गति, राजनीतिक अराजकताको दुरुस्त प्रस्तुति, सामाजिक जीवनको विसङ्गतिपूर्ण वर्णन, मानवीय संवेदनाको कोमल र सजीव चित्रण, प्रेमको कोमल प्रस्तुति, आर्थिक जीवनको सूक्ष्म चित्रण, कलाका लागि सौन्दर्यपूर्ण संवेदनको जीवन्त प्रस्तुति तथा कला कौशल र निर्भिकतापूर्ण मानवीय जीवन र जगत्का प्रस्तुतिको प्रचुरताले गर्दा उनको अर्को उत्कृष्ट कविता संग्रह बनेको छ ।

किसान र मान्छे खण्डकाव्यहरू एउटै कृतिभिन्न भए तापनि यी दुई छुट्टाछुट्टै भएर पनि र आपसमा अन्तर सम्बन्धित देखिन्छ । किसानले किसानको समस्याको समाधानको सोच अघि सारेको छ । मान्छेले समग्र मान्छेको प्रकृतिलाई विषय बनाएको छ । विश्वका मान्छेका समस्या र किसानका समस्याहरू समग्रमा विश्वकै मान्छे र किसानका समस्याहरू सबैले भोगिरहेका छन् । समय, परिवेश र भूगोल मात्र फरक हुन्छ, समस्या सबैका समान हुन् । घिमिरे नेपाली खण्डकाव्य लेखनका सिद्धहस्त स्रष्टा हुन् । उनले लेखेका यी दुई काव्यले किसान र मान्छेका समस्याहरूको अन्तरमनबाट यही पुष्टि गरेको छ । छन्दमा लेख्न सक्ने पारङ्गत स्रष्टाको अग्रस्थान रहेका कवि यस कोटीको काव्य नेपाली साहित्यभण्डारमा थपिन आएको अप्राप्त सम्पत्ति हो । नेपालमा गणतन्त्र आएपछि काव्यका पात्रले अभै न्याय, समानता र समृद्धि पाएका छैनन् । कविले चाहेजस्तो क्रान्ति हुन सकेका छैन भने किसानको मुलुकमा किसानको सत्ता आएको छैन । जुन दिन नेपालमा कृषि क्रान्ति सफल हुन्छ र जहिले विश्वबन्धुत्व व्यवहारमा लागू हुन्छ त्यो दिन काव्यले सार्थकता अवस्य पाउनेछ ।

साहित्यकार बुद्धि घिमिरेको **समयचक्र** खण्डकाव्यमा राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय सामाजिक तथा राजनैतिक द्वन्द्वको चित्रण गर्दै त्यसबाट प्रभावित मानवको भोगायको समस्यालाई औल्याइएको पाइन्छ । परापूर्वकालदेखि हालसम्म मानव इतिहासमा शान्तिका दूतहरू यदाकदा देखापरे पनि अधिकांश समय द्वन्द्वकै निरन्तरता देखिएको कुरालाई काव्यमा

उल्लेख गरको पाइन्छ । राष्ट्रिय गतिविधिको प्रसङ्गमा यस काव्यमा विशेष गरी माओवादी कालमा सत्ता पक्ष र विद्रोही पक्ष दुबै तर्फबाट जनताले भोग्नु परेका यातना, सन्त्रास, तथा हिंसा हत्याको कारुणिक पक्षलाई समेटिएको छ । समयचक्रमा यस प्रकारको जनजीवन नै सिका भएको कुरा औल्याउँदै अब त्यस्तो समय नआओस् भन्ने कामना कविले गरेका छन् । मानव जातिलाई यस्तो समयले सकारात्मक प्रेरणा मिलाओस् भन्ने आकाङ्क्षा कविले अघि सारेको पाइन्छ ।

परिच्छेद पाँच

सारांश तथा निष्कर्ष

५.१ सारांश

परिच्छेद एक अन्तर्गत शोधपरिचयमा विषयपरिचय समस्याकथन, अध्ययनको उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, शोधकार्यको औचित्य, शोधकार्यको सीमाङ्कन, अध्ययन विधि, शोधपत्रको रूपरेखा राखिएको छ ।

परिच्छेद दुई 'बुद्धि घिमिरेको जीवनी' अन्तर्गत पुख्र्यौली, जन्म र जन्मस्थान, बाल्यकाल, शिक्षा दीक्षा, विवाह, पारिवारिक अवस्था, जागिरे जीवन स्वाध्ययन, व्यक्तिगत रुचि र स्वभाव, संस्थागत, संलग्नता, भ्रमण सम्मान र पुरस्कार, प्रेरणा र प्रभाव, जीवनदर्शन र कलामान्यता, लेखन कार्य, जीवनी, व्यक्तित्व र साहित्य लेखनबीच अन्तरसम्बन्ध, देहावसान, निष्कर्ष राखिएको छ ।

परिच्छेद तीन 'बुद्धि घिमिरेको व्यक्तित्व' अन्तर्गत विषय प्रवेश, बाह्य व्यक्तित्व र आन्तरिक व्यक्तित्व राखिएको छ । आन्तरिक व्यक्तित्वअन्तर्गत, साहित्यिक व्यक्तित्व, कवि व्यक्तित्व, व्यवसायी व्यक्तित्व, खण्डकाव्यकार व्यक्तित्व, सम्पादक, व्यक्तित्व, प्राध्यापक व्यक्तित्व, कवि व्यक्तित्व, व्यवसायी व्यक्तित्व, खण्डकाव्यकार व्यक्तित्व, सम्पादक व्यक्तित्व, प्राध्यापक व्यक्तित्व, समाजसेवी, व्यक्तित्व, आदर्शवादी व्यक्तित्व राखिएको छ ।

परिच्छेद चारअन्तर्गत साहित्यकार घिमिरेले नेपाली साहित्यको क्षेत्रमा कविता र खण्डकाव्यको क्षेत्रमा कलम चलाएको पाइन्छ । वि.सं. २०५४ मा **म बाँचेको छु** कवितासङ्ग्रहमा जम्मा २९ कविता र माटोको ममता कवितासङ्ग्रह २०७० मा ४७ वटा कविताहरू रहेको छन् । त्यसैगरी **किसान मान्छे** खण्डकाव्य २०६१ र **समयचक्र** खण्डकाव्य २०६२ मा प्रकाशन गरेको पाइन्छ । **म बाँचेको छु** कवितासङ्ग्रहमा कविले मानिसका मनमा भएका विकार युक्त विचारहरूलाई उखेलेर फ्याक्न नसक्दा मनोवेग उकुसमुकुस भएर विस्फोटन गर्नका लागि स्वतन्त्रताको उचित समय नपाउदा त्यसले विकराल रूप लिन खोजेकाले मेरो मुटु जल्ल लागेको कुरा यस कवितामा व्यक्त गरिएको छ । अन्याय, अत्यचार, शोषण, दमन, हत्या, आतङ्क र बलात्कार जस्ता पीडाहरूले आज नेपाली समाज गुञ्जिएको भएकाले यसको जरै देखि उखेल्न मान्छेलाई आत्माधिकारको निर्णय

गर्न सकने समाज तथा राष्ट्रको सिर्जनाले मात्र हाम्रो उन्नति तथा भलाई हुने कुरा कविको रहेको छ । आज मानवीय क्रियाकलापले प्राकृतिक वस्तुले दुर्गती, भोगनुपरे तापनि त्यसको परिणाम मानिसले खेप्नु परेको, मानव, मानवमा मानवता हराएको, भविष्यमा केही पाउने आशाले गरिएका कामहरूको फल शून्य भएको, भुक्रो मैलो गरिब, असाध्य, अपाङ्ग असक्तहरूको आवाजलाई एकीकृत गर्नु नसक्दा हाम्रो राष्ट्रको सुन्दरतालाई बचाउन संघर्ष नै संघर्ष गर्नुपरेको कुरा कविको रहेको छ ।

मानिस केही गरौं भन्ने भावनाले जन्म लिएको भएतापनि विभिन्न बाँधा र अवरोधले आज केही पनि गर्नु नसकेको दुखेसो कविको रहेको छ । आफ्नो स्वार्थलाई नबोकी जनहितमा लाग्न कविले सबैलाई आह्वान गरेका छन् । नेपाल एक सुन्दर ठाउँ भएकाले हिमसिखरको छत्र छायाँमा रहेर अटल भएर बाँच्न सिकौं भन्ने कविको आसय व्यक्त भएको छ । वीर सपुतको अर्ति र प्रभाव ग्रहण गरी बहादुरीको प्रमाण पत्र लिन सके शान्ति र आनन्दले जीवन जीउन सकिने कुरा कविको रहेको छ । सबै काम भई सकेपनि खास काम गर्नु र देश विकाश गर्नु तथा भ्रष्टाचारलाई निर्मूल पार्नु भने बाँकी रहेकोले त्यसमा लाग्न कविले सबैलाई सन्देश दिएका छन् । यहाँका युवावर्गलाई हातमा लिएर जनताको हित गर्नु सके अर्को हामीमा उत्साह आउने हाम्रो दीर्घायु जीवन हुने कुरा कविले व्यक्त गरेका छन् । हामी भाई भाईमा भएका कटुतालाई हटाई एकाताको मालामा उनेर सजाउन सके हाम्रो राष्ट्र अझ राम्रो हुने थियो । अझ भानुभक्तले लगाएको गुन, बुद्धले दिएको अति उपदेश आदिलाई ग्रहण गर्नु थिए । यहाँका श्रमजीवि, पारिश्रमीहरूलाई सधैं भरी आफ्नो हितर्य लडीरहन र मुक्तीको बाटो रोज्न शहीदहरूले दिएको बाटो रोज्न र मत्स्य न्याय पाउन सधैं संघर्ष गर्नुपर्ने कुरा व्यक्त छ । हरहमेसा यहाँ नाङ्गा, मुत्रा मैला, कपडा लगाएर खेतावारीमा काम गर्नु किसानहरूलाई उत्पादन तथा उत्पादकत्व बढाउन हौसला, तथा सरसहयोगको आवश्यकता भएको कविको ठहर छ । यहाँका, पर्वत, हिमाल, मैदान देउराली, बेसीले हामीलाई अटल भएर बाँच्न तथा समृद्धीको बाटोमा लाग्न सिकाइ रहेको कुरा कविले व्यक्त गरेका छन् ।

यहाँ म बाँचेको छु र माटोको ममता कवितासङ्ग्रहमा कविले राजनैतिक विसंगतिका कारण मानिसहरू आज तल परिराखेको अवस्थामा उनीहरू मनोभावनाहरूलाई सम्मान गर्नु, शहीदहरूको सपना साकारपार्नु, देशलाई उन्नति तथा प्रगतितर्फ लैजान युवा वर्गको ठूलो

हात भएकाले उनीहरूलाई विदेशीनबाट रोकী स्वदेशमा आफ्ना पाखुरीलाई बजारी एक थोपा पसीना आफ्नै माटोमा चुहाएर अमृत यहाँ उत्पादन गर्न कविले आह्वान गरेका छन् ।

किसान र मान्छे खण्डकाव्य कविले २०६१ सालमा प्रकाशन गरी खण्डकाव्यको क्षेत्रमा उदाएको पाइन्छ । कवि घिमिरेले किसान खण्डकाव्यमा विषयवस्तु, प्रस्तावना, परिस्थितिबोध, आह्वान र उपसंहार गरी विभाजन गरेको पाइन्छ भने मान्छे खण्डकाव्यमा प्रस्तावना मात्र राखेका छन् । यस खण्डकाव्यमा प्रस्तावमा कविले अधिकांश नेपालीहरूलाई किसानको मूल पात्र बनाएर किसानहरूले यहाँ भोग्नुपरेका समस्याहरूलाई देखाएका छन् । यहाँ कविले कमलको फूल चुस्न मनमस्त भएको भमरो हात्तीले राती नै कमलको फूल नष्ट गरी दिए पछि भमराको सुर्योदय नभएकाले नेपालीहरूलाई प्रजातन्त्र आएपनि त्यसको रस लिन नसकेको हुनाले यहाँका नेपाली किसान दाजुभाई तथा दिदीबहिनीहरू शोषण, दमन, अत्याचारमा परेकाले यस्तो परिस्थितिबाट मुक्ती पाउँन उनीहरूले संघर्ष गर्नुपर्ने कुरामा कविले जोड दिएको पाइन्छ । यहाँ सामन्त र किसानका बिचमा हुँदै आएको संघर्षलाई अन्त्य गरी अगाडि बढ्न समेत कविले आह्वान गरेका छन् । आफू पनि किसानकै छोरा भएको र नजिकैबाट यसलाई हेर्ने र बुझ्ने अवसर प्राप्त भएकाले सबैले एकजुत भएर आफ्ना मागहरूलाई संगठित गरी अघि बढ्न समेत कविले संकेत गरेको पाइन्छ । आधुनिक कृषि प्रणालीको अभावमा पुरानै शैली अपनाउँदा किसानहरूले पिडालु, सखरखण्ड तरुल, भ्यागुर खाएर जीविकोपार्जन गर्नु परेको कुरा विद्यमान आज पनि रहेको छ । वन विनासको कारणले गर्दा मौसममा आएको परिवर्तनले यहाँ सिचाईको अभाव छ । खेतीपाती गर्न विवस भएका कारणले जीवन चलाउन विदेशिनु परेको परिस्थितिलाई यहाँ कविले रोक्न नसकेको कुरा व्यक्त गरिएको छ । सभ्य भनाउँदा ठूलाठालू मानिसहरूले नै किसानहरूलाई नहेरेका कारण हिमालहरूलाई साक्षी राखी काम गरिरहेको तर सफलताको शिखरमा पुग्न नसकेको किसानहरूले हरेश नखाई दत्तचित्त भई काम गर्न बैसी लेक, र ठूला ठूला मैदानी फाटहरूले स्वागत गरेको कुरा यहाँ उल्लेख छ । यहाँको शासन व्यवस्था कमजोर भएकाले त्यसको फाइदा लिन यहाँका नेताहरूले विसङ्गतिको बाटो रोजेको कुरा कविले व्यक्त गरेका छन् ।

परिश्रमको फलपाउन किसानहरूले अनेकतामा एकताको मालागासी हातमा हात मिलाई अगाडि बढ्न सके किसानका समस्याबाट मुक्ती मिल्ने कुरा कविले आह्वान मार्फत व्यक्त गरेका छन् । पूर्व मेची देखि महाकाली सम्मका किसानहरूले आफ्ना कुटो, फरुवा, हलो जस्ता उत्पादनका साधनहरूलाई पनि अन्यायको विरुद्धमा अवाज उठाई लडाईको

मैदानमा उत्रिन आग्रह गरिएको छ । कविले किसान खण्डकाव्यमा किसानका ठूलो समस्याहरूलाई मात्र यहाँ समेटिएको तथा सानतिना मस्याहरूका भने उठान नसकेको कुरामा दुखेको पोखेका छन् ।

किसान खण्डकाव्यका सङ्कलित 'मान्छे' खण्डकाव्यमा कविले मान्छेलाई शरीरको अत्यन्त संवेदनशील अंग र सञ्जीवनी नाम गरेको औषधीसँग मान्छेलाई तुलना गर्दै मान्छेलाई जगतको गुरु, समाजको निर्माता, सृष्टिको बास्नादर फूल जस्ता उपमा दिँदै उच्च र गरीमामय प्राणीको रूपमा चित्रण गरेको पाइन्छ । आज मान्छेले मान्छे माथि गरेको कुरता बढ्दै जानाले बदलाको भावना एक अर्कामा भएको हुनाले मान्छेले मान्छे भएर वाँच्च सिक्नुपर्ने कुरा यस खण्डकाव्यमा व्यक्त छ ।

खण्डकाव्यकार बुद्धि घिमिरेको समयक्रम खण्डकाव्यमा समयको गति सँगै मानिस जन्मन्छ, र मर्छ तर जन्म र मृत्युलाई नै मान्छेले असहज बनाई दिएको कुराले कालक्रमले पिसिएर अकालमानै मान्छेले मर्नु परेको कुरा यहाँ चित्रण गरेका छन् । विश्वमा बढ्दै गएको मानव हिंसा अत्यचार, शक्तिको होडबाजीले भएको मानव विनाश, भैरहेको अवस्थामा मानवलाई मानवकै रूपमा नौलो विचारलाई आत्मसाथ गरी वाँच्च कविले उपक्रम शीर्षकमा प्रथना गरेका छन् । समयको प्रवाहसँगै मान्छेले कहिले बाटो बन्द गर्ने, मान्छे अपरहण गर्ने मार्ने, जस्ता द्वन्द्वरूपहिले देखि नै भएतापनि समचक्रलाई बुझेर, देश बनाउने मनस्थिति बनाएर सद्भाव शान्ति, समता र सहकार्यको यात्री बनेर अगाडि बढ्न कविले सामाजिक प्राणीको रूपमा रहन संकेत गरेका छन् । प्राचीन समयदेखि सत्य, शान्तिको सन्देश, ज्ञान, तथा सत्यका पुजारी मानव भए तापनि आजको काहली लाग्दो भयाभय परिस्थिति प्रति कविले सचेत हुन सबैलाई संकेत गरेका छन् । देशमा भएका सबैका साभा सम्पत्तिको संरक्षणमा लाग्न र द्वन्द्वबाट टाढा रहन, शान्ति र सद्भाव कामय गर्ने सबैमा कविले सन्देश प्रवाह कविता मार्फत गरेका छन् ।

त्यसैगरी आफ्नो अमूल्य मतले विजयी बनाएका नेताहरू आज आपसी, खिचातानी, भ्रष्टाचार, कुर्सीको तानातानले नेपालीहरूले विकासको आभास नभएको, गोलबारुद्धको सिकार हुनु परेको छ । यस खण्डकाव्यको समयबोधक एकमा नयाँ विचार र आँट भएका नयाँ युवा शक्तिको आज आवश्यकता भएको कुरा कविले संकेत गरेका छन् । विश्वको बदलिदो परिवेशलाई बुझि मानिसलाई सचेत भएर त्यसको अनुसरण गर्न कविले सन्देश

दिएका छन् । यस्तै समयबोधक दुईमा कविले द्वन्द्वत्माक परिस्थितिले निम्त्याएको कलह, भगडा, मानव संहारलाई शान्त पार्न शितयुद्धलाई नै रोक्नुपर्ने र ठूला ठूला युद्ध हुनबाट संसारलाई जोगाई समयको चक्रव्युबाट पर राखी नयाँ सोच विचारलाई अगाडि ल्याउन सबै पक्ष तथा विपक्षका राय सुभगव तथा सल्लाहलाई शिरमा राखी विध्वंशकारी गतिविधिलाई गोला बारुदमा नबदल्न कविले सबैलाई आह्वान गरेका छन् ।

आज विश्वमा बढ्दै गएको युवाहरूको क्रान्तिकारी सोचलाई शान्तिको मार्गमा बदल्न सकेमा सबै समाजसेवी, बृद्धिजीवि, किसान, राजनितिज्ञ, शिक्षक, विद्यार्थी, बाल, बृद्धा अपाङ्ग, बुढाबुढीहरू समयचक्रको जालोबाट केही मुक्ती पाउने आशा गरेका छन् । यसरी कविले खण्डकाव्यको उपसंहार शीर्षकमा सार खिचिँदै प्रत्येक व्यक्तिको मनमा भएको युद्ध विराजमान छ । यसलाई नयाँ एवम् शान्ति प्रिय समान, आपसी मेलमिलाप, सदभावले नै संसारलाई मानवीय वस्तीको सुन्दर फूलबारी बनाउन सकिन्छ भन्ने कविको राय छ । यसरी किसान र मान्छे, समयक्रम खण्डकाव्य, सहज सरल किसिमले विवश प्रतिविम्ब, भाव, सहज रूपमा अभिव्यक्त भएकाले तीनवटै खण्डकाव्यको शीर्षक उपयुक्त रहेको छ ।

५.२ निष्कर्ष

निष्कर्षमा के भन्न सकिन्छ भने साहित्यकार बृद्धि घिमिरे जस्ता सिद्धहस्त परिपक्व विचारशील तथा बौद्धिक कविका हातबाट आजका नवीनता चाहने बौद्धिक पाठकले अपेक्षा गरे अनुसारको साहित्य सिर्जना हुन सके नेपाली साहित्यको अवश्य फडको मार्ने छ । त्यसो त घिमिरेका जे जति रचना अहिलेसम्म प्रकासित भैरहेका छन् तिनीहरूको नेपाली साहित्यमा एउटा इटा थप्ने काम अवश्य भएको छ । आशा गरौं अरू इटाहरू अझ थपिँदै जालान । यसका साथै घिमिरे अध्ययन कालको सङ्घर्षमय जीवनकथालाई मनन गरेर सहजरूपमा प्राप्त गर्न सकिने आजको शिक्षा दीक्षाको प्रबन्धलाई आजका अध्येताहरूले दुरुप्रयोग नहोला । जीवनमा सङ्घर्ष गरेरै भएतापनि अवश्य शिक्षा प्राप्त गर्ने सक्नुपर्ने रहेछ भन्ने प्रेरणा प्राप्त गर्न सक्नु । साहित्य सिर्जना र संरक्षणमा सबैले एक चित्तले लाग्नु हाम्रो कर्तव्य हो भन्ने प्रेरणा घिमिरेबाट पाउन सकिन्छ ।

परिशिष्ट
विभिन्न व्यक्ति तथा परिवारसँग गरिएको कुराकानी

१. घिमिरे परिवारको पुख्र्यौली थलो बताइदिनुस् न ।
उत्तर: घिमिरे परिवारको पुख्र्यौली थलो इलाम जिल्ला सुम्बेक गा.वि.स. वडा नं. ४ चित्रे भन्ने ठाउँमा नै हो ।
२. बुद्धि घिमिरेको बाल्यकाल कस्तो थियो ?
उत्तर: बुद्धि घिमिरेको बाल्यकाल सानै उमेरमा बुवा खसेकोले दाजुहरूको रखदेखमा सुखमय तरिकाले बितेको थियो ।
३. तपाईंको विवाह कहिले भएको थियो ?
उत्तर: मेरो विवाह २०३५ सालमा भएको थियो ।
४. पारिवारिक अवस्था कस्तो थियो ?
उत्तर: घिमिरेहरूको पारिवारिक अवस्था सामान्य खालको थियो ।
५. उहाँको कविता तथा पाठ्यपुस्तकभन्दा अरु केही रुचि थियो ?
उत्तर: उहाँको कविता तथा पाठ्यपुस्तकभन्दा पत्रपत्रिका स्वअध्ययन गर्नुहुन्थ्यो साथै अङ्ग्रेजी, हिन्दी आदि भाषाको पनि अध्ययन गर्नुहुन्थ्यो ।
६. उहाँले कुन कुन देशको भ्रमण गर्नुभयो ?
उत्तर: उहाँले भारत र भुटानको भ्रमण गर्नुभयो ।
७. उहाँलाई पढ्ने लेख्ने प्रेरणा कहाँबाट मिल्यो ?
उत्तर: उहाँलाई पढ्ने लेख्ने प्रेरणा लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, सिद्धिचरण श्रेष्ठबाट मिलेको थियो ।
८. उहाँको कविता खण्डकाव्य लेख्न कहिलेदेखि थाल्नुभयो ?
उत्तर: उहाँले कविता खण्डकाव्य लेख्न वि.सं. २०२५ बाट सुरु गर्नुभयो ।
९. उहाँको बाह्य व्यक्तित्व कस्तो थियो ?
उत्तर: उहाँको बाह्य व्यक्तित्व भुरिलो अनुहार, अग्लो नाक, चटक्क परेको शरीर आदि थियो ।
१०. उहाँको कुनै व्यवसायमा चाख थियो ?
उत्तर: उहाँको व्यापार व्यवसायमा चाख थियो ।

सन्दर्भ ग्रन्थसूची

- इलामेली साहित्य प्रतिष्ठान (२०७२), बुद्धिप्रसाद घिमिरे स्मृतिग्रन्थ, इलाम : इलामेली साहित्य प्रतिष्ठान ।
- खनाल, पेशल, शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति (ते.सं.), काठमाडौं : सनलाइट पब्लिकेसन, २०६५ ।
- गौतम, लक्ष्मणप्रसाद (२०७५), समकालीन नेपाली कविता प्रकृति, काठमाडौं : एम.के. पब्लिसर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स ।
- घिमिरे, टीका (२०६२), किसान र मान्छे (खण्डकाव्यद्वय), काठमाडौं : श्रीमती टीका घिमिरे ।
- (२०६२), समयचक्र (खण्डकाव्य), काठमाडौं : टीका घिमिरे ।
- (२०६४), म बाँचेको छु (कवितासङ्ग्रह), काठमाडौं : श्रीमती टीका घिमिरे ।
- (२०७०), माटोको ममता (कवितासङ्ग्रह), काठमाडौं : टीका घिमिरे ।
- दाहाल, दुर्गाप्रसाद (२०६९), नेपाली कविता र काव्य, काठमाडौं : अक्सफोर्ड इन्टरनेसनल पब्लिकेसन प्रा.लि. ।
- भण्डारी, पारसमणि र पौडेल, माधवप्रसाद (२०६७), नेपाली कविता र काव्य, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- रोका, पूर्णकुमारी (२०७१), गोविन्द सिंह रावतको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्व, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।
- शर्मा, केदारप्रसाद र अन्य (२०६६), ऐच्छिक नेपाली कक्षा १२, काठमाडौं : अस्मिता पब्लिकेसन ।